

LJUBLJANSKI

ZVON

SLOVENSKA REVIIJA

1939=LIX

1=2

LJUBLJANSKI ZVON

I - 2

Juš Kozak: MRLIČEM PLOSKAMO

Jern Ledina: PRED VEČNIMI VRATI — MELODIJA — BREZ SONCA

Dr. Rudolf Marn: SPOMINI NA IVANA CANKARJA

Joža Šeligo: JESENSKE PESMI

Anton Ingolič: PRVI SNEG

Oton Berkopec: NA PETRINU

Štefan Tros: PESMI

Vipotnik Cene: TERCINE O SMRTI

Tone Šifrer: MLADOST NA VASI

Kiril Hristov - France Bezljaj: JUTRO NA MORJU

Kiril Hristov - France Bezljaj: NIČVREDNEŽ

France Bezljaj: KIRIL HRISTOV

Kiril Hristov - France Bezljaj: IZ TRENUTKOV IN VEČNOSTI

Marijan Lipovšek: OB 60-LETNICI SKLADATELJA ANTONA LAJOVICA

B. Borko: NEKROLOG KARLU ČAPKU

Marijan Lipovšek: OB 20-LETNICI SLOVENSKE GLASBE

Olga Grahorjeva: LOUIS ADAMIČ: MOJA AMERIKA

Marijan Lipovšek: KAJ SO DALI ČEHI GLASBENEMU SVETU?

F. Seršen: ZA, ALI PROTI DRUŠTVU NARODOV

Vito Kraigher: SODOBNA FRANCIJA

K. Dobida: IZ SLIKARSTVA IN KIPARSTVA

MED KNJIGAMI IN DOGODKI: Knjige za mejo, ocenjene onstran (A. Budal) / Knjige za mejo, ocenjene tostran (T. Šifrer) / Albin Prepeluh: Pripombe k naši prevratni dobi (B. K.) / Dr. A. Gosar: Gospodarstvo po načrtu (Dr. ing. Črtomir Nagode) / Vinko Möderndorfer: Slovenska vas na Dolenjskem (Svetozar Ilešič) / Naš Jadran (K. Dobida) / Miško Kranjec: Južni vetrovi (A. Budal) / Lajovčeva čitanka (Marijan Lipovšek) / Dr. Černič Mirko: Slovar slovenskega jezika (Ž. K.) / Marja Boršnik: Razvoj in pomen Aškerčeve socialne miselnosti... (T. Šifrer) / Anton Linhart: Zbrani spisi (T. Šifrer) / Umberto Urbani — Arturo Cronia: Letteratura... (A. Budal) / Antonio de Micheli: I. Croati (A. Budal) / Fr. Bevk: Deset dni v Bolgariji (A. Budal).

Revija izhaja dvanajstkrat na leto. — Celoletna naročnina 120 din, za dijake 90 din. Plačuje se lahko v mesečnih obrokih po 10 din. Za inozemstvo stane 150 din. Posamezen zvezek stane 15 din. — Reklamirane zvezke dobivajo naročniki brezplačno samo na reklamacije v prvem mesecu po izidu. Kdor do Novega leta ne odpove revije, potrjuje s tem naročništvu za prihodnje leto. — Upravništvo: Ljubljana, Dalmatinova ul. št. 10. — Urejuje in za uredništvo odgovarja Juš Kozak (Ljubljana, Poljanski nasip št. 14 VII/2). — Prispevki, recenzijski izvodi in listi v zameno naj se pošiljajo na urednikov naslov. — Nenaročeni rokopiši se ne vračajo. — Izdajatelj: Knjigarna Tiskovne zadruga, r. z. z o. z. v Ljubljani. — Tiska Narodna tiskarna d. d. v Ljubljani. Predstavniki Fran Jeran.

C. 1054/1950

MRLIČEM PLOSKAMO

JUŠ KOZAK

Ne spominjam se več imena filma, tudi vsebine ne bi mogel natančno povedati, dotikala se je žive sodobnosti. Pri vsaki predstavi so ljudje navdušeno ploskali. Ko se je junak, smrtno zadet, dvignil na platnu in je izpovedal svojo oporoko o svobodi in pravicah človeškega tlačana, je završalo po dvorani, iz polteme so žareli obrazi, so plamtele oči, in sproščena strast, navidez že zadušena, je potegnila vse za sabo. Ljudem je bila predstava prekratka, in ko sem se rinil med odhajajočimi skozi vrata, sem živo občutil njih zadovoljstvo in utešenost. Mene pa je nekaj peklo, kakor mora mi je ležalo na duši in čeprav si nisem mogel tajiti veselja nad spontanim izbruhom ljudske volje, črnega ptiča nisem mogel odgnati. Potem me je nenadno tako jedko presunilo, kakor se zgodi bolniku, ki se prvič določno zave zavratne rane: mrličem ploskamo.

Ko se je krik v srcu že potuhnil — kako rad bi ga utajil — se je z novim poudarkom oglasil, ko sem se moral nekaj tednov kasneje dvigniti z občinstvom, ki je pri neki dramski predstavi, razgreto od romantičnih fraz o svobodi in slovanstvu pričelo samo od sebe prepevati. Besede na odru so imele votel, sentimentalen zvok, a prebujale so malomeščanom neke iluzije, ki so plavale nekoč kakor cinki nad globinami človeškega trpljenja. To pot sem se še jasneje zavedel — seveda na drug način — odprte rane: mrličem ploskamo.

Baje je fizikalni zakon, da naše uho katastrofalnega bobnenja ne dojame, ker je uglaseno le na srednje in manjše šume. Morda je res tako in je s tem človeku prihranjena groza. Zato so morda usodni dogodki pustili ljudi tako hladne, in če so kje nalegli, je ostala za njimi le otopelost in praznota. Nekam prelomljeni v sebi in vsi pri tleh tavamo, s strahom za golo življenje, za vsak pedenj zemlje, gledamo naprej, in vsi nestrpni od opominov, kakor bi bile vse ure zamujene in je bilo življenje le brezplodna pot po goščavi, se oziramo nazaj. Sam se več ne spoznam, vsak hip se mi zdi, da živim sredi fantastičnega, srednjeveškega lesoreza, kamor je nebrzdana fantazija vrezala apokaliptične grozote. Poslej se ne morem več znebiti prepričujočega opomina, da ploskamo mrličem, kadar nas razvnamejo zopet ideje in podobe.

Če se oziramo nazaj v človeško zgodovino, se redko kdaj zavemo, koliko grozot in trpljenja je prestalo to ubogo človeštvo. Najbrže je le pesniška

fikcija o blaženi »Aurea prima sata est aetas...«. Za vsako človeško pravico se je doslej prelivala kri, stoletja so se oči ozirale v zarje, in ko se je ljudem zdelo, da so jo od zmage pijani, vsi okrvavljeni zagledali, so drugi pod njimi zapirali steklene oči. Koliko sanj o svobodi in človeški veličasti se je porodilo v človeštvu, v kolikih portretih je pisana usoda zemeljskega prebivalca, koliko grotesk in satir izpričuje še danes njegovo izmaličenost in nizkotnost. Kakšen žar sije iz teh vidnih prividov in kakšnega slutimo na onih, ki jih je človeštvo iz maščevanja pokončalo. Harfa, pero, kist in dleto so jih upodabljali, izpovedovali, ko so človeško čelo smrtne srage močile. Koliko idej in religij se je rodilo iz hrepenenja po večnem miru in oddahnenju, in vendar, kolikokrat so se že te ideje, te sanje izpremenile v mrliče, katerim ploska nevedno srce. Krščanstvo je to verigo prevar pripelo na poslednjo sodbo Dies irae in jo postavilo v oltar zadnje mrliške postaje.

V neusmiljenih krčih časa, ko se je v človeštvu porajala nova vera, nova volja do življenja in očiščevanja, v dobi renesanse, reformacije in protireformacije, ko so bila leta, da stoletja en sam potres človeške družbe, je Michelangelo upodobil vso grozoto Dies irae. Nobenega usmiljenja ni razodel Bog genialnemu starcu. V tisti mračni kapeli je poslušal le oglušujočo srditost sodbe, videl le grozo in pogin zemljana. Nobenega odrešenja, le zavzetje in strah, pogin, ki ruši človeštvo kakor plaz. Danes se nam prikazujejo ti časi kakor pravljichen sen, ljudomil in tolažilen, niti v sanje se nam ne prikrade kovinski stok človeških prsi, ki so takrat obupno ječale, ali kar je še hujše, nikoli ne bomo slišali tisočerih, ki so se tudi takrat zvijali v upor in se jim usta niso mogla odpreti. Konjska kopita so jih mečkala pod sabo, kakor bi bili le ovenela trava.

Suženj in gospod! Ali za vek taka postava? Je usoda človeške kulture, da kali le v tleh, s krvjo pognojenih? Daj odgovor, če ga veš!

Ne da se tajiti, da živimo v veliki prevratni dobi, ki se kajpada ni z lunino izpremembo pričela in se ne bo z njo končala. Zgodovina, nenehno gibanje človeške družbe nam razodeva vse strahote takih dob, ko se človeštvo ne more umiriti vse dotlej, dokler si ne ustvari okvira, v katerem si vsaj za silo uredi življenje. V takih razdobjih, ko se človeštvo krčevito poganja za življenjem, izgublja življenje samo vsako ceno. Gazijo ideje, uničujejo ustvarjene privide naše življenjske vsebine, človek ne more utešiti želje po krvi, pod nami se oglašajo detonacije in vroča tla so gibljiva.

Ne čutimo danes vsi, da doživljamo poraz za porazom? Niti stroga, hladna analiza razuma, ki poskuša vse mirno presojeti, ne more zabrisati občutkov nekih porazov. Če se izprašujemo, kaj se ruši v nas in naokoli, od kod naenkrat toliki porazi idej in vere, vemo le, da se je sprožil plaz in da se razvija vse po železni logiki. Ko se bodo nekoč obzorja razčistila in se bodo odprli razgledi, bodo zanamci laže presojali vzroke današnjih viharjev.

S sanjsko lahkoto smo še pred nedavnim dvigali visoke stebre člove-

škega napredka, nekateri so celo zaupali v preobrazbo človeka in njegove narave, verovali so v religiozno očiščenje sveta, gledali smo v zarje novega družabnega reda in prerobenje človeštva, ne samo posamezniki, množice so se krčevito oprijemale ideje o svojih pravicah in vere v mogočne napore za socialno občestvo. Šla je borba skozi svet in vernikom so bili vsi dogodki le poroki za en sam cilj: odrešenje človeka tlačana. Visoko so poletavale misli o lastni domovini in narodu, kakor da je za vselej premagal slutnje smrti in so vse sile uprte samo še v življenje, ki bo poplačalo trpljenje pokojnih rodov, novim pa ustvarilo svetlo bodočnost. In še vse tiste male sanje, o strogi pravičnosti do človeka, o poštenosti in skrbi za ljudstvo, o morali človeškega dostojanstva in spoštovanju njegovega dela, o naporih za pomoč bednemu narodu, ki so spremljale velike ideje o novi svobodi in zmagovitem pohodu zatiranih ljudstev, vse se je naenkrat odmaknilo očem. Sila, ki kaj malo diši po človečnosti, jih je pritisnila ob tla.

Kjerkoli se je v teh časih vnela borba za zagledane pravice, ki so jih že tolikokrat oblikovali človeški sinovi, vselej so srca človeška prisluhnila, se varala iz dneva v dan; mnogi so celo zastavili svoje življenje in se potem vračali do dna pretreseni od krute resnice: vse se je drugače zgodilo.

Veruje, kdor je vere potreben, in prevaran je, kdor pričakuje. Mi smo bili na strani onih, ki pričakujejo. Saj pričakujemo in verujemo, od kar smo.

Če kdaj, smo danes krvavo potrebni obračuna za vse, v kar smo verovali, kajti poglavitno je, ali je bila moč na strani naših idej in pričakovanj, ali na strani onih, ki so nam jih rušili.

V dobi velikih gospodarskih bojev, ko se varijo usode družbenih razredov in narodov, ko se bije boj za mernike žita prav tako neusmiljeno kakor za velika bogastva, kdo jih bo izkoriščal in komu v prid, je humaniteta, v katero smo bili vajeni že izza otroških let verovati in so jo oznanjali z lec, v državnih in proglasih Društva narodov, bila prav za prav le slepilo. Beseda, ki je bila pred kratkim izrečena: »Stran z vso humaniteto, kjer gre za našo voljo«, je stanje jasneje izrazila kakor debeli folianti. V tem boju, ki se vrši za ljudsko pravdo, za žitje narodov, za temeljne odnose med vladajočimi in vladanimi, za pravično razdelitev zemeljskih dobrin, za zmago ustvarjajočega duha, bo geslo: »stran s humaniteto!« dobilo svoj odmev in vtisnilo neizprosni borbi svoj pečat.

Vse, kar danes pretresa svet, se ni začelo včeraj, daleč nazaj sega, ko so se pričele ljudske plasti osveščati in terjati svoje pravice, ki so jih ideologi dvignili iz življenjske gmote. Novi tehnični izumi so porajali nove življenjske oblike in borba se je še bolj poostrila. V teh pretresih, ko življenje niha, ko dobivata upor in nasilje, zdaj eden zdaj drugi premoč, ne gre za obračun o vodilnih idejah, naše gledanje se mora obrniti vase. To pot ne bomo sodili sveta, presojali dejavnosti velikih svetovnih sil, za subtilnejšo stvar gre, ki je morda vzrok, morda le refleks porazov, ki jih doživljamo.

Vprašajmo se naravnost, kdo je mrlič, ki mu ploskamo? Slišimo n. pr. besedo demokracija in ploskamo. Ne vprašamo se, ali smo resnično verovali v to demokracijo, ki smo si jo nejasno predstavljali, a v istem hipu čutili, da je njena oblika preživela, in smo jo že v lastnih predstavah pokončavali. Danes je bila ideja zasmehovana, zavržena, drugo jutro je že služila za taktiko. In svoboda! Koliko se je o njej napisalo, kolikokrat smo ji ploskali? Je nismo že takrat, ko smo jo z besedami neštetokrat ponavljali, že v mislih drugim jemali in bi jo bili tudi sami izrabljali le za slepilo, če bi dobili oblast gospodstva? Se ni za gesli borbe za človečanske pravice skrivala le želja po oblasti, celo po uživanju? Pretresa nas poraz ustvarjajočega duha, navajamo zgodovinske primere njegovega ponižanja, s katerim obtožujemo družbo, nismo pa premislili, kolikokrat smo temu ustvarjajočemu duhu zapovedovali molk in mu z nagobčnikom pretili. Ustvarjali smo človekovo svobodo — vsaj v mislih in besedah — pa smo mu kratili pravico umskega in čustvenega življenja. Obtoževali smo strankarsko tesnobo in jo izvajali iz prav enakih nagibov nad sočlovekom, ki je iskal resnico. Ko smo občutili pritisk surove sile, se nismo zavedeli, kolikokrat smo sami mislili nanjo, da bi nam služila. V lastnih nagibih in hotenjih bi odkrili osnove, ki jih je surova sila po svoje usmerila in jih zgnetla v sistem. Tipajmo vase, koliko časa že tehtamo vsak korak na stopnicah, ali bi z nogo naprej ali nazaj. Kompromis ni le umik ali modrost, tudi najizrazitejšim borcem je postal udobno ležišče. Nešteto bi bilo teh primerov, če bi hoteli do dna obračunu o svoji dejavnosti v mislih, besedah in dejanjih.

Življenja ne ustvarjajo teorije, ki so le refleksi njegovega toka. Boji, ki jih doživljamo danes, so tako neusmiljeni kakor so bili vselej, kadar je šlo za vitalne pogoje družbe. V njih zmaga proti surovi sili le življenjska moč onih nazorov in idej, ki so jih spočele najgloblje duhovne in materialne potrebe; le kadar so do dna iskreno doživljene, dvigajo množice, izpričujejo življenjsko moč, ki jo dokazujejo tudi s sposobnostjo. Iz mlačnosti, prevare in izdaj se življenje ne rodi. Le-teh zunanji znak je bila vselej tesnoba v mišljenju in razgledih. Raziskovali bi lahko vzroke, zakaj so se cilji, za katere smo se vneli, odmaknili, toda notranjega obračuna bi s tem ne odvrnili. Sodobno stanje je tudi vprašanje človeka.

Velike ideje, ki so služile človeku, njegovi etični, duhovni in socialni svobodi, niso in ne bodo izumrle. Te ideje niso mrlič, katerim ploskamo. Stare so kakor človeštvo, ki jih je v svoji življenjski borbi vedno iznova, v novih oblikah ustvarjalo. Toda v nas samih so umrli njih refleksi, izgubili so življenjsko in ustvarjalno moč. V prsih hranimo le mrtve podobe in kadar se nas dotakne privid ali glas resničnega življenja, ploskamo tem mrličem v sebi. In kdor ima oster sluh, razloči nad domovino skovikati usodo.

PRED VEČNIMI VRATI

JERN LEDINA

Šel sem od tebe in pustil te samo
v mraku, kjer sije le tvoja bolešt.
Šel sem, da našel bi zemljo neznano,
da kraljeval bi nad tisoči mest
in med tisoče src, ki bila bi mi vdana,
razdajal bi svoje drhteče srce...

Nisem jih našel! ... Zdaj šele čutim...
Kje si, dekle, kje so tvoje roke!
Rože so se usule ti z okna
slana je padla na moje srce.

Sam sem zdaj, sam sem pred večnimi vrati,
nobena mi roka jih več ne odpre.
Saj ni spomin, saj je težka ljubezen,
ki me še muči, v dno duše me žge.

MELODIJA

JERN LEDINA

Kamor sežem s spomina roko...
Povsod si ti, Maja.
Toda najina zvezdnata noč
v brezzvezdije zahaja.
Tvoje roke so še kot vodomet
v mesečini —
v najinih dušah ni več strasti
so le spomini...
Tvoje prsi so žive
— belega goloba rdeče oko; —
ne očitajte mi, beli golobje,
ne glejte me tako.
Pozabi, dekle, kar nama bilo je
slast in bolečina,
da svojo dušo je vate potopil
Jern Ledina...

BREZ SONCA

JERN LEDINA

*V reki dni, ki se čez polje razliva
stojim na otoku svoje samote...
Misli polzijo po vejah molčanja
kot kaplje z dreves, ko se jug vanje zaganja.*

*Zorane so prahe, ozimina njive pokriva,
v meglo so se skrile te zemlje lepote...
Vse je goló, še macesen se obleta —
in hrepenenju vsa krila so speta...*

SPOMINI NA IVANA CANKARJA

DR. RUDOLF MARN

Moje poznanstvo z Ivanom Cankarjem sega še v srednješolska dijaška leta. Bila sva približno enake starosti in tudi isto leto maturirala, samo Cankar na realki, jaz na gimnaziji.

V Štefetovi zadrugi v Streliški ulici sva čitala svoje prvence, vendar Cankar ni bil stalen obiskovalec teh literarnih večerov. Bolj se jih je udeleževal Murn in še danes se dobro spominjam, kako se je Murn jezil name, ko sem mu nekoč strogo kritiziral njegove pesmi. Sicer sem sam naklepal nekaj zvezkov pesmi, a sem pozneje poezijo opustil in se držal proze.

Po maturi smo se sicer razšli, toda vedno znova smo se našli v Kravji dolini (današnja Vidovdanska cesta). Med lesenim paviljonom Sokola na Taboru in danes še obstoječo Možinovo gostilno je stala na samem Francotova pritlična gostilna, ki o njej danes ni več sluha ne duha. Bila je to domača predmestna gostilna, kjer se je gost počutil kakor doma. Sem so zahajali Cankar, Murn in Kette; Župančič je le bolj redko prihajal. V podstrešju je stanovala mlada šivilja Lucinka s svojo materjo. Moja ljubezen je tudi stanovala v Kravji dolini in bila prijateljica Francotovih gospodičen, Lucinka pa je bila njena šivilja in prijateljica.

Lucinka ni bila samo prijateljica naših pesnikov, ampak tudi dobrotnica. Kolikokrat so prihiteli iz cukrarne Cankar, Murn in Kette ter že na stopnicah klicali: »Lucinka, Lucinka!«

»Kaj pa je, cigani?« se je s smehom odzvala. »Ste gotovo lačni?«

»Ali imaš kaj fižola?« je vprašal Kette, »ničesar nismo še danes jedli.«

»Imam ga, imam, kakor vsak dan,« je odvrnila Lucinka, in takoj postavila rumeno lončeno skledo na staro mizo ter vzela iz predala tri lesene žlice.

Posedli so v prostrani kuhinji na stole brez naslonjala ter krepko zajemali iz skupne sklede. Lucinkina mati je stala pri štedilniku in gledala na kuho, Lucinka pa je šivala pri oknu ter poslušala boheme, ki so se prešerno pogovarjali, drug drugega vlekli ter kritizirali slovenske literarne razmere. Kette je bil veseljak od pete do glave, Cankar je bil zajedljiv, a se je rad široko smejal, Murn pa je bil pesimist, nikoli zadovoljen in je vedno nergal. Vzrok je bila kal boleznj v prsij, ki ga je tudi spravila v prerani grob. Z Murnom sva skupaj »pisala« v trgovski in obrtni zbornici. Imela sva skupnega velikega dobrotnika, pokojnega tajnika zbornice, deželnega odbornika in predsednika Kmetijske družbe, Ivana Murnika. Študiral sem namreč pravo, toda brez sredstev. Murnik me je nastavil v zbornici s primerno plačo, ki je pa nisem dobil izplačane, ker sem imel stanovanje in hrano pri starših. Kadar sem pa šel na Dunaj, mi je dal prihranjeno plačo. Ko sem vse porabil, sem se vrnil in zopet »pisal« v trgovski zbornici. Hodil sem tudi jaz križev pot slovenskega študenta. Murnu je Murnik naklonil ustanovo trgovske in obrtniške zbornice za študij na trgovski visoki šoli na Dunaju. Murn ni bil zato, kar mi je sam priznal, raje je pisal v trgovski zbornici, da se je mogel preživljati. Pokojni Murnik je bil sploh eden največjih mecenov slovenskih dijakov, njega bi se morala toplo spominjati naša literarna zgodovina.

Kakor sem že omenil, je bil Murn hud pesimist in je zlasti zavidal drugim zdravje. »Poglej ga Župančiča,« mi je večkrat rekel, »suh je kot trska, da ga skoro nič ni, hodi pa kot kozel po planini, ima punce, pa je zdrav kot riba.«

Kljub gostoljubju, ki ga je užival na Visokem pri gospe Franji dr. Tavčarjevi in v Podragi pri g. Božiču, je Murna pobrala sušica.

Pustil sem naše boheme pri Lucinki v kuhinji. Fantje so bili lačni, a kljub temu veseli in dobre volje. Po fižolu so mahali z lesenimi žlicami kot po največji slaščici.

»Fantje, kaj bomo pa pili?« se je po jedi oglasil Cankar.

Spogledali so se in prasnili v smeh.

»Mici« se je oglasil Kette in zavpil doli po stopnicah, »ali ga prineseš en polič?«

Ni trpelo dolgo in pri vratih se je pojavila vitka postava s sila nežnim in ljubkim obražčkom, ki ga je eno oko malo kazilo.

Mici je prinesla pol litra vina.

»O, ti zlata duša,« se je oglasil Cankar, »ga bom že jaz plačal, ko mi bo Schwentner dal honorar.«

In bilo je veselo in prisrčno ter prešerno v Lucinkini kuhinji, da je oživela še Lucinkina mati in zadovoljno gledala mlade ljudi, ki so se za nič tako prisrčno smejali, vsi brez beliča v žepu.

O, kolikokrat so romali naši pesniki od Polonce do Lucinke na fižol. Sama ni imela dosti, toda z največjim veseljem jim je postregla s fižolom.

Neki dan kriče od spodaj po stopnicah gori: »Lucinka, Lucinka, pojdi doli! Danes si povabljena!«

Šla je doli.

»Danes smo bogati,« je zaklical Cankar, »tri sto goldinarjev sem dobil od Schwentnerja, to moramo zapiti.«

»Pojdi no,« ga je ošvrknila Lucinka, »kupi si najprej nove čevlje, saj ti palec gleda iz teh.«

»Jaz sem Cankar,« odvrne ta, »in to ti pove vse! Danes moramo biti vsi veseli, vsi židane volje.«

Nič prehrupno ali razuzdano, samo prisrčno, domače in razburkano, pravo bohemsko veselje je zavladalo v družbi.

Včasih nas je bilo več v tej družbi: moja ljubezen, njena sestra in še drugi; vedno pa smo bili dobre volje, svet je bil naš, več si pa želeli nismo.

Župančič je bolj redko prišel na Tabor, morali so ga povabiti. Naš Oton ni bil bohem, vsaj tak ne, kot so bili trije njegovi sovrstniki.

Ti moji spomini oziroma samo naznačenje njih imajo tudi svoj jubilej: štirideset let je od takrat minilo in dvajset let pred in po Cankarjevi smrti.

In takratna moja ljubezen sedi poleg mene pri mizi in mi kaže svoj v rdeč žamet vezan album, ki so mu pa na eni strani platnice napol ožgane. »Štirideset let je minilo, odkar mi je Cankar pisal v ta album,« pravi, »čas je, da objaviš te spominske vrstice, ki do zdaj še niso bile objavljene. Zdi se mi kakor izpoved takratnega Cankarja, prav takega imam pred očmi.«

S tem izpolnujem njeno željo. Do pičice natančno sem prepisal izvirnik, ki se glasi:

»Nočem Vam pisati v to knjigo filozofičnih naukov, ne globoko poetičnih sentenc, ne blagohotnih nasvetov; te stvari so na svetu zato, da jih človek prezira. Prepričan sem, da ne bote pogledali niti v jednom usodnem trenutku v svoj album, da bi iskali v njem tolažbe in vodnika. Vrh tega bi naleteli slabo, če bi se ravnali po mojih naukih. Zakaj zdi se mi, da bi morali biti nasveti, ki naj bi jih dajal drugim, samo odsvit mojega življenja, pravila, zakoni in konsekvence mojih dejanj.

A moje življenje ni drugega kakor smešen konglomerat slučajnih neumnosti; nikjer nobene ravne poti, niti sledu kake jednotne ideje; moja dejanja so napol udušena v brezplodnih refleksijah, še predno so porojena, — secirana, še predno so dovršena... Iz vsega tega se da izvajati samo tole: človek mora imeti pred seboj trden, vsakdajen smoter, krog katerega se ovija njegovo življenje kakor bršljan krog drevesa, kakor ornament krog

stebra. Kdor pa se uda usodi z zatisnjenimi očmi in povešenimi rokami, izgubi se sramotno prej ali pozneje; bog mu je milosten, če mu je dal vsaj toliko moči, da izgine še prostovoljno o pravem času... Vi, gospodična, ste gotovo že blizu svojega filistejskega smotra, ali pa ste ga morda že dosegli; Vam torej vse to ne velja. A povejte stvar komu drugemu, kogar se tiče, — na priliko moji malenkosti, Vašemu ponižnemu slugi.«

V Ljubljani, 23. XI. 98.

Ivan Cankar

JESENSKE PESMI

JOŽA ŠELIGO

*Mrtve rože
nepotrgane,
mrtve trate
nerazcvētene.*

*Tihi logi
neizsanjani,
vetri v nōči
nepovabljeni.*

*Cesta s poljem
v eno združena;
onstran ceste v polju
mrtva ljubica.*

*Globoko v trave
pada noč,
na temne strehe
revnih koč
zvezde sijejo.*

*Vse mirno, mirno spi,
neizmerno zvezd gori
kakor nekoč
s sinjimi očmi.*

*Vse mirno, mirno spi;
na strehe revnih koč,
globoko v trave
pada noč.*

*Od mokrih cest
luči odsevajo,
po blatnih poteh
listi samevajo.*

*Nekje ljudje prepevajo;
mrtvaški glas
gre skozi vas.*

*Osiplje listje se z dreves,
jaz sam — brez matere,
jaz sam, brez belih brez,
grenak spomin je vmes.*

*Tiha je zemlja,
odkar te ni,
ceste ne moti
šum iz noči.*

*Luči medlijo,
bleščijo z neba,
smrt poje pesem
sredi polja.*

*Jesen je na njivah,
v srcu je cvet;
le v tvojih očeh še
pomladi je sled.*

*Križ na razpotju,
siva jesen,
midva na križpotju,
kam, kam naj grem?*

*Pomladi naproti
ali v jesen?
Joj, mrak je na poti,
sam mrak. Kam naj grem?*

*Tema je na poti,
so mrzli domovi;
glej, v oknih zastrtih
so rdeči cvetovi.*

*Zapoj mi zadnjo pesem,
še enkrat luč prižgi,
posveti v mrak s plamenom,
z lučjo v jesenske dni.*

*Privij, privij svetilko;
ob oknu bova sama,
ugasli ognji v gmajnah,
krog naju tišina, tema.*

*Ogenj, med brinjem zagóri!
Pastir, pesem zapoj!*

*Tihi v dolini so bori,
pozna jesen je sred polj.*

PRVI SNEG

ANTON INGOLIČ

Samo narahlo je pršilo, ko so zjutraj potegnili pri Šrbeljki prašiča iz svinjaka in mu je Gajšek potisnil nož med pleča, da je nekajkrat pretresljivo zahropel, potem pa se je slišalo le klokanje njegove krvi, ki mu je vrela iz rane in lila v skledo. Šrbeljka jo je s kuhalnico mešala; bila je tako topla, da se je kadilo iz sklede. Nato so odnesli prašiča v hišo, mu odrli kožo in ga raztelesili; dež, ki je kmalu potem začel močnejše padati, pa je izpral lužo, da je bilo popoldne komaj še videti, kje je »lisek izdihnil«, kakor je dejal edini Šrbeljkin sin, dvanajstletni Anzek. Medtem ko so imeli v hiši ves dan opravka s prašičem, je zunaj lilo, da so se delale po dvorišču velike luže in so bili škafi, ki jih je dekla Mica postavila pod kap, kmalu polni; morala jih je večkrat odnesti in izprazniti. Vsakokrat, ko se je vrnila premražena in premočena v vežo, je rekla: »Nekaj pa le imamo od tega nesrečnega deževja!«

»Saj danes ga bo konec!« jo je zavračal stari Martinšek, Šrbeljkin brat, ki je prišel s hribov že navsezgodaj in pomagal mesariti. »Boste videli, da bo,« je razlagal. »Dva tedna že dežuje. Dovolj imamo vode. Pri nas v hribih je taka pot, da ne moreš nikamor. Nocoj je prvič malo stisnilo, še malo, pa bomo imeli sneg!« Pogledal je skozi okno, kakor da je zunaj že vse belo. A ni bilo videti drugega kakor ravne curke, ki so lili s strehe, in skozi mrežo nešteto kapljic sosedovo, Turkovo hišo, iz katere je zdaj pa zdaj kdo stopil, se ozrl po nebu in naglo krenil v hlev ali kam drugam.

Zasmejali so se mu, ker se je tako uredil; Martinšek pa ni prišel v zadrego. Razširil je nosnice in dejal: »Voham ga, voham že nekaj dni sem. Če ne prej, zjutraj bo. Boste videli!«

»Ne bo ga!« je gnal svojo Gajšek, visok možak srednjih let, ki je imel prvo besedo pri prašiču in jo je hotel imeti tudi v Šrbeljki hiši. »Snega ne bo pred božičem.«

Sredi popoldneva, ker mu Gajšek le ni dal miru, pa je Martinšek vzkliknil: »Staviva, da bo že jutri zjutraj!«

»Pa dajva! Jaz pravim, da ga še ne bo!« je vzkliknil Gajšek in mu molen svojo dolgo roko.

»Bo! Zjutraj se bom vračal po snegu domov! Za dva litra vina! Velja?«

»Ne! Za pet! Hočeš?«

»Dobro! Pa za pet! Ti jih boš plačal, ne jaz!«

Tako sta stavila; zunaj pa je lilo čedalje huje in huje. Kadar je kdo šel ven ali se je slučajno ozrl skozi okno, je podražil Martinška: »Stric, ga že vidite? Kmalu ga bo do kolen!«

Martinšek se je nasmehnil. »Ni ga še, pa jutri ga bo do kolen, če boš pokleknil vanj!« je odvrnil, ne da bi se ozrl proti oknu.

Ko so v kuhinji rezali meso za klobase in so ga že vsi nekoliko imeli, posebno Gajšek in Martinšek, a tudi Šrbeljka je bila bolj rdeča v obraz kakor navadno, jim je pogovor o snegu prišel prav, da so se lahko smejali in jim je potem bolj dišalo vino, ki ga je bila na oknu vedno polna buča, ali meso, ki je tudi stalo na krožniku na peči, da je bilo vsak čas toplo. Kuhinja je bila prenasočena z vonjem po topli krvi, drobovju, mesu in slanini, ki se je varila v kotlu, in nenavadnih dišavah, ki jih je Martinšek mešal h kaši za kašnice. Zato so pridno segali po buči in Šrbeljka je čedalje pogosteje morala v klet po pijačo. Kar oddahnila si je, ko so se možje spravili v sobo in začeli delati klobase. V kuhinji jim je bilo že zelo na tesno. Sredi popoldneva je prišla Liza, Martinškova žena, in botra Ktra, brez katere ni minil noben furež pri Šrbeljevih. Sicer pa je bilo s kuho mnogo dela. Kakor navadno bodo tudi nocoj prišli na pojedino sosedje in najbližja žlahta. Vendar je Šrbeljka le ujela tuintam kak hip, da je odhitela na prag in se ozrla po vasi navzgor. Ni bilo daleč videti, ker je deževalo, da se je kar kadilo od ceste, vendar bi opazila človeka, vsaj pri Turkovem mostu. Enkrat jo je zalotil Gajšek.

»Ali spet čakaš!« je siknil sovražno in takoj mu je zginil z lic nasmeh, ki je bil razlit po njegovem širokem obrazu še pred trenutki, ko je dražil Martinška s snegom.

»Kaj ti mar!« se je obregnila Šrbeljka in se kot nalašč ozirala po cesti, čeprav ji je neslo dež v obraz.

»Mar mi je, Treza,« je nadaljeval Gajšek in se prizibal bliže. »Ne bo se

kar tako steklo, če bo prišel ta človek! To ti povem, Treza!« Obraz se mu je spačil od jeze, ki se je dvigala v njem.

»Prišel bo, ker te to prav nič ne briga!« je pribila Treza in hotela oditi, Gajšek pa jo je zadržal.

»Ali si pozabila, kaj si mi govorila spomladi in še prej, ko je Šrbelj živel?« ji je rekel nekoliko mirneje.

»Kaj bom s teboj? Ti imaš Nežo! Jaz pa rabim moža in gospodarja!« mu je vrgla Šrbeljka in se hitro potegnila v hišo.

Gajšek je siknil za njo: »Prekleta...!« in se pognal proti veži, a čez čas je obstal in se zagledal v dež, ki je lil tik pred njim s streh in glasno polnil posodo na preddurju. Bilo mu je vroče in dušilo ga je, da ni mogel priti do sape. Kakor megla mu je ležalo pred očmi, da ni videl jasno pred seboj. A čutil je, da mora spregledati in premisliti, kako in kaj. Tu se nekaj plete, kar je zanj bolj pomembno, kakor če bo jutri sneg. Stegnil je roke, da mu je lilo nanje. Osvežilo ga je. Stopil je korak na dvorišče, da mu je zmočilo glavo in je vročina nekoliko ponehala. Potem se je spet potegnil nazaj. A v hišo se še ni vrnil. Skušal je premisliti, kaj naj ukrene. Poleg njega je klokotalo, dež mu je pršil v obraz, misli pa so se mu vračale na Šrbeljkiine besede pred trenutki in na one, ki jih je imela zanj, preden je začel zahajati v hišo mladi Oreh. Prej mu ni nikoli oponesla žene, kakor ji tudi on ni omenjal Šrbelja, ko je ta še živel. Oba sta vedela, kako je z njima, in nista govorila o tem. Imela sta druge pomenke in opravke. Kmalu po Šrbeljevi smrti mu je nekoč celo rekla, čeprav mimogrede, a rekla je, kako bi bilo vse drugače, če bi tudi Neže ne bilo. Gajšek je dobro razumel, kaj je hotela povedati, namreč: »Potem bi se lahko midva vzela.« Na lepem pa se ga je začela izogibati; posili je ostajal pri njej in se delal, kakor da ne vidi njene nejevolje. Zdaj mu je povedala naravnost. »O, pa boš še čakal, Oreh,« se je zarežal Gajšek tja proti Turkovi hiši, iz katere bi se moral pokazati neljubi tekmeč, »ti ne boš nikoli gospodar na Šrbeljevem in se ne boš grel v Šrbeljkiini postelji! Ne boš se! Tako ti bom posvetil, da si boš zapomnil, mladič, kdaj si mi kašo pihal!«

Še enkrat je pomolel roke na dež in se vrnil v hišo. Na pragu je srečal Martinška, ki se mu je nasmejal na vsa usta.

»Gledaš, če bo sneg? Bo, be!«

Gajšek je sprva molče stiskal klobase in ni odgovarjal Anzeku, ki mu je pomagal in ga spraševal o tem in onem. Tuhtal je, kako bi obračunal z Orehom; naposled pa je zamahnil z roko, globoko pogledal v bučo in se spet začel pogovarjati, kakor bi se ne bilo zgodilo nič nevšečnega.

Tudi Šrbeljka ni tega kazala. Večkrat je prišla v hišo in pogledala, kakšne so klobase, in rekla kako besedo.

Če je bilo v sobi tiho, se je razločno slišalo šumenje dežja. Šumelo in

klokotalo je prav pod okni; na večer pa je začel še veter. Od časa do časa je streslo s šipami ali pa pljusnilo vanje.

»Povodenj bomo imeli, če bo šlo tako še nekaj dni!« je tarnala botra Katra.

»Ne boj se, Katra, še jutri bo sneg!« jo je zagotavljal Martinšek.

»Pojdi, pojdi s svojim snegom!« ga je zavrnil Gajšek.

Tako se je pogovor na novo oživel. Od dežja in snega je seveda krenil drugam, a še prej se je pomudil pri prašiču. Ko so bili s klobasami gotovi, so prišle ženske in pripravile sobo, Martinšek in Gajšek pa sta sedla za peč.

»Hitro sva ga spravila pod streho!« se je pohvalil Martinšek, čeprav je samo pomagal.

Gajšek pa je samo pokimal in gledal nekam v okno. Grizlo ga je, ker si ni mogel priti na jasno, kako bi se iznebil Oreha in bi si dokočno priboril Šrbeljko. Sicer pa pravega izhoda iz te zamotane reči prav za prav ni nikoli vedel. K Šrbeljevim je hodil mesarit že mnogo let. Prva leta z očetom, takrat je samo pomagal očetu in je bila Treza še dekle. Že tedaj je gledal nanjo s posebnimi očmi, čeprav je bila nekoliko starejša od njega in je bila gruntarska, on pa kočarski. A nobene besede ni bilo med njima. Po vojni je mesaril sam in Treza je vzela Šrbelja, ki je bil mnogo starejši od nje, prinesel pa ji je poleg drugega vinograd in lep gozd. Na gostiji jima je godel. Nekaj let pozneje se je tudi on oženil in Neža je pogosto hodila k Šrbeljevim na delo. Ko je pred petimi leti klal in so se kakor navadno gostili dolgo v noč, pa je Šrbelj, ki ga je rad pil, že pred polnočjo obležal pod mizo; tistikrat je prvič ostal pri Šrbeljki. Potem se je to ponavljalo, čedalje pogosteje. Stari je menda nekaj slutil, zato je še huje pil, vendar se Gajšek ni zmenil ne zanj in še manj za Nežo, ki je vedela vse. Prav zaradi nje si ni bil nikoli na jasnem. Za Šrbelja je vedel, da bo prej ali slej legel in ne bo več vstal, toda kaj bo z Nežo? Svoj čas je odlagal odločitev o tej stvari, češ saj je še čas, dokler še živi Šrbelj. Toda ko je Šrbelj umrl, ga je to vprašanje vznemirjalo bolj in bolj, dokler se ni pojavil Oreh; odtlej pa je mislil le na to, kako bi ga pregnal. Zdaj sta mu stala na poti spet dva: Neža in Oreh! Kako naj se odkriža obeh? Buljil je v okna, ki so zdaj pa zdaj zašklepotala v vetru. Ali res ni rešitve?

»Gledaš, če je že sneg zunaj! Ni ga še, zjutraj pa bo zapadel!« ga je podražil Martinšek, ker mu je postalo dolgočasno v tihi sobi.

Gajšek je nejevoljen zamahnil z roko.

»Kaj meni za sneg!«

V tem so se oglasili koraki pod oknom. Gajšek se je zdrznil. Toda ni bil Oreh. Prišel je sosed Turk in začel na dolgo razkladati, da po njegovem ne bo snega. Gajšek ni več mogel misliti na svoje reči, moral se je vplesti v pogovor, čeprav mu je govorjenje o snegu postajalo čedalje odvratnejše. Šele ko je prišel sosed Potisk, so se lotili drugih reči. Kmalu potem so prišli

tudi drugi: Turkova in Potiskova žena, dve dekleti, ki jima je bila Šrbeljka birmanska botra, in neki starec iz sosednje vasi, ki je trdil, da je s Šrbeljevimi v sorodu, čeprav nihče in tudi sam ni vedel kako. Ko so posedli za podaljšano mizo, je prišepal še Pirš, občinski revež, in sta pritekla še oba Turkova otroka, češ da ju je doma strah. Liza se je pomenljivo spogledala z botro Katro, Šrbeljka pa ni rekla nič. Ko so otrokom pripravili posebno mizo pri peči, je prinesla Mica veliko skledo juhe; iz nje se je kadilo kakor iz peči.

»Vidi se, da se je kuhala pri ognju!« je vzkliknil Martinšek, da je nekaj spregovoril, kajti bilo je nekam tiho; nikomur se še ni prav odvezal jezik.

»Pa molimo v božjem imenu!« je spregovorila Šrbeljka in pogledala brata, naj začne on, ki je najstarejši in najbolj domač. A preden si je Martinšek izvlekel iz žepa rožni venec, je Gajšek že začel.

»V imenu Boga Očeta in Sina in svetega Duha...!«

Ljudje so se spogledali, Šrbeljki pa se je pokazala na obrazu očitna nejevolja; vendar so odgovarjali prav tako glasno, kakor bi molil gospodar. A zbranih misli niso bili; nekateri so gledali, kako se je pred njimi kadila mastna juha, drugi so se ozirali k vratom, kjer je stala kad s klobasami, in jih v duhu preštevali; tudi Šrbeljki so bile misli drugje, otroci pa so komaj čakali, da bo konec molitve in bodo lahko zajeli. Gajšek pa je nizal očenaš na očenaš, spomnil se je vsakega svetnika in molil v njegovo čast. Bilo mu je prijetno in je za hipe pozabil, da je vsiljeni kočar, zdelo se mu je, da je že gospodar obširnega Šrbeljkinega grunta in ima prvo besedo v hiši.

Ko je naposled le prenehal, so si ženske rekle nekaj natihoma, Šrbeljka pa ga je na glas pičila:

»Moliš, kakor bi stal z eno nogo že v grobu. Si res že star!« Potem je porinila skledo k Martinšku, ki je sedel na njeni levici, in dejala: »Začni, Tomaž, da se ne bo ohladila!«

Gajšek je razumel ost, pa jo je hotel v vinu pozabiti. Spiti je moral še drugi kozarec, preden je prišla vrsta nanj, ki je sedel na desni strani Šrbeljke. Nekoliko je bil zardel v obraz, vendar se je delal, kakor da ni nič. Kuhal pa je jezo in se pridušal: »Le čakaj, Oreh, če se mi prikažeš nocoj!« si je govoril na tihem in se proti navadi ni vmešaval v pogovor, ki se je pletel za mizo. Ljudje so čutili, kako ga Šrbeljka odriva in so se natihoma hahljali. Turkova pa je dejala svoji sosedu na uho. »Naj se rajši briga za svojo kočjo in Nežo! Seveda, grunt mu diši?«

Sicer pa so bili precej tiho. Juha je bila dobra in škoda je bilo besed. Slišalo se je škrobotanje z žlicami in hlastno srkanje. Botra Katra je glasno pihala, ker ji je bila juha še vedno prevročja. Rezanci so bili tako dolgi, da si jih komaj spravil v usta. Gajšku, ki ni pazil, so se opletali okoli žlice in so mu kapali nazaj v krožnik. Otroci pri peči pa so imeli z njimi posebno veselje. Jemali so poedine z ustnicami z žlice, drugi konec pa prijeli v roko

in merili, kdo bo imel daljše. Zunaj je še vedno lilo in veter je vrgel od časa do časa dežja na okno.

Šele ko so pospravili juho, so se razživel. Gajšek je požrl Šrbeljkiine besede in je spet imel prvo besedo. Ko so prinesli kislega zelja in kuhanega hrbtnišča, je ponujal gostom kakor gospodar: »Vzemite si in jejte!« Ko je bila buča prazna, je odšel v klet in prinesel novo. Nalival jim je več, kakor je bilo treba. Vino je kar teklo po mizi.

»Glej, kako nalivaš!« se je jezila Šrbeljka in mu hotela vzeti bučo iz rok; on je pa ni dal.

»Buča je za nas moške!« se je široko smejal. Ljudje so čutili, da nad vsem leži nekaj težkega, zato ni bilo takega veselja kakor včasih. Povedal je sicer kdo kako šalo, zasmejali so se mu, pa spet je minilo precej časa, preden se je kdo oglasil.

»Nič ni, kakor bi moralo biti!« je povedal Martinšek misel vseh. »Ta nesrečni dež! Res ga je že dovolj!«

Tako se je spet začel pogovor o vremenu in o tem, kdaj bo zapadel težko pričakovani sneg.

»Jutri bo vse belo, in potem bo vse drugače!« je ponavljal Martinšek.

»Za vas mogoče bo, jaz pa ga ne bom videl!« je oporekal Gajšek.

»Seveda ga ne boš, ker boš pijan kakor čik!« se mu je smejal Turk.

Ko je prišla na mizo pečenka s solato in kuhanimi slivami, so spet utihnili. Meso je bilo mastno, močno so ga morali zalivati, in dobro, da je bilo škoda izgubljati čas. Posebno moški so se zalagali z njim. A tudi ženske niso preveč zaostajale za njimi. Zdaj so se ga lahko enkrat po mili volji naužile. Doma je tako treba dati najprej možu in otrokom, zanje nikoli ne ostane bog ve koliko. Od ust se jim je cedilo in nekateri, ki so jedli kar z roko, so bili mastni po rokah in po obrazu. V sobi je bilo vroče in dišalo je po pečenem mesu in klobasah. Luč je začela koinaj opazno trepetati, predmeti v sobi so dobili drugačen izraz, le svetniki po stenah so prav tako strogo gledali iz pozlačenih okvirov kakor ob petkih, ko ni na mizi drugega kakor fižol in zelje. Sredi njih pa se je oziral na mizo tudi pokojni Šrbelj. Zabuhli obraz je imel in drobne oči. Toda nihče se ni zmenil zanj, tudi Šrbeljka ne. Sklanjala se je na svoj krožnik in jedla na videz s prav takšno slastjo kakor ostali, čeprav se je včasih komaj zavedla, kaj ima v ustih.

Mučilo jo je le eno: kako bi se iznebila Gajška?

Spomnila se je lanskega fureža. No, tedaj je bilo vse drugače. Bilo je živahno in veselo. Šrbelj je jedel in pil, dokler mu ni vzelo glasu, oni pa so plesali, da se je hiša tresla. Toda takrat še ni poznala Oreha in Šrbelj je še živel. Zdaj pa ji je Gajšek čedalje bolj neznosen. Najhuje je bilo, ker je vedela, da se ne bo moglo nič zgoditi, dokler ji bo on na poti. Saj se obnaša kakor gospodar. Pride vsak čas v hišo, si vzame kruha in mesa in si gre v klet po vina. Tudi ponoči ostane pri njej, kadar se mu zljubi. Nekajkrat sta

se že sporekla, a naposled je morala utihniti; močnejši je in njegove pesti so trde. Saj je še starega včasih pretepel, če mu ni bilo kaj prav. Pravi mesar je. To ji je bilo takrat dovolj, saj stari ni bil za ta svet. A zdaj se je vse obrnilo. Šrbelja ni več, prišel je Oreh, in lahko bi ga vzela, ko bi ne bilo vmes Gajška. Prijetno jo je prešlo ob misli nanj. Kako bi bilo, ko bi dobila v hišo tako mladega gospodarja! Mlad je, močan in postaven. A premlad ni, trideset mu bo, ona pa jih tudi še nima petdeset. Resen je in vsako delo zna prijeti v roke in tudi sicer je drugačen kakor Gajšek. Nekaj sta se že menila o tem. Oreh je bil zadnjič tako divji na Gajška; pridušil se je, da ga bo ubil, če ga še enkrat dobi pri njej. Takoj bi bil šel nadenj; komaj ga je zadržala. Kaj ji pomaga, če se Gajška na tak način znebi? Toda vedela je, da se ga bo morala otresti. Toda kako? Neka misel se ji je sicer že dolgo motala po glavi, a nič pravega se ni hotelo pokazati.

Medtem so pospravili meso. Moški so si brisali usta kar z rokavi, ženske pa s predpasniki. Otroci so se podili po sobi in so se umirili šele, ko je prinesla Mica vročih pogač. No, te so bile bolj za otroke in ženske. Moški so si rajši nalivali. Pogled jim je že postal srep in moten, preveč so se najedli in pijača jim je že zlezla v glavo. Postalo je končno le živahno.

»Kdo bo le govoril!« je vprašala Turkova. »Šrbelj je dobro napravil!«

Čutili so vsi, da bo treba govoriti. Na vsakem furežu govori gospodar o prašiču in o ženskah, ki so ga redile, na pol zares, na pol za šalo. Turk je dregnil Martinška. Temu pa je glava lezla že med ramena in je le prijel za kozarec, ga dvignil proti sestri in zaklical: »Dobro si ga zredila! Bog živi!«

Več ni spravljal iz sebe. Zato si je Gajšek obrisal še enkrat usta in vstal.

»Bom pa jaz povedal nekaj besed!« je začel kot v opravičilo.

Gostje so se spogledali; Šrbeljka pa je vrgla: »Ali si ti gospodar?«

Gajšek se je naredil, kakor da ni slišal njenih besed, in nadaljeval: »Tudi jaz pravim, da je bil lep. Na hrbtu je imel za pet prstov masti, ribo pa takšno, da jo komaj držiš v roki. Drugače pa ni bilo, kakor bi moral biti. Jetra je imel metuljava, ker je gospodinja mislila včasih na vse kaj drugega kakor na prašiča in mu je dala vroče. V žolču je imel kamne. Vsak kamen pove, kolikokrat ni dobil jesti. Mica je šla kam na vas in je ni bilo od nikoder, gospodinja pa je tudi pozabila nanj. To ni lepo. Prvi pri hiši je prašič, potem šele pridejo drugi!«

»Nazadnje pa Gajšek!« je siknila Turkova.

Gajšek se je zmedel; vedel je, kaj je treba govoriti ob takih prilikah, toda še nikoli ni govoril in sploh ni bil navajen govoriti. Iskal je primerne besede.

»Dosti bo!« mu je vzkliknil nekdo.

Šele zdaj se je zbral in nadaljeval; hotel je govoriti s smehom na licih in v šali, vendar so se mu besede sproti prevračale v pikrost.

»Gospodinja, rečem ti, da bi lahko bil debelejši, ko bi ti ne hodil po

mislih nekdo drugi! Že deset let koljem pri tej hiši in prej sem pomagal deset let očetu, zato vem, da smo včasih klali lepše!»

»Zdaj mi je zadosti!« je udarila Šrbeljka znenada po mizi in se dvignila. »Kaj mi boš bral levite, kakor bi mi bil gospodar. Pometaj pred svojim pragom in pomagaj doma Neži rediti njene svinje!«

Zasmejali so se. Gajšek je sprva presenečen prenehal, a že se mu je pokazala na obrazu jeza. Tudi on je udaril po mizi in kriknil: »Tako je, kakor pravim! Oreh te je zmešal, ta fantalin, ki je še mlečen za ušesi in bi ti bil lahko sin! Da te le sram ni!«

»Kaj pa tebe to briga!« je zavpila Šrbeljka.

»Tako je!« je vzkliknil nekdo.

Gajšek in Šrbeljka sta si stala nasproti in se merila z očmi. Nista mogla takoj priti do besede, zato so ju ostali jeli miriti.

»Kaj bosta! Pijmo na zdravje naši gospodinji, da bi zredila še več takih prašičev!« je zaklical Turk in nagnil kozarec.

Šrbeljka je že hotela zakričati, naj se Gajšek pobere, odkoder se je privlekel, ko so se od zunaj zaslišali koraki. Roke so ji omahnile in vznemirjena se je ozrla proti vratom. Tudi Gajšku je vzelo besedo. Oni zunaj pa je odprl vežna vrata, nekaj časa si je stresal dež z obleke in klobuka, potem pa vstopil.

»Bog vam daj vsem skupaj dober večer in naj vam blagoslovi, če še jeste!«

Pri mizi so odzdravili, Šrbeljka pa ni rekla besede: bil je kovačev Nac in je prinesel gnojne vile, ki jih je dala prejšnji dan v popravilo.

»Ho, saj jih ne rabimo več!« se je zasmejal Martinšek. »Prašiču ne bomo več kidali!«

Nacu je bilo nekoliko nerodno; bil je star šele devetnajst let in mu ni bilo prvi hip vseeno, ker so uganili, da je prinesel vile nalašč zdaj, da bi dobil piti in jesti. Ni rekel besede in ni vedel, kam naj se dene.

»Kar postavi jih tja v kot!« mu je velela Šrbeljka. »Mogoče nam bodo še prav prišle. Tudi tu je gnoja!« je dostavila s posebnim naglasom. »Sedi sem za mizo in si vzemi mesa in kruha!« je končala in odšla v kuhinjo.

Nac se je navidez obotavljal, a dvakrat si ni dal reči. Sedel je na najbližji stol, se pridno zalagal z mesom in pogosto segal po kozarcu. Gajšek je rdeč kot kuhan rak tudi sedel in pil. Turk ga je nekaj vprašal; ko pa ni dobil odgovora, ga je pustil v miru. Sosedje so se pogovarjali med seboj in se norčevali iz Naca, ki je jedel za dva.

»Tule imaš še nekaj!« mu je dejala Turkova in postavila predenj krožnik s kuhanim prašičjim repom, ki bi ga bil moral Gajšek med svojim govorom razdeliti vsem domačim. Nac ga je hitro pospravil. Bil je močan fant, ne sicer velik, a plečat. Debela glava mu je čepela na širokih ramenih, obraz je imel top; posebno, ko je jedel, ni bilo na njem trohice svežine njegovih

let. Vse, kar jim je ostalo, so postavili predenj, in on je trgal meso in mlel solato, kakor je v kovačnici zamahoval s kladivom in gonil meh. Veliko zabavo so imeli z njim. Še Gajšek se mu je moral smejati.

»Kje si pa bil včeraj?« ga je vprašala Turkova, ko si je prvič oddahnil.

»Včeraj?« se je nasmehnil topo Nac, lica so mu bila tako polna, da jih je komaj raztegnil v smeh. »Pri Ritonjevih!«

»Kaj si pa njim nesel? Saj so tudi imeli furež.«

»Kaj? Burkle so se jim bile zlomile!«

Tako je bilo z njim. Kot nalašč je prinesel popravljeno reč prav tedaj, ko je vedel, da bo kaj za pod zob. A nihče mu tega ni štel v zlo. Navajeni so so ga bili. Ni prišel med prvimi, marveč ko so glavno že pospravili. Ostanke so mu iz srca privoščili. V kovačnici je bil priden in skrbel je za one, pri katerih je kaj dobil. Bil je dober fant, a malo omejen. Toda če se je razjezil, bi bil zmožen človeka ubiti. Na pomlad ga je nekaj razjezil Ritonjev hlapec, Nac pa nič ni rekel, samo pognal je vanj največje kladivo. Zadel bi ga bil v glavo in ubil, da se hlapec ni še v zadnjem trenutku sklonil.

»Jej in pij, jutri bo tako sneg in ga boš moral ogibati!« je kričala Turkova, ki je bila že močno pijana, in se režala Martinšku.

Ker ni bilo harmonike — zaradi Šrbeljeve smrti se ni spodobilo plesati — jih je Nac prav lepo zabaval. Bili so siti in treba se je bilo smejati, da se jim bodo želodci nekoliko potresli in bo prostora vsaj za vino, če za drugo ne. Potiskova se je tako najedla, da se ni mogla niti smejati na glas. Sedela je v kotu za mizo pod Križanim, imela komolce oprte na mizo, si z rokami podpirala vročo glavo in samo odpirala svoja široka usta. Možje so se sicer držali resno in ravno, a če bi bil kateri vstal, bi se bil gotovo zagugal in cpotekel po sobi; zato se niso ganili od mize, čeprav bi ta in oni moral ven. Otroci so nekaj časa divjali okoli svoje mize in po peči, dražili Pirša, potem pa so se spravili na peč in drug za drugim zadremali.

Ker Šrbeljke le ni bilo, se je Gajšek dvignil, da bi pogledal, kje je. A tedaj je prinesla Mica krape in kmalu za njo je prišla tudi gospodinja. Ko so poskušali krape in jih hvalili, so se znova oglasili zunaj koraki. Toda ni bilo niti časa ugibati, kdo je, kajti vrata so se že odprla na stežaj in sredo sobe je planila Gajškova žena Neža. Obstala je korak pred mizo. Ni se takoj znašla v preveliki svetlobi. Bila je mokra, da se je cedilo z nje. Potem je le našla Gajška in je spravila iz sebe:

»Matija, pridi, Bela bo povrgla!«

Morala je ponoviti, preden je Gajšek zamahnil z roko in vzkliknil malomarno: »Opravi, kakor veš in znaš!«

Neža pa je stopila k mizi in ga stresla za roko.

»Vsaj zaradi krave pridi!«

»Nikamor ne bom hodil!« se je je otreselel Gajšek najprej z besedami, potem pa jo je sunil stran. »Pojdi in opravi sama!«

»Boš vendar šel!« ga je dregnil Martinšek. »Kaj bo ženska sama!«

»Ne grem, pa je!« je zabrundal Gajšek in si natočil.

Neža je stala nekaj časa brez besede sredi sobe, potem pa je planilo iz nje, kar je že leta in leta nosila v sebi: »Seveda ne greš, ker ti je za Šrbeljko več kakor zame. Saj vem, ta stara vlačuga te je zmešala! Tu si pečen in kuhan, jaz pa se moram doma ubijati z otroki! Dobro, pa ostani tu in se mi ne prikaži več!« Okrenila se je k Šrbeljki in zakričala: »Imej ga, psica, imej ga, ne maram ga niti videti več pod svojo streho!«

Gostje so se zganili. Izbuljili so svoje trudne in presite oči; neprijetno jim je bilo, ker jih je zmotila. Šrbeljka pa je stopila izza mize in pokazala na vrata:

»Kar odpelji si ga! Nisem ga jaz vabila, sam se plazi za mano kakor stekel pes! Kar gre naj in da ga nikoli več ne vidim!«

Zdaj se je še Gajšek dvignil. Roka, v kateri je držal kozarec, se mu je tresla in obraz mu je posinel. »Poberi se, Neža!« je zavpil. »Pri priči! Ti, Treza, pa tudi ne izteguj jezika! Če sem ti bil dober prej, ko je še stari živel, bom tudi zdaj ostal, ko ga ni več!«

Ker pa se Neža ni niti ganila in se je iz nje vsulo še huje, je planil k peči in zgrabil za vile.

»Poberi se, sicer te pri priči ubijem!« je zatulil in mahnil proti njej.

Neža se je sicer umaknila, da je mahnil mimo, a spet jih je dvignil. Tedaj se je pognala Šrbeljka proti njemu in ga prijela za roke.

»Napravi z njo, kar hočeš, toda v moji hiši ne boš ubijal, v moji hiši ne!«

Šele zdaj so se zganili za mizo. Spoznali so, da gre za res. Ženske so začele vreščati, možje pa so se le spravili izza mize.

»Bodite no pametni!« je ponavljal Turk in pomagal Šrbeljki izviti vile iz Gajškovih rok. Šele ko je prišla Mica, ki je bila edina trezna, se jim je posrečilo, da so mu jih vzeli, Turk jih je pognal v vežo. »Vile so za gnoj, ti pa pojdi domov in pomagaj kravi!« je zaklical in porival Gajška proti vratom.

Medtem je Neža med kričanjem in jokom odšla, Gajšek pa se je strgal iz Turkovih rok in se spet spravil za mizo. Ostali so gledali glupo drug drugega in niso vedeli kaj bi. V tem je udarila Neža zunaj po oknih, da je zacingljalo in se je pokazala na šipi velika črna luknja, iz nje pa je udaril močan šum dežja. Potem je zacingljalo še enkrat in pokazala se je še ena luknja in šum dežja je bilo slišati še glasneje. Neža je še nekaj zakričala, nakar je utihnil njen glas v dežju.

Prvi se je oglasil stric Martinšek. Zadremal je bil, še preden so prišli krapi na mizo, zdaj pa se je zdramil. Dvignil se je in se zazrl proti oknu.

»Ljudje, ali sneži ali kaj?« je zaklical. Ko se je okrenil in je zagledal čudno spačene obraze okoli sebe, pa je pristavil pomirljivo: »Ko bo zapadel sneg, bo vse drugače!«

Šele tedaj je prišel Turk do besede.

»Ana, vzemi otroka pa pojdiva domov, jaz pa bom šel pomagat Neži! Saj ni, da bi zaradi ljudi morala krava trpeti!«

Turkova je stopila k peči in začela vleči z nje svojega otroka. Tudi ostali so spoznali, da je konec fureža. Teško jim je bilo, malo bi še lahko posedeli. Najlepše je po obilni jedi in pijači sedeti za mizo in se pogovarjati. Le Martinšek je ostal za mizo in spet kmalu zadremal, tudi Nac in Gajšek se nista zmenila za ljudi, ki so se odpravljali. Šrbeljka pa je odšla v kuhinjo in temu in onemu stisnila v roke kako klobaso ali kos potice.

»Vidite, takšen je in ne morem se ga iznebiti!« se je potožila Turkovi.

»Hudo je, hudo,« je dejala Turkova; mislila pa si je: prav se ti godi; kako pa si ti ravnala s Šrbeljem, ki je bil zlata duša.

Ko so odhajali mimo oken, je Gajšek stopil k oknu in zaklical skozi razbito šipo: »Potisk, pridi nazaj!«

Sosed se je čez čas res vrnil. Gajšek je sedel za mizo in mu ponudil kozarec.

»Sedi in pij! Nikamor se nama ne mudi! Kaj boš doma pri babi!«

Tudi Nac je sedel bliže. Začeli so piti.

»Pijmo!« je ponavljal Gajšek in nalival. »Jima bom že pokazal, bodo že videli, kdo je Gajšek!« je mrmral polglasno in kazal proti kuhinji, kjer so ženske ostale z gospodinjo vred; na tihem pa je nadaljeval z mislimi tam, kjer je začel popoldne pod kapjo. Zunaj je lilo in skozi polomljene šipe je bilo slišati, kakor bi bučal pod oknom hudournik. Veter je sicer nekoliko ponehal, a lilo je še huje. Iz kuhinje je bilo čuti rožljanje s posodo, ki so jo ženske umivale, in tudi poedine glasove. Posebno Katra je bila glasna. Ura na steni je enakomerno tiktakala; za hipe pa je Gajšku vse nekam utonilo in ni ničesar več prav slišal in vedel.

Nenadoma ga je zdramil iz nekakšne otopelosti moški glas. Dvignil je glavo in se srepo ozrl po sobi. Anzek je spal na peči, Martinšek za mizo, Potisk je kimal pri peči, Nac je gledal skozi okno in držal kozarec v rokah, iz kuhinje pa je bilo slišati Orehov glas. Skrčile so se mu roke in kri mu je jela hitreje teči po žilah. Spomnil se je na gnojne vile, a zaman jih je iskal z očmi; da jih je vrgel Turk v vežo, se ni mogel domisliti, vendar je vstal in prijel za stol, ko je razločil posamezne besede.

»Ne hodi noter... Pusti ga...« je ponavljala zunaj Šrbeljka.

Oreh pa je gnal svoje: »Za naju oba ni mesta v tvoji hiši... Ali bo šel on... ali jaz... Kakor hočeš!«

Preden se je Gajšek prav zavedel, je že Oreh vstopil, za njim pa se je pognala Šrbeljka. Oreh je vrgel zaničljiv pogled na gugajočega se Gajška in siknil: »Ali se ne boš še kmalu izkidal?«

Gajšek je grabil za stol. Hotel ga je dvigniti, a ni imel toliko moči; komaj sam se je obdržal na nogah.

»Ti pojdi odtod! Prej sem bil tu kakor ti! Pojdi k materi in se napij mleka, fantič...«

Več ni spravil iz sebe, ker ga je Oreh s tako silo udaril v obraz, da se je opotekel in sesedel na klop.

»Tu imaš za zdaj, da boš tiho!«

Ker je Gajšek še nekaj godrnjal, je Oreh stopil k njemu, da bi ga potegnil iz sobe na dež. A tedaj se je zdramil Potisk in se postavil zanj. Potisk pa je bil močan ko hrust in Šrbeljka se je zbala za Oreha, zato ga je potegnila k mizi in mu ponudila piti. »Pusti ga, pijanca!« Ponudila je še Potisku in Nacu. »Jejmo in pijmo, saj imamo furež. Kaj bi se prepirala!« Bila je kot pomlajena in imela je oči samo za Oreha, ki se je naposled le vdal. Sedel je za mizo, tudi Potisk in Nac sta prisedla. Jedli so in pili. Za Gajška, ki je ždel v kotu pri peči, se niso brigali, delali so se celo, kakor da ga ni v sobi. Medtem so ženske pospravile kuhinjo in so se odpravile spat. Naposled se je dvignil tudi Gajšek in odkolovratil iz hiše.

»Le pojdi! Bolje je, da greš sam, drugače bi ti jaz pomagal,« je vrgel za njim Oreh.

Šrbeljka pa ni rekla nič. Nekaj se je bilo porodilo v njej in ji ni bilo prav, da je kar tako odšel. Vedela je, da se bo spet vrnil; če ne to noč, pa jutri. Rešila se ga na ta način ne bo nikoli. Toda Oreh je imel zanjo lepe besede in kmalu je pozabila na Gajška. Medtem je zunaj nehalo liti, le pršilo je še. Nihče ni tega opazil. Ko so bili najglasnejši, pa se je Gajšek vrnil. Bil je moker, najbrž je stal na dežju, da bi se spet streznil. Komaj je vstopil, je že začel zbadati. Oreh je držal Šrbeljko tesno okoli pasu in se mu je sprva samo smejal. Bil mu je prijetno, pa se ni hotel zadirati nad njim in si kaliti lepih ur. Ker ga le ni pustil na miru, je pograbil kozarec in mu ga zalučal naravnost v čelo.

»Tu imaš zaenkrat!« je vzkliknil.

Gajšku se je podedila kri po licih. Zgrabil je steklenico in jo treščil proti njemu. A zgrešil je. Steklenica je padla za peč in se razbila. Potem je hotel planiti v fanta, a ga je Potisk zadržal.

»Matija, pusti ga! Bodi pameten!«

Z lepimi besedami ga je spravil celo za mizo, Šrbeljka pa je vstala in potegnila Oreha za sabo.

»Pojdiva v zadnjo hiško!«

Oreh se je nekaj obotavljal, potem jo je le ubogal. Šrbeljka pa se je na pragu ustavila in poklicala še Naca: »Pridi še ti!«

Nac jo je začuden pogledal in ni vedel, čemu bi hodil z njima, ko imata vendar svoje pomenke. Šrbeljka pa je stopila k njemu in ga potegnila za rokav.

»Pojdi no, kaj boš med tema kravama!«

Šele zdaj je Nac odkolovratil. Odšli so v zadnjo hiško. Tam je bilo mnogo hladneje, toda nobeden ni čutil tega. Nac se je bil tako najedel, da je komaj gledal, Orehu je vino zlezlo v glavo in je le mislil, kako bi ostal pri Šrbeljki in iz nje spravil naposled zadnjo besedo, v Šrbeljki pa je vstala vsa jasna tista misel, ki jo je obšla, ko je Gajšek zamahnil proti Neži z vilami, Nac pa je sedel za mizo in pil.

Prinesla je bučo vina, zelenko žganja, mesa in krapov.

»Pijta in jejta!« ju je silila. Nac je pil, jesti pri najboljši volji ni mogel več, Oreh pa je stiskal Šrbeljko okoli pasu in jo lovil za besedo.

»Kako torej misliš, Treza?«

»Saj veš! Jaz bi že, a kaj bo on napravil! Ubije tebe ali mene!«

»Prej bom jaz njega!«

Oreh se je dvignil in hotel k vratom.

»Ne, za božjo voljo! Ti ga ne smeš! Ti ga ne smeš!« je kriknila Šrbeljka. Pogledala mu je naravnost v kalne oči in ponovila še enkrat: »Ti ne!«

Oreh je pogledal v njene oči. Razumel je njen pogled. Da, on ga ne sme, saj potem ne bo postal gospodar na njenem gruntu. Kdo pa? Šrbeljka je odmaknila oči in se ozrla na Naca, ki je buljil v poln kozarec, ker se mu je tudi pijača ustavila. Oreh je sledil njenemu pogledu. Šele čez dolgo jo je razumel. Sedel je in dejal: »Prav imaš! Jaz ga ne smem, a on mora s poti!«

Tudi ona je sedla. Ker nista vedela, kaj bi govorila, sta silila Naca z mesom in pijačo.

»Le pij, Nac, pa jej, kolikor hočeš! Nihče ti ne šteje požirkov in grižljajev kakor doma!« sta mu prigovarjala.

V tem pa je v prednji sobi postajal Gajšek čedalje glasnejši.

»Čakaj, fantalin... le počakaj...« je kričal. »In tudi ti, Treza! Bosta že videla! Ubijem ga, ubijem! Zakoljem... kakor sem zjutraj liska...«

Šrbeljka je nenadoma stopila v vežo in se vrnila z vilami.

»Kaj boste z njimi, gospodinja?« je brbljal Nac. »Vile so za hlev, ne za sobo!«

»Gledam, kako ste jih popravili,« je odvrnila Šrbeljka in si jih navidez z zanimanjem ogledovala. »Držale bodo, dokler mi jih spet kdo ne bo zlomil.« Postavila jih je v kot in skoraj zakričala: »Naj bodo tu! Vidiš, Nac, tu v kotu so!« Bila je vznemirjena in oči so ji begale po sobi, a se nikjer niso mogle ustaviti.

Nac je nekaj zamrmral in se ni več brigal zanje. Šrbeljka pa jih ni pustila iz misli.

»Koliko so pa računali oče?« je vprašala in sedla k njemu.

»Pet dinarjev, se mi zdi. Pet, da, pet!« je odvrnil Nac. »Pa saj boste že naredili.«

Šrbeljka pa je položila predenj stotak.

»Ná, tu imaš, da ne bom pozabila!«

Nac ga je odrinil.

»Nimam menjati!«

»Saj ni treba, očetu plačaj pet dinarjev, drugo pa imej sam!« je hitela Šrbeljka in potisnila Nacu stotak v žep, ker se ga je branil. »Kar imej ga, boš pomagal kaj, če bo treba!«

»Kaj bi pomagal?« se je Nac zavzel.

»No, če bi bila v sili!« je odvrnila Šrbeljka in mu nalila. »Na, pij! Pa pridi večkrat k nam! Zate bo vedno poln kozarec in krožnik.«

»Vam bom vedno pomagal! Vi ste dobra ženska, tako mi še nikjer niso postregli.«

»Nisem takšna, da bi pozabila, če bi kaj napravil zame!« je nadaljevala Šrbeljka in ga napeto gledala, če je kaj razumel. A Nac je stiskal stotak v žepu in buljil nekam predse.

Zunaj se je že delal dan. Dež je popolnoma prenehal, le s strehe se je še scejalo in poredko je zaklokotalo v mlaki, ki se je delala pred preddurjem.

Šrbeljka se je za hip zavedla, da zunaj ne dežuje in se spomnila Martinškove prerokbe. Ozrla se je proti oknu. A preden je dosegla šipe, so se ji oči ustavile na okenski polici, kjer so ležali Gajškovi mesarski noži, trije majhni in eden izredno dolg; z njim je zabodel prejšnje jutro prašiča.

»Menda bo res začelo snežiti,« je dejala odsotno Orehu, ki je še vedno stal v kotu pri vilah in stiskal pesti ob Gajškovem kričanju. Hotela je še nekaj reči, a tedaj se je zaslišalo, kako je Gajšek odprl vrata iz prednje sobe in planil v vežo.

»Le čakaj me! Kje si, da ti prebijem lobanjo!« je kričal. Potem je zgrabil Orehovo kolo, ki je stalo v veži, in ga vrgel ob tla. »Tako te bom zdrobil kakor tale bicikel. Le čakaj! Kje so vile?« Tekel je po veži, a ker jih ni našel, je stekel v kuhinjo, pridrvel iz nje in se pognal proti zadnji hiški.

Tedaj je planil Nac pokonci.

»Kaj je? Kaj hoče?« je vpraševal in se oziral zbežan naokoli.

»Gajšek bi me rad ubil! Brani me, Nac! Na, tu so noži!« je vzkliknila Šrbeljka, skočila k oknu, zgrabila največji nož in ga stisnila Nacu v desnico.

Tisti hip so se odprla vrata in na pragu je stal Gajšek s sekiro v roki.

»Kje si? ... Kje?« je kričal in dvignil sekiro.

Oreh je stal v kotu, Nac pa, ki je bil vratom najbližji, je stal tik pred Gajškom.

»Nac!« je kriknila Šrbeljka.

Nac je šele tedaj zagledal nad sabo sekiro. Trdno je stisnil nož in ga potisnil Gajšku tik pod vrat.

Gajšek je prvi hip spustil sekiro, potem pa jo je spet dvignil in skočil proti Orehu. A ta je zgrabil za vile in ga udaril z vso močjo po glavi. Nekaj je zaklel in se pri priči zgrudil. Curek njegove krvi je brizgnil po tleh.

Prva se je zavedla Šrbeljka. Planila je k Orehu, mu iztrgala vile iz rok in jih vrgla v kot. Ko pa je opazila, da so krvave, jih je obrisala s predpasnikom in postavila, kjer so bile.

V tem se je oglasil v veži Martinšek. »Ljudje božji, sneži! Sneg je zunaj!« je klical s sproščenim glasom. »Slišiš, Gajšek! Sneg! Izgubil si! Pet litrov boš plačal! To bova pila! Kje si, Šrbeljka. Vidiš, da sem imel prav!«

Tedaj se je zdrznil Nac. Razširil je oči, vrgel nož proti oknu in planil na prosto.

Na vežnem pragu je zadel v Martinška, ki se je oziral po dvorišču, ki ga je pokrivala tanka bela odeja.

»Poglej, koliko ga je že! Do kolena, če poklekneš vanj!« se je nasmehnil Nacu.

Nac ni odvrnil. Stopil je v sneg in s težkimi koraki odšel na cesto. Za sabo pa je puščal velike črne stopinje.

NA PETŘINU

(OKTOBER 1938)

OTON BERKOPEČ

*Mesto poje pesem.
Sozvočje milijona duš
je govorica tvoja,
čudna —
in pod mostom
slap
šumi — — —*

*Moje mesto,
preko tvojih streh
je siknil čas kakor gad,
golobje kot zastrupljeni
sedijo na njih,
boje se višin.
(Ali so to misli vtelešene
prednikov tvojih, narod češki?)
Mostovi so kakor obveze
na roki ranjeni —
Vltava!*

Poglej, po nabrežju
Mesto poje žalostno.
so že luči
kakor lani;
ko je On umrl.
Slišiš, kako v dalji buči.
Za Vyšehradom se že temni.

V maju sem bil pri tebi, moj pesnik,
sredi cvetja si bil
ves žalosten
in nisem verjel
solzi v tvojih očeh,
res nisem verjel ...
Gole in črne veje
so raztegnile prste
preko tvoje glave,
na njih gnezdo
opuščeno, mokro
veter ziblje —
Približale so se nam meje,
po sto letih so zbudili te
in ti zašepetali,
kako boli,
ko tehtajo ljubezen.

Milijon luči —
milijon ljudi
in vsak ima svojo radost in bol —
v teh lučkah brli.

Včasih sem videl milijarde zvezd
in mislil, da so poljubi ljudi,
otrok in mater, deklet nedolžnih
in da goré, ker umreti ne morejo
in da le tisti od prve ljubezni
se včasih utrnejo,
v vesoljstvo odplavajo.

Tynska cerkev:
roke v molitev sklenjene
v nebo hrepene,
neba se dotikajo
in prosijo:

*ne dovoli, da bi umrli kakor On pred stoletji,
ne dovoli, da nas Evropa na grmade prisili
radi resnice
in radi ljubezni
kot njega takrat.*

*Tynska cerkev!
Za njo se je večerno nebo
žalostno nasmehnilo.*

PESMI

ŠTEFAN TROS

*O, naj bo tiho in naj bo še tiše
čemu še vaša žalost za menoj?
pustim vam vse: otroke, ženo, hiše
brez grenke misli grem nocoj.*

*Čemu bi v hrup: kaj naj bi mi prebudil?
in kaj bi s hišo: kaj bi si ogrel?
in kaj bi z ženo: nikdar ne bi ljubil,
le žalost bi brez konca spet načel.*

*O, hotel priti vsem sem do srca
krvavo tolkel sem v srca zidove
prebudil nisem trdo noč brez dna.*

*Pa naj bo tiho in naj bo še tiše:
pokoje že v mraku plazi čez grobove
z mrliškim prtom znojna čela briše.*

*O, žejen sem, neskončni vir,
in moje roke polne ran, o, olje,
pijan sem, o, opojnost volje,
in vdan, o, večni mir!*

*Ne vem odkod sem, ne kam grem,
ne kje mi sosed, kje moj dom,
a hotel priti bi k ljudem,
da mi med njimi vtihne dvom.*

*Mi priti je skoz brezno duše,
skoz pekel njen, tja v čisti svet,
po lačnih, žejnih letih suše
k vstajenju bičan in razpet?*

TERCINE O SMRTI

VIPOTNIK CENE

*Ne jenja veter, žrebec neugnani,
pod temnim nebom v tej poslednji uri
besneti kakor bog, ki razuzdani*

*ga kličejo drznó pred svoje duri.
Na svodu ugaša luč in svet razpada,
duhá pa stvar nobena več ne buri,*

*odšla je v pozabljenje vsaka nada,
kakor splahni poleti sneg na gori;
ponižno je telo, ko zev prepada*

*ponuja mu na dnu počitek bori.
Umiranje mi je oko zatelo,
ne najde več moči, da gori*

*za čredo zvezd živó bi hrepenelo,
ki mesec jih privabi z žarom zlatim,
ko noč norčava toplih sanj odelo*

*razgrne nad preprostim in bogatim.
Ze ginem v mir brezkraven in trohno:bo:
Temá mogočna, zadnji moj pobratim,*

*zastri ves gnus, vse blato in vso zlobo,
za novi dan me, krhko smet, pregneti,
da vsrknem smeh življenja, ne tegobo!*

*Naj svetla kaplja bom, ki v zemljo leže,
kadár pa se povrne leto mlado,
se vozél smrti v cvet blesteč razveže,
da blago sonce ga poljubi rado.*

MLADOST NA VASI

TONE ŠIFRER

POTOVANJE

Ni moglo biti drugače, Peter je končno moral pogledati po svetu... Toliko nevsakdanjih stvari se mu je zadnje čase primerilo, da je morala postati njegova igra na brvi resnica. Ob jugovi uri je Peter čakal na presledke med plohami, da sta se z bratom Blažem vlegla na trebuhe čez brv, pomočila stopala v vodo in sklonila glave skoro do valov. Ta potok za hišami, ki je bil ob lepem vremenu dolgočasen in je nemalokrat grozil, da bo usahnil, je bil v dežju hiter in včasih je poplavlil vse travnike, kakor bi hotel biti reka. Fanta sta morala gledati nepremično podse, dokler se ni začela brv premikati in čutila sta, kakor bi brzela proti toku. Imela sta svoje postaje, da sta spremenila smer in mahnila iz Ljubljane, kjer sta se vselej prvič ustavljala, brez ovinkov skozi širno Indijo, na Avstralijo in na njene otoke! Takšno potovanje je bilo naporno, če nisi bral dosti knjig, da bi si poželet v tiste kraje. Petru branje še ni šlo gladko od rok. Tudi kri je silila v glavo, a premaknil se nisi niti za korak, saj je bil debeli ploh krepko zagozden med dve vrbi in verejo, ki je na drugi strani nosila držaj.

Mnogo več stvarnosti je prinesel v Petrovo življenje mož z lajno. Bil je doma nekje s Kalskega brda in je vsako leto romal na nekoliko božjih poti ter mimogrede obiskal svoje sorodnike v vasi. Kakor da ne more najti prave hiše, se je ustavljal po vasi in razkazoval svoje stvari. Že v veži je parkrat zavrtel lajno, da bi se družina zbrala. Šele v hiši je nato snel oprtnice in postavil veliko skrinjo na mizo; najprej se je prepričal, če dobro stoji, potem je odkril ves zgornji del muzike, da se je prikazala cela vrsta majhnih postav. Na sredi so stali trije pari plesalcev in si podali roke kakor resnični plesalci. V enem kotu sta stala mož in žena; videti je bilo, da se žena čudi, kajti roko je vzdignila nad glavo. Drugi kot je zavzemal mož, ki je mislil žagati drva. Na svetu tak je bil kot Janez Vrbèk, ki je cepil po hišah drva in imel poleg sebe škafo vode, kamor je pomakal sekiro, da se ne bi snela s toporišča in ga ubila; smrti se je namreč hudo bal. Zanimivejši je bil goslač v tretjem kotu, ki je igral na bombardom. Četrti kot je bil poln ene same glave, glave hudobarja, ki je spominjal Petra na parklja o Miklavžu; glede parklja z deklami dolgo ni poravnal računov, kajti očitale so mu, da se je bolj bal kakor se je prej širokoustil...

»Najprej pobožno«, je dejal romar.

Zavrtel je ročaj in muzika je zaigrala »Za Bogom častimo Marijo najprej.« Nekoliko večjih deklic je poskušalo spremljati napev. Če pesmi niso od prej znale, so se morale naučiti, ko so moža spremljale skoro po vsej vasi in so brez povabila vstopale v sleherno hišo, kamor se je romar

namenil. Peter jih je kar sovražno gledal... Ko se je pesem končala, je romar še enkrat popravil muziko, pogledal, če kljuka trdno stoji in predjal nekak ključ v drugo luknjo. Kakor hitro je spet zavrtel, je planil iz muzike vesel ples; postavice so se začele vrteti in se priklanjati druga drugi, drvar je začel žagati, godec je godel na svoj bas; hudobar je migal z glavo in še posebej z jezikom, očmi in ušesi. Le žena in mož sta še mirovala. Romar je mrmraje godel napev in nenadoma zavpil:

»Baba, dedca nabij, pa koj, koj!«

Kakor bi zares razumela, je začela ženska v taktu udrihati po možu; romar je raztegnil usta, da so se mu videli črni, očkani zobje; menda se je nasmehnil... Otroci so strmeli v te postavice in si stokrat povedali, kar so videli.

Peter je čutil, da je nalahno odprl usta in položil jezik na spodnjo ustnico, kakor je imel navado, kadar se je čudil.

Mati se je tiho premaknila k Petru in mu položila roko na ramo: »No, Peter!« Peter se je zdrznil in zardel. Mati ga je hotela odvaditi, da se ne bi čudil z odprtimi ustmi, ker je menila, da so taki otroci zabiti, in Peter je dobro vedel, kako si mora prizadevati, da bi opustil to reč.

Ko je mož prenehal vrteti lajno, se je življenje takoj ustavilo. Nato je primaknil celo pripravo na rob mize, dvignil glavo in obšel z očmi vse, kar jih je bilo okrog njega. Oči so mu obstale pri materi: »Imam nekaj novega. Panoramo. Tuji kraji, Afrika, Amerika, Avstralija, Lurd... Za groš lahko gledajo!«

Mati se je obotavljala, mož pa se je sklonil, zaprl večje levo oko in začel pripovedovati: »Tukaj se vidi velikanska puščava Sahara, vidijo se oaze, kjer rastejo palme, kamele se sprehajajo sem in tja, levi napadajo živali in ljudi... Žirafe, gazele in zebre se pasejo po redki travi...« Otroci so gledali mater. Peter ni razumel vseh teh nenavadnih besed, a njegove oči so pač najbolj prosile. Pripravljen je bil, da žrtvuje svoj groš iz hranilnika, če mati ne bo dala morda dvojače za to imenitno stvar.

»Pa pogledjte,« je rekla. »Peter, pogledj!« Sama ni hotela pogledati; njej je bilo dosti teh tujih krajev in vse tujine, ki ji je pred dvema letoma vzela moža in ga še ni vrnila, ker ga ni izpustila vojna.

Petru se ni bilo treba skoraj nič skloniti, ker je bil pri sedmih letih še tako majhen; z roko je zatisnil levo oko in pogledal skozi okroglo stekleno okence. Sprva je videl samo nedoločno rjavo barvo, pozneje je zagledal še drevesa, ki so morale biti palme, če naj bi verjel romarju. Šele čez nekaj časa je razločil čudne pisane barve in spoznal, da so to živali. Mož je zavrtel neki gumb in rekel: »Avstralija«. Kakor so se slike menjale, tako jih je razlagal. Očividno jih je znal opisati na pamet, ne da bi jih gledal. Komaj je razločil Lurd in Velehrad, ga je odrinil Blaž in Peter se mu je umaknil...

Ko je lajnar odšel in se je za njim potegnila iz hiše tudi vsa tropa otrok, da bi ga spremili do konca vasi, je Peter začel z bratom razpravljati o vsem, kar je videl. Tisti plesalci so bili čisto razumljiva zadeva. Blaž mu je povedal, da so zvezani z nekakim bobnom, ki ima zobčke in se vrti. Blaž je že videl nekega drugega lajnarja, kako je popravljajal lajno. — Ampak pokrajine... Peter ni hotel priznati, da ni čisto razločno videl vseh zeber, kengurujev, žiraf in drugih divjih živali, ki so bratu Blažu tako domače in gladko drsele z jezika. Blaž je bil tri leta starejši in Peter ga je neizmerno spoštoval, da se je časih še osramotil, če je pri sosedu ali sorodnikih razlagal kako modrost, ki mu jo je doma odkril. — Prav nič si ni mogel predstavljati, kako daleč so vsi tisti kraji, kjer žive tako neznane živali... Menda je prav med take zverine postavil tisti prevejani trgovec s čarobnimi svetilkami grad in ženo ubogega fanta, kakor je slišal Peter pripovedovati sosedovo dekle. In grad so obdajale tri dni hoda same divje živali, in tudi kače so bile vmes... S čarobno svetilko se take stvari pač lahko vidijo, Peter pa je doslej poznal izmed divjih živali samo medveda. O kačah se mu je neštetokrat sanjalo; mati je menila, da ima nekje sovražnike. V resnici pa je dobro videl samo belouško, ko je pri kopanju stopil nanjo. Že takrat je užil dovolj groze... Le kje naj bi bili vsi ti kraji! Blaž mu je rekel, da mogoče osem sto, gotovo pa tisoč kilometrov. Ta razdalja je bila slišati prav čedna, toda bolj in bolj je silil, naj mu Blaž pove v dnevih. K Sv. Balantinu so šli na božjo pot in so opravili v enem dnevu, tja in nazaj. »Ali bi v enem mesecu prišel v te kraje?« Blažu ni bilo jasno, kako je z vso zadevo, zato je rekel: »Menda niti v enem letu ne. Sicer pa je zdaj vojna in nikamor ne moreš!« Res, Peter ne more nikamor. Če bi hodil vse leto, bi se med tem vrnil oče z vojne. Tega trenutka pa nikakor ne smé zamuditi...

Človek pride v leta, ko bi hotel pogledati, kaj je za gorami, ali je za Grintavci morje ali konec sveta.

Petru je poživil neki razcapan fant, iz Loke nekje je moral biti, željo po prigodah in mu približal svet, katerega je nameraval odkriti, skoro tako blizu, da bi ga mogel doseči z roko.

Neko popoldne sta z Blažem ostala doma pri mlajših otrocih. Vse igre niso pomagale, da bi jim bila zvalila smeh na lica in pregnala cmeravost. Končno sta jima zavrela mleka in jih spravila spat, sama pa sta šla pred hišo in »počivala«. Ta beseda je bila zanju stara šele nekoliko dni. Razložila sta si jo tako, da se morata vleči znak pod jablano, za katero je Peter na tihem želel, da bi jo mogli prenesti v hišo in bi tudi pozimi rodila sladka, sočna jabolka. Nogo je bilo treba skrčiti in nanjo položiti drugo... Pri tem sta ugotavljala smer, v kateri so pluli oblaki čez nebo, kajti tudi strani neba niso bile nikaka stara reč, da bi jo mogla kar tako prezreti.

Po vasi je prišel slabo oblečen fant. Čez ramo je nosil navadno jutasto vrečo, klobuk na tri dežele mu je pretkano čepel na glavi, suknjiču je že

odrasel in tudi hlače bi bilo koristno zamenjati z boljšimi. Peter in Blaž sta se naveličala počivati in sta sedla. Fant ni nič rekel, kar prisedel je k njima in začel rezati jabolko, ki ga je potegnil iz žepa. Pri tem je bilo kaj videti! Najprej je prerezal jabolko pri muhi do polovice, ga obrnil in napravil pri peclju pravokotno zarezo na prejšnjo. Nato je zarezal čez sredino med presledki in dobil kar na hitro polovici, ki sta imeli ob navadnem krlju še polovico na vsaki strani. Brata sta ostrmela nad tako umetnostjo. »To je po laško,« je rekel fant. »Prinesita kaj jabolka, vaju bom naučil!« Blaž je skočil po jabolka, Peter pa je kar tako, da bi se postavil, pljunil skozi zaprte zobe, po cigansko. Fant je poznal tudi to spretnost in ni hotel ostati za Petrom. Molče sta pljuvala, da jima je pohajala slina, dokler se Blaž ni vrnil... Nato jima je fant natančno razložil kako je treba po laško rezati jabolka. Ni jima pa povedal, čemu je laški način boljši od navadnega in Peter je po nekaj dnevih opustil to imenitnost... Najedli so se jabolka in fant je menil, da bi bilo dobro pojedsti tudi malo kruha. Peter in Blaž sta se spogledala, kajti mati je bila prepričana, da bodo sami lačni, če bosta dajala beračem preveč kruha. Peter se je obotavljaše odpravil v hišo in prinesel vsem trem tanke kose kruha. Fant je bil očitno zadovoljen...

»Vidita, tale nož ima dvanajst različnih rezil,« je začel razkazovati nož, ki sta ga že prej pazljivo gledala. »Šest je ostrih, te so za palice, kruh, svinčnik in tako naprej. Potem se s tole pripravo odpirajo konzerve.« Stekel je okoli hiše in prinesel izza sosedovega poda prazno pločevinasto škatlo in s precejšnjim trudom zarezal v obod tri prste dolgo črto. »S to pa se čisti pipa. Jaz namreč kadim!« Pokazal jima je šilu podobno pripravo. »Tu so pa škarje.« Poskušal je odstriči niti, ki so mu visele s hlač, pa se mu ni posrečilo. »Skrhale so se,« je rekel, »ko sem tolikokrat strigel krpe in obvezoval fantom roke in noge. Ko se igramo na reki razbojnike, je večkrat kdo ranjen.«

»Kako pa gre ta stvar?« je vprašal Blaž.

»Krompir prosim po vasi,« je odvrnil tujec. »Če ga bom pri vaju dobil nekaj več, bom povedal, sicer pa moram naprej, da bo vreča zvečer vsaj napol polna; drugače me mati zmerja.«

»Pojdi po krompir!« je velel Blaž Petru, ki se mu ni mudilo, dokler nista oba odšla v klet in se vrnila s polnim peharjem. Razcapani fant je pokimal v znak, da mu je pehar krompirja čisto po volji.

»Vesta, kje je reka? In kje je Belajev valjčni mlin?« Blaže je živahno pritrjeval z glavo, Petru ni bilo čisto jasno, vendar se ni dal kar tako. Tudi on je prikimal. »Tam nad mlinom je voda globoka gotovo deset metrov. Imamo dva čolna. V vsakega se spravi osem fantov. Skupaj odrinemo od brega, in skušamo se, kdo bo prej dosegel pečino sredi vode. Skala je višja kakor tole drevo (pokazal je na češpljo, ki jo je pred letom zgodnji sneg razkrehnil), in popolnoma gladka. No, tako čisto gladka ni! Že na vodi se

bijemo in skušamo nasprotnikom nagniti čoln, da bi zajel vodo. Tudi škropimo se in obmetavamo s kamenjem. Kdor je ranjen, povezne na glavo golido, s katero mečemo vodo iz čolna... Kakor hitro pridemo do pečine, skušamo drug drugemu odriniti čoln, da bi popadali vsi v vodo. Nato na vso moč plezamo po skali; kdor je zadnji na vrhu, mora prepeljati čolna na breg, da se mlinar ne jezi, sicer ju priklene na vereje in zbogom naša stvar... Seveda skačemo s skale v vodo. Jaz skačem na glavo in na noge, kakor hočeš... Samo trije gremo na dno po kamen. Sicer sem pa vedno poglavar enega čolna. Navadno zmaga moj čoln, ker izberem vselej samo močne fante. Vidva bi bila menda čisto dobra.«

Blaž je namignil Petru, ki je stekel skozi vrata in se spet vrnil s polnim peharjem. »Na, da se ne boš mudil po vasi. Malo ljudi je doma!« Fant se je široko nasmehnil in kratko ukazal: »Kar v vrečo vsujta!«

»Ko se naveličamo pretepanja in ležimo na skali ter se hudičevo zlačnimo, se vržemo v vodo in plavamo na breg. Da bi videla tisto naglico, s katero se oblačimo! Kdor je zadnji v hlačah, mora po poleno, ki ga vržem v največji vrtinec. Mislim, da bomo že nekoga ubili ali da bo utonil. Takrat bo slaven dan, ko bo šlo zares. Hudičevo, ampak učiteljica nas bo premlatila. Nič ne de, palico ji bomo razrezali.«

Petru je bilo pri srcu zelo neprijetno. Najprej zaradi krompirja, ki bi ga ne smel dajati tako obilno. Navadno je dajal beračem pet debelih ali osem drobnejših... In potem... Takle slovesen dan, ko bo kdo utonil... Smrti se je Peter pošteno bal.

»Če bosta vidva kaj mimo prišla,« je spet začel razcapanec, »se bosta kar nam pridružila. Jaz bom vaju poglavar, da vaju ne bodo od kraja preveč topli.«

Blaž se je nasmehnil kakor bi fanta čisto razumel: »Mislim, da ne bova tako kmalu. Peter je prehlajen in tudi plavati ne znava dobro. Peter sploh ne zna, jaz pa le po pasje.«

»To je druga stvar,« je prikimal fant pomilovalno. »Sicer bi vaju naučil, a mrz je že. Zdaj pa grem, saj bo noč, preden bom doma...«

Zavezal je vrečo, jo zadel na ramo in najprej nekoliko stekel, nato pa je počasi zavil okoli ogla in mahnil proti mestu, odkoder je bil doma.

Fanta sta šla v hišo. Vznemirjalo ju je, da je takle berač poglavar in vodi svojo vojsko. Samo približno sta vedela, kje so tisti kraji, o katerih je fant pripovedoval. Nekaj ju je vabilo, da bi se odpravila in pogledala reko in tekmo za pečino, ki se jima je zdela tako slavna. Vendar ju je toliko stvari zadrževalo doma, da je Blaž nehal govoriti o tem in kmalu na vse skupaj pozabil.

Peter je čutil, da bo moral nekam potovati, a pretepanja na vodi se prav gotovo ne bo udeležil. Saj je toliko drugih in imenitnejših stvari na svetu. Kdo ve, pod katerim hribom in pri kateri reki leži čudovita kmetija, ki nosi

smešno ime: pri Pomolzencu pod Šentjervasom. Ime je res navihano in zasmehljivo, kakor je bil rad zasmehljiv Dolnov hlapec Tomaž, ki je Petru to stvar razodel, toda tam premorejo toliko krav, da imajo vsak dan v letu novorojeno tele; ptiči, posebno liščki in čižki, so tam tako domači, da zobajo iz roke in jih ni treba imeti v kletkah. O žitu in krompirju pa ni da bi sploh govoril, tako raste. »Če je tam tako dobro«, je sklepal Peter pri sebi, »potem naj bo ime le smešno kolikor hoče. Vsekakor pa tam ni one stvari, ki jo imamo mi na pretek, namreč vojne...«

Čez nekaj dni je Peter občutil, da je življenje v domači hiši čisto tuje; v kratkem dnevu se je do dna izpremenilo. Saj ni bilo nič posebnega; toda, če je Peter šel pod streho, da bi odkril morda še neznano knjigo polno podob, če je šel v shrambo, da bi presipal v skrinjo žito in mimogrede sunil kako jabolko, povsod se je moral ozreti okrog sebe, če ga ne zasleduje nova pestunja. Da, nova pestunja! Mati je pred nekaj dnevi samo omenila, da bo k malim otrokom najela žensko, ki bo pazila nanje. Zdaj je prišla, sedela pri jedi meni nič tebi nič za mizo in po jedi pomila posodo. Bila je močna, rdečelična deklina, ki je Petra prve ure zagrabila pod pazduho in ga ušknila pod strop. Blaž se je hitro sprijaznil z njo. Petru pa ni šlo v račun, da bi spadal še med male otroke, kajti mati je naročila pestunji, naj zdaj pa zdaj pogleda tudi za Petrom, da ne bo kolovratil po krajih, kjer bi se utegnil zboti na staro žico ali urezati na kak kos rjaste pločevine, ki je ležala vsepovsod. Peter je tičal v veži za vrati in čakal, da bi prestrašil Blaža, ko je slišal materino naročilo pestunji. Res je nemalokrat skočil na take predmete, ki jih je omenjala mati in je le redko hodil po obeh podplatih, če je bil bos, toda zdaj, ko je hodil časih že sam s konjem na polje, je bilo to za njegovo sedemletno samozavest le preveč.

Pobeg malih dečkov se menda pričinja s tem, da zlezejo skozi okno...

Drugo popoldne (odkar je prišla pestunja, je minil šele dober dan) se je odpravil po svetu. Deklina je bila z otroki pred hišo; da bi ji ne dal prilike za pažnjo, se je zmuznil skozi vežno okno in krenil proti potoku.

Človek najde zmeraj dosti opravkov, da samotnemu ni preveč dolgčas. Peter je izza butar privlekel dolgo palico, potisnil konec v vodo in jo začel v polkrogu počasi sprejavati po površini, da je voda tekla čez palico v podobi svilene plavuti. Besedo svilen je na tak način neštetokrat doživljal, vsak dan je za trenutek povasoval pri potoku in delal s palico svileno plavut. To besedo, ki ga je s svojo mehko nekam dražila, mu je odkril Stanko Draškovec, čigar mati je bila šivilja.

Seveda ni svet tako enostaven kakor se dozdeva odraslim ljudem. Peter je vzel iz skrivališča pod visli celo vrsto čarovnij in jih spravil v žep. Poleg ploščatih kamenčkov, ki so bili predragoceni, da bi jih metal za žabice po vodi, je imel stekleno kroglico od steklenice za limonado in lepo število

barvastih stekel. Moral je paziti, da bi se na kak drobec ne urezal, zato je žep začepil z velikim robcem, kjer so bile narisane podobe in ob njih številke za loterijo. Ta robec je Peter nekolikokrat zatajil, ko so tovariši zahtevali, naj ga pokaže, da si bodo poiskali slike, ki so jih morda videli v sanjah, in bi kazale, katera številka bi jim prinesla srečo. Kajpada, stavlil ni nihče, a branjevko, ki je hodila z loterijo po hišah, so vsi poznali. Robec in barvasta stekla so izpremenila Petrov žep v najbolj ranljivo mesto njegove dobre volje; pri pretepih, kjer so se šolarji obmetavali s kamni, se je bal edino za svoj žep, če so bila v njem stekla in robec.

Na srečo je segel z roko v žep in privlekel na dan zeleno steklo. Previdno se je ozrl po okolici, če je morda kaj sumljivega v bližini, kajti s tem kosom, ki je svet tako prijetno izpreminjal, je bilo zvezanih več stvari, med njimi tudi zapor, seveda, če bi dobili fanta, ki je razbil železniško kretnico in pobral z nje stekla za barvne znake. Peter se še v mislih ni dotaknil onega, ki je to storil in opremil večino šolarjev z zelenim steklom. Tudi ceno, ki jo je plačal za svoj kos, je pozabil, kakor hitro se mu je nehalo tožiti po kratkem rdečem svinčniku; materi je rekel, da ga je izgubil.

Rjavo steklo steklenice za pivo je bila poceni stvar; svet, ki ga je videl, je bil kar dolgočasen. Mnogo bolj zanimivo je bilo gledati skozi kos rumenorjave steklenice za zdravila. Vijoličasto in rdeče steklo sta bila v zvezi z zelenim... Največjo dragocenost pa je nedvomno predstavljal kos brušenega stekla, ki je obdajal vse stvari na svetu z rahlo mavrico. Peter je skozenj najdalje opazoval okolico in se do dobra sprehodil po svetu, ki si ga je ustvaril... Predstavljal si je, da se mu bo na tak način zasvetilo pred očmi, ko bo imel srečo, da bo odkril zlato krsto šibe božje Atila. Blaž mu je pravil kako je z njegovo krsto, da se ne ve v kateri reki so jo zakopali... Peter je videl kakor na dlani, da so jo čisto blizu njihove hiše. Tam je bil sredi travnika del stare struge potoka, res da le potoka, toda časih je bil najbrž reka. Nekajkrat je z motiko grebel po potoku in našel samo mastno, temno ilovico. Vsekakor ga je ta naloga še čakala in ker krste v tisoč in nekaj letih niso odkrili, se mu ni nič mudilo.

Po potoku je bilo nevarno bresti; nešteto čisto nezanimivih črepinj je ležalo na dnu. Peter je imel še pot pred seboj, zato se ni spustil v vodo, ki je bila mrzla in kjer bo po materinem mnenju gotovo dobil oskrumbe...

Razgrnil je nekaj jelševih vej, da se je mogel splaziti k vodi in sestri na vrbov štor, iz katerega so bujno poganjale mladike. Tudi na drugem bregu potoka je bil zid jelševih vej in tako se je skrtil vsakemu očesu. Prijetno mu je del duh po ribah, ki je prihajal od vode. Ko je natančno pogledal vrbe in jelše ob reki, listje, ki je odpadlo in se krivenčilo med koreninami, plavje, ki se je pri zadnji povodnji ustavilo med njimi in polud na kamnih neznane oblike na dnu potoka, je videl, da to niso nikake znane stvari. Veje in listje, divji hmelj nad njim in kamni v vodi, vse mu je bilo nenavadno in prijetno

tuje. Vsekakor je bil tega vesel. Tistih tujih krajev ne bo treba iskati kdo ve kje; šele do večera bo menda tam, če je že ob potoku, ki misli, da ga dobro pozna, toliko novega . . .

Iz notranjega žepa suknjiča je potegnil daljnogled, namreč ploščat kvader iz papirja, ki je imel namesto enega ogla luknjo, kamor je vtaknil v cev zvit list iz zvezka. Dva suha lista z vrbe je napol zmlel v pesti in vsul v daljnogled. Pridal je pol zelenega jelševega lista, bombažasto, zrelo mačico divjega hmelja, cvet zakasnele sédmarice, nekoliko trpotčevih nitk in vsul zraven še nekoliko krpic rdečega in zelenega papirja, ki jih je za tako priliko nosil v žepu ter vse dobro stresel. Ko je dal pripravo na oči, ni na vzven čisto nič videl; ko pa se je obrnil proti soncu, je zagledal v svojem daljnogledu vrsto vojakov, ki so korakali po strmem hribu. Obrnil je in kakor je obračal, so se vojaki spreminjali v kamenje in prst, kamenje je oživel in bilo je nekaj kakor slutnja zmaja, vse hujšega zmaja, kakor se vidi pri sv. Juriju na sliki. Zmaj je požrl gozd, nato pa se je spremenil v travnik in njivo in po njivi so zopet stali vojaki; proti njim je lezla ogromna kača . . .

Kakor hitro ni videl nič določnega, samo barve, ki so se skladale manj enakomerno kot v oknu domače cerkve, se je naveličal gledanja in spravil vse skupaj nazaj v suknjič. Do samih barv mu ni bilo, nekaj so morale predstavljati . . . Peter ni vedel, kdo je izumil daljnogled. Kar nenadoma so ga imeli skoro vsi šolarji. Nekaj dni potem, ko je lajnar hodil po vasi, se je Peter te stvari naučil v šoli in jo imel še zdaj, dasi se je večina otrok naveličala igre, pri kateri marsikdo ni nič videl, čeprav je kupoval od tovarišev daljnogleda, ki bi morali kazati prava čuda . . .

(Dalje)

JUTRO NA MORJU

KIRIL HRISTOV — FRANCE BEZLAJ

*V smaragdnem dežju že zvezde blede
in solnce se odpravlja na pohod.
Le jadra kot metulji sredi vode
obletavajo nebeški svod.*

*Na hrbtu dan leži in tiho zeva,
da bi odgnal si spanec iz oči
in val šepeče še o tajnosti noči
ter svoje dolge sanje bregu razodeva.*

NIČVREDNEŽ

KIRIL HRISTOV — FRANCE BEZLAJ

Bivši in bodoči minister Toma Grbicov, sin Rajka Kambura, je zvečer povabil k sebi na dom svoje najboljše politične prijatelje. Danes se je začela vladna kriza in njegova stranka ima največ možnosti, da se polasti oblasti. Treba je dobro premisliti vsak korak, ki ga bodo jutri naredili.

V vrstah politične organizacije, ki jo je ustanovil Grbicov, ne bi našel človeka, ki se ne bi radoval in vriskal. Samo na Rajka, šefovega sina, niso dogodki, ki so se pripravljali, naredili nobenega vtisa. Saj so ga vsi, ki so ga poznali, že od nekdaj smatrali za človeka, ki ne hodi po običajnih potih. Ničvrednež je in na njegovo mnenje se sploh ni vredno ozirati.

Čeprav je bil Rajko v gimnaziji med prvimi in četudi bi sodil, da je podedoval očetovo brezobzirnost, se je vendar uprl, da bi šel študirat pravo, kot so želeli vsi domači. Zapisal se je na umetniško akademijo. Prihodnje leto je predsedal na jus. Domačim je odleglo: »Hvala Bogu, pamet ga je srečala.« Toda leto pozneje je Rajko zopet izjavil, da se je naveličal »šarlatanske« vede in znova se je vpisal na umetniško akademijo. To je pomenilo neustaljenost, nedoslednost, vihravost, skoro da nenormalnost. Tako početje je jezilo in spravljalo v obup očeta, ki svojega mnenja o sinu ni več izpremenil, niti ko je sin z izrednim uspehom končal akademijo. Starca je kaj malo brigalo, da je sin postal umetnik, ki je vzbujal velike nade. Zanj je bilo važnejše, da so prišli na dan sinovi stiki z ekstremnimi krogi. Da se je družil z ljudmi, ki so v časopisih ostro kritizirali stranke bogatašev in — samo po sebi se razume — tudi stranko njegovega očeta.

Kateri bolgarski minister ima še tako ničvrednega sina! Res tudi sinovi drugih ministrov niso bogvekaj prida. Večinoma so popolne brezdvice, ki jim ni mar drugega, kakor da zapravljajo ogromno premoženje svojih očetov, da so gizdalini, pijanci, babjeki in prešustniki. Toda vsaj sovražniki svojih rodbin niso.

Nekoč je policija zaplenila izdajo časopisa s prevratno tendenco. Tam je bil natisnjen članek, kjer si se zavedel takih... groznih stvari:

Imamo krasen zakon proti nezakonito obogatelim, zakon, ki je bil že davno sprejet. Toda kdaj so ga izvajali? Ljudje, ki so morali nekoč dneve iskati na posodo pet do deset levov, postanejo ministri in čez leto, včasih tudi preje, si nagrabiijo ogromno premoženje ter začno živeti razkošno javno in brez prikriivanja. Ali se ne bi morala državna uprava pozanimati, če niso morda našli kje zakopan zaklad? Neki vodja stranke, ki je bil šele šest mesecev ministrski predsednik, je zagrenjeno izjavil v časopisih, da se mu to ni izplačalo. Da je v teh šestih mesecih šlo po gobe vse, kar si je prihranil v dvajsetih letih kot advokat. Baje je bil uničen. To pa ga ni oviralo, da ne bi ostal v vladi in se uničeval še leta. Kdo vpraša, odkod je še nadalje jemal sredstva za drago življenje ministrskega predsednika? A še to: kdo vpraša, kako more ta uničeni človek potem, ko je izgubil mesto, za katero je že prve mesece žrtvoval vse svoje premoženje, še dalje živeti na široko in si celo še zidati hiše. Istočasno pa s plemenito vnemo dolži tatvine druge bolgarske politike. Zanje zahteva, naj bodo sojeni in obsojeni. Ne, družba ne sme več gledati skozi prste. Odgovorna oblast ne sme trpeti takih stvari. Kaznilnice so prenapolnjene z ma-

limi tatovi, toda največjim prepuščamo vlado v državi. Še več: če se pošten državljani ojunaci povzdigniti glas in izpovedati, kako ga boli to neusmiljeno, cinično izmозgavanje države in naroda, ga proglase za izdajalca, renegata, celo za razbojnika. Kaj je mogoče narediti v takih razmerah, na to si lahko odgovori vsakdo sam.

Med papirji, ki jih je policija zaplenila, so našli tudi rokopis tega članka. Stari Grbicev je gledal debelo in niti ni mogel verjeti, da je to napisal lastni sin. Vse sorodstvo je obupalo do kraja. Tako ugleden oče in sin — ničvrednež.

O kaki umetnosti ni hotel nihče domačih več slišati, četudi je kritika Rajka hvalila. Kajti tudi tam — pri svoji umetnosti — je bil enak ničvrednež: vedno si je izbiral motive, ki bi utegnili razdražiti narod, ki so mu predočevali samo nepravilnost in nasilnost močnih in trpljenje potlačeni.

Rajko je živel doma kot v tujem domu. Skoro vedno je tičal v svojem ateljeju v mansardi. Nihče se ni čudil, da se ni udeležil veselja, ki ga je vzbudila nova ministrska kriza v družini in v stranki. Čeprav bo njegov oče jutri ministrski predsednik. Sin ga je proketo dobro poznal in se ni mogel varati, da njegov oče, obdan od koritarjev, niti pri najboljši volji ne bi mogel nič izpreminjati v sedanjem redu. Zato je bil skoro zlovoljen in razdražen, ko je poslušal korake in razburjene glasove očetovih pristašev. Zbirali so se, da si nabrusijo kremplje. Po njegovem mnenju so bili vsi do zadnjega razbojniki, zreli za vislice, odirači naroda, ki bi jih bilo treba natakiniti na kol.

Rajko je hodil iz kota v kot po sobi, kakor lev v kletki. Zbežal bi nekam, kjer ne bi bilo treba dihati zraka, zasmrajnega od suženjskega pohlepa in pokvarjenosti. Toda obenem je slutil, da bo ta cinizem v hiši zajel njegovo delo in ga jutri navdahnil za novo grozno sliko.

Ni prižgal luči, slonel je na oknu in zamišljeno opazoval drevje pred hišo, zavito v ivje.

Po vhodnih kamnitih stopnicah, skoro tik pod njegovim oknom, se je urno splazil nekdo in smuknil skozi vrata, katerih se jim nocoj ni zdelo vredno zapirati.

Bržkone bo tat! — je pomislil umetnik s čudovito sigurnostjo, ki je dana nekaterim izbranim ljudem, da spoznavajo stvari že po malenkostnih znamenjih. Prisluhnil je, toda ujel ni niti najmanjšega šuma na hodniku. Toda prepričan je bil, da je v hiši tat in kolikor mogoče tiho je iz predala pisalne mize potegnil revolver in previdno odprl linico na hodnik.

Čuden slučaj! Že dolgo je iskal snovi za sliko, ki bi predstavljala grozo nasilne smrti — da bi ž njo vplival na ljudi. Toda ni mogel ujeti onega izraza, drgeta, ki spreleti nišice na obrazu pred neizbežnim poginom. Formalno bi ga že znal podati. Toda manjkalo mu je doživetosti, trepeta — tega kar je najbolj važno. A glej, usoda mu pošilja nočnega tatu, falota, nevarno zverino, ki jo lahko ubije pod zaščito zakona.

Vrata na stopnice so se odprla. Capin s polnim naročjem obleke, čez katero je pregnil Rajkovo suknjo, se je ustavil v temi. Stresel je vse na tla, razprostrl staro vrečo in brž tlačil vanjo z dragimi kožuhi podšite zimske suknje gostov.

Rajko je z urno kretnjo odpahnil linico in nameril revolver tatu v glavo in zaklical: »Stoj!«

Tat je sunkoma dvignil glavo in njegov obraz je izražal topo grozo. Trenotek še in prst, ki drži petelina, se zgane. Poči strel in falot se zvali s prebito lobanjo. Toda Rajko si je hotel dobro vtisniti v spomin izraz groze polnih oči in lege spačenih mišic okoli ust, ki jo je zaman iskal. Napeto je opazoval tatu. Toda naenkrat se mu je zasmilil.

»Saj revež ni tak razbojnik«, je pomislil. »Kaj je on v primeri s takimi imenovanimi častnimi, koristnimi in celo spoštovanimi izmozgači ljudstva, ki jih je okradel in katerih ne bi mogel kar tako meni nič tebi nič pod zaščito zakona spraviti s sveta.«

»Pusti suknje in beži, da te kdo ne vidi«, reče Rajko.

V tatovih očeh je zablestela hvaležnost. Umetniku se je celo zdelo, da je naenkrat opazil v njih solze. Tako občutljiv tat ga je ganil še bolj kot on tatu. Še preden je utegnil položiti vrečo na stopnice, je Rajko dodal:

»E, prijatelj, kaj boš puščal plen, ki te je skoraj stal glavo! Brž izgini! Samo pazi, da te ne dobe!«

Sedaj je zločinčev pogled kazal neizmerno začudenje. Ne da bi spregovoril, se je odplazil z bremenom po stopnicah. Rajko je še videl, kako je naložil vrečo na samokolnico, ki jo je imel pripravljeno blizu vežnih vrat in kako je odšel. Rekel bi, da je siromak, ki si je kupil naročje drv ali premoga, da se pogreje. Nato je zaprl lino, spravil revolver in obstal sredi sobe.

»Ali ni velika neumnost, kar sem naredil?« — je rekel glasno in v duhu dodal: »Povrh sem tudi sam ostal brez suknje. Toda to nič ne de. Huje bo, če ga dobe in začne pripovedovati, kako ga je neki gospod skozi lino nad stopnicami, naravnost vzpodbujal, naj odnese stvari in pazi, da ga ne ujamemo. Kdo bo razumel moje stališče v naši topi družbi? Časopisi bodo iz mene naredili pokrovitelja in zaveznika tatov. Čudaka! Izvržek!«

Kje neki, saj ne bo izdal, ga je miril nekakšen notranji glas. Ti preganjani ljudje imajo v sebi več plemenitosti, kot... niso kot ti spoštovani gospodje iz naših krogov, ki ti lahko zagodejo največjo podlost in pri tem gledajo človeku v oči, kot bi izvršili največje junaštvo.

Že v naprej si je z naslavo predstavljal vik, ki ga zaženo gostje, ko bodo čez nekaj časa spoznali, da so jim izginile suknje. Od radosti je poskočil, zakrilil z rokami in se glasno zasmel.

»Nor si! Popolnoma nor! Nič ne de! Sedaj pa le brž na delo!«

Pograbil je skicirko in z blazno naglico narisal par študij tatovega obraza. Nato se je slekel in vlegel, da mu ne bi bilo treba pozneje iti ven in govoriti z ljudmi, ki so se mu gabili. Odprl je knjigo in poizkušal brati.

Naenkrat je zaslišal na hodniku krik in žvenket razbite posode. Ko je služkinja opazila, da je tat odnesel gostom suknje, se je tako prestrašila, da ji je padel iz rok velik pladenj z vinom in prigrizki, ki jih je prinašala povabljenim.

Vsi so planili na hodnik.

»Dina, kaj je?«

»Kaj tako kričiš?«

»Tatovi!«

»Kdo je pustil vrata odprta?«

»Jaz ne, gospodar!«

»Vse suknje so šle!«

»Jasen dokaz, da vlada pri nas anarhija.«

»Sofija nima policije!«

»Ko imamo tako nesposobno vlado!«

»Treba bo telefonirati na stražnico!«

»Vi verjamete, da bi se policiji zahotelo poloviti svoje pajdaše?«

»Nesrečna dežela!«

Itd. Itd. Vedno enako.

Naenkrat sta gospod in gospa Grbicova vdrla v sinovo sobo.

»Rajko, spiš?« je poklicala mati. — »Tatovi raznašajo hišo in nihče tega ne opazi!«

»Bili smo zatopljeni v delo«, je rekel oče — »nisi morda ti slišal kakega hrupa zunaj?«

Rajko je gledal in se smehljaj neprisotno in neumestno, kot se je zdelo domačim — in ni vedel, kaj naj odgovori.

Oče je vzkipeł.

»Pustite ga! Saj sploh ni zmožen razumeti, kaj se je zgodilo! Umetnik!« Zaloputnil je vrata.

Vsi so imeli o sinu državnika Grbicova slabo mnenje. Smatrali so ga za ničvrednega in nekoliko prismuknjenege, zato se niso čudili očetovi jezi. Rajko si je prikril usta z odejo in se grohotal na glas.

KIRIL HRISTOV

FRANCE BEZLAJ

Pred tremi leti je praznoval šestdesetletnico eden najboljših lirikov bolgarske moderne, toda šele letos je kulturna Bolgarska javno proslavila njegov jubilej. Že šestnajst let živi v pregnanstvu, zadnjih osem let v Pragi in razen Čehov se nihče ni spomnil nanj. Seveda nisem mogel izvedeti vzrokov, ki so ga primorali, da je zapustil domovino, niti iz literature o njem, niti od njega samega, toda v zadnjem času so se razmere vendar toliko izboljšale, da so vsaj nekatere njegove novejšje stvari mogle biti natisnjene tudi v Bolgariji.

Približno v istem času, kakor pri nas Župančič, je nastopil tudi Hristov. Komaj dvajset let je bil star, ko je izšla prva njegova pesniška zbirka, toda že takoj v začetku je vzbudil veliko pozornost in navdušenje zanj je rastlo od zbirke do zbirke. Seveda je treba pomisliti, da bolgarska literatura dvajset let po narodnem osvobojenju razen Vazova in narodne pesmi ni poznala nič omembe vrednega. Ko je na zapadu prevladal impresionizem in simbolizem, je vsa bolgarska umetnost živela samo od ruskih vplivov. Toda perioda »hoždenija v narod«, ki je v zadnjih desetletjih devetnajstega stoletja prevladovala rusko literaturo, ni mogla pri komaj osvobojenem narodu v popolnoma drugačnih razmerah doseči one pristnosti in upravičenosti, ki bi bila potrebna za zrelo umetniško oblikovanje. Nastop moderne je Bolgarom prinesel skoro še več novega kot nam Slovencem. Slavejkov je takrat sicer že pisal, toda prevladujočih vplivov se še ni otrešel, Javorov je nastopil šele pozneje in tako je že prva začetna lirika Hristova važen mejnik v bolgarski literaturi.

Strastna in vročekrvna natura mladega pesnika je imela v sebi dovolj snovi in ni se mu bilo treba šele boriti za jasnost. Že njegova prva, začetniška lirika se ostro odraža od vsega, kar so takrat pisali na Bolgarskem, niti publika niti kritika nista bili vajeni individualnega čuvstvovanja, solnca in prešerne ljubezni, ki jo je opeval Hristov. V začetku se je zdel skoro nekoliko tuj in nepristen za Bolgara, toda od zbirke do zbirke je naraščala njegova tvorna sila in tudi zanimanje zanj. Že leta 1903 je izšla zbirka zbranih pesmi, ki ji je sam Vazov napisal uvod in takrat je stal pred publiko že izdelan simbolist in impresionist velikega formata. Kot pri nas Župančič, si je tudi Hristov ustvaril svoj pesniški jezik in ga privedel do takšne ritmične in izrazne popolnosti, kot jo bolgarščina pred njim ni poznala. V svojih prvih zbirkah spominja nekoliko na Ketteja, seveda samo od daleč. Izbiral si je stroge pesniške oblike, posebno sonet, ki jih ni opustil vse življenje, in tudi njegova življenska filozofija in samozavestna erotika je zelo podobna Kettejevi.

Med svojim tavanjem po Evropi je že v študentovskih letih temeljito spoznal zapadno evropske literature, leta 1906 je bil imenovan celo za docenta za italijansko in francosko književnost, toda tik preden je začel predavati, se je menjal režim in docentura je padla v vodo. Doma se je učil pri narodni pesmi, ki je njegovim verzom pripomogla doseči ono bleščečo jasnost in razgibanost, ki jo najbolj občudujejo na njem.

Napisal je zelo veliko. Od njegovih pesniških zbirk so najbolj znane: »Na križpotju«, kjer je zbrana najboljša lirika iz mladosti, »Carski soneti« in »Šopek lesne vile«. Med vojno so izšle njegove »Pesmi zmage«, toda njegov nacionalizem ni bil nikoli oficialen, marsikdaj ga je privedel v konflikt z razmerami. V poznejšem njegovem delu je prevladoval vedno bolj in dosegel vrhunec v obširnem eposu »Otroci Balkana«, ki ga je napisal že v emigraciji. V zadnjih letih ga je navdušila Praga, v poslednji njegovi zbirki »Valolom«, ki je bila v originalu natisnjena šele lani, prevladujejo motivi iz čeških razmer in zgodovine.

Prozo je začel pisati šele pozneje v zrelih letih, ko je bil urednik nekaterih sofijskih časopisov. Natisnjena sta bila do tedaj dva romana »Temne zore« in »Sanjači«, roman iz življenja bolgarske emigracije. Lani je izšla knjiga novel »Krotki in bujni ljudje«. Nekaj romanov in obširna avtobiografija, ki jo je pesnik naslovil »Peklo v raj«, čakajo v Praškem narodnem muzeju lepših časov, da bodo mogli iziti.

Napisal je tudi vrsto dram: »Bojan Magesnik«, »Stari vojak«, »Račnica«, »Mojster in hudič«, ki pa so prej lirične kot dramatične.

Poleg lastnega dela je mnogo prevajal. Dantejev »Pekel«, Goethejevega »Fausta«, Shakespearejeve, Schillerjeve, Rostandove in Ibsenove drame. Njegovi prevodi so dovršeni po jeziku in obliki kakor pri nas Župančičevi.

Njegovo življenje je tesno spojeno z usodo Bolgarije. Komaj poldrugo leto staremu so med rusko-turško vojno ubili očeta in njega samega s staro materjo odpeljali seboj. Ko se je po končani vojni vrnil domov, je umrla še mati na posledicah prestopnih naporov. Sirotek je romal s stricem oficirjem od garnizije do garnizije. Gimnazijo je dovršil šele po daljšem presledku, ko je zapustil pomorsko akademijo v Trstu, kamor ga je vlada poslala kot štipendista. Ko se je vračal iz Trsta, je v Beogradu streljal na ulici po ljudeh, ki so zasmehovali Bolgare. Razvila se je iz tega mednarodna diplomatska afera, da je sploh prišel pred redno sodišče. Ko je od-

šel v Belgijo študirat jus, je bil že po nekaj mesecih izgnan iz države radi dvoboja. Dolgo se je klatil po Evropi, že preko trideset let star je končal jus v Nemčiji in se vrnil domov. Življenje ga je metalo sem in tja, kakor je hotela usoda, ali bolje menjavajoči se bolgarski politični režimi. Šele v emigraciji se je ustalil. Prvih osem let je preživel v Leipzigu, odkoder se je l. 1930. preselil v Prago.

IZ „TRENUTKOV IN VEČNOSTI“

KIRIL HRISTOV — FRANCE BEZLAJ

*Kako v trenutku bi se zacelila rana,
Kako ves svet bi zažarel od sreče,
Če zrl le za hip bi na gore Balkana,
Četudi skozi ozko lino ječe.*

*Če ugasnila še ni ljubezen njena,
Spomin na rodni kraj bi dala mi,
Vsaj skromni cvet brez vonja in imena
V molitveniku bi poslala mi.*

OB 60-LETNICI SKLADATELJA ANTONA LAJOVICA

MARIJAN LIPOVŠEK

Anton Lajovic je brez obotavljanja in brez boječih poizkusov kakor na en mah stopil na pozorišče slovenskega glasbenega ustvarjanja. V Novih Akordih, ki so bili v večjih, skrbnih in poštenih rokah dr. Gojmira Kreka, so izšle njegove prve skladbe. Važna glasbena revija je omogočila mnogim slovenskim ustvarjajočim glasbenikom delovanje, neštetim pa je bila v pogum, za vzor, v okrepilo omahujoči volji in v bodrilo k dejavnosti. Lajovic kajpak takih opominov in vzgledov ni potreboval. Bil je rojen umetnik, kateremu je tekel vrec glasbenih domislekov tako nujno, kakor se vselej nujno sproščajo zgoščene in nabrane sile in si poiščejo svoj lasten izraz.

Lajovčevi prvi tiskani skladbi sta Sanjarija za klavir in Adagio za orkester v klavirski priredbi. Glasbena Matica pa nam je z izdanjem Lajovčeve čitanke omogočila zanimivo spoznavo prvih njegovih skladb, ki so bile zložene še v zadnjih letih prejšnjega stoletja. To sta pesmi »Poljub« in »Zima«. Lajovic je tako že s svojimi prvimi deli prešel k samospěvu in tudi s kasnejšim ustvarjanjem potrdil svojo močno povezanost na živo besedo in petje, kar je obenem značilno za vso slovensko glasbo do zadnjih dob. Temu

se ni čuditi. Premnoga zborovska združenja, odlični pevci-solisti, osebnost Mateja Hubada, naša skromna instrumentalna, a dokaj pestra in bogata vokalna glasbena preteklost, vse to je okrenilo slovensko glasbo v izrazito vokalno smer.

Višek tega ustvarjanja nam danes pomenijo Lajovčeva dela. Kaj je na njih tako pomembnega, kaj jim daje tako vrednost? Mnogo oblikovnih razlogov bi lahko našli: odlična gradnja, pevnna, široka melodika, samonikla, dasi podrejena akordika, zdrav, kremenit ritem. A s tem ne izčrpamo vsebine, ki je polna globokih domislekov. Kajti nad vsem zunanjim izrazom je še nekaj drugega: brezpogojno zanesljivo in vselej prave strune ubirajoče čustvo, ki je pri Lajovicu najizrazitejši odraz njegove duševnosti, ko ustvarja glasbeno delo. To je tisti vir, iz katerega je naš skladatelj nezmotljivo zajemal in sipal dragocene darove slovenski glasbeni umetnosti. Skladbe, ki bi jih zgolj premišljevanje in tehnika ne mogla ustvariti, je postavil Lajovic brez vsakih težav, zanašajoč se na prirodni čut, obdarjen z bogato fantazijo. In postavil jih je tako, da so vredne iskrene Župančičeve lirike, s katero se družijo v dosedaj še nedoseženi, pristni slovenski glasbeni izraz. Brez primere prekašajo Lajovčeve skladbe vse prisiljeno umetnjakarstvo v glasbi. Melodija teče sama od sebe, naravno in logično. Prirodno in vendar zaradi močnega izraza in okretnih arhitektonskih različkov presenetljivo gradi Lajovic svoj stavek. Duševnost, ki je vsebino tako dojela in jo tako neposredno podala, ne ozirajoč se na tehnična sredstva, ki jih kar mimogrede obvlada, je pač duševnost velikega mojstra.

Besedilo, ki ga je Lajovic uglasbil, kakor tudi naslovi čistih orkestralnih skladb nam kažejo duha, ki je ob pogledu na življenje ostal zamaknjen v vse raznovrstno žitje človeške duše. V njegovih delih zasledimo živo in iskreno nežnost (Begunka ob zibeli), živahnost in prirodno razigranost (Tkalec, Bujni vetri v polju, Zeleni Jurij, Kroparji), pa zopet široko, dojemljivo občutje (Zacvela je roža, Iskal sem svojih mladih dni, itd.). Po obilici počasnejših skladb bi utegnili Lajovica označiti za skladatelja, ki mu je zelo pri srcu izrazita širna linija gradnje in melodike, če bi ne bilo iskrecih se utrinkov v redkejših živahnejših stvaritvah. Značilna za Lajovčev glasbeni obraz sta pač močnatost in iskrenost, ki ju preveva včasih prav epična razsežnost. Ker se je v obliki navezal na preprosto pesemsko obliko kot najneposrednejši oblikovni izraz, je razumljivo, da ne zasledimo med njegovimi deli mnogo instrumentalnih skladb, oziroma jih najdemo samo tam, kjer je mogel skladatelj to preprosto izrazno obliko uspešno uporabiti tudi v instrumentalni glasbi. In prav v tej panogi, ki ni bila njegovo izrazito udejstvovalno polje, je ustvaril Lajovic ne samo svoja najboljša in največja dela, temveč skladbe mednarodne vrednosti. Malokateri tuji narodi se morejo ponašati s takimi pesmimi, kakor imamo Slovenci Lajovčeve — če se oziramo na dobo nastanka in na slog —, toda postaviti se ob stran mednarodnega instrumentalnega ustvarjanja, ki je tako silno razvito, pa ni lahko. Glasba, ki nam jo je dal Lajovic v svojem zadnjem orkestralnem delu »Capriceu«, ima tako klen, jednat in pester značaj, da smatramo to delo za prvo slovensko orkestralno skladbo, ki lahko tekmuje z vsakim tovrstnim tujim delom pred katerimkoli sodnikom. Samonikel petdelni taktov način, ki ni uporabljen zaradi kakšne posebnosti, temveč je nujen zaradi motivične vsebine, bujno vrši v neprekinjenem toku domislekov, ki so docela enotno izklesani, izvirajoč eden iz drugega kakor členi verige.

Višek Lajovčevega ustvarjanja pomeni Psalm za mešani zbor, veliki orkester in tenor solo. To delo je priča velikega duha, ki se ne odeva v spone dogem, temveč se neprisiljeno in svobodno izpoveduje svojih odnosov do Boga. Toliko, kolikor je Lajovic dal in pokazal v Psalmu živega življenjskega potrdila o svobodnem religioznem življenju umetnikove duše, toliko ga ne zmore dosedaj prikazati nobeno drugo domače delo, čeprav se naslanja na kake liturgične oblike običajnih kantatnih ali oratorijskih skladb. Lajovic je po naravi preširokogruđen in predobro razloči živo občutje višjih svetov od mračne dogmatike, mnogo preživljenjski je, da bi mogel navezati in vtesniti svojega plodnega duha v oblikovno in metodično vezane spone. Pred napakami in nedoslednostmi v koncepciji in v gradnji ga varuje izredna sposobnost, prilagoditi fantazijo naravnemu poteku gradnje v melodičnem in akordičnem smislu. Tako je njegovo delo kljub svobodni invenciji kakor plod jasne organizacije, vlito iz prožne, gibljive, a trdne in jedrnate snovi.

Napačno je misliti, da so bile Lajovčeve skladbe ob svojem rojstvu kar meni nič, tebi nič brezpogojno ugodno sprejete. Današnji mlajši rodovi pač ne vedo, da so se takrat za novi izraz bile prav tako srdite borbe kakor dandanes. In to je, česar smo posebno veseli: Lajovic ni bil samo nepopustljiv borec za zdravo narodno kulturno politiko, bil je prav tako dosleden in brezobziren graditelj novega izraza v svojedobni slovenski glasbi. In kakor mu je dal čas prav v marsikateri sporni točki njegove miselnosti, tako mu je brezpogojno prav dala naša glasbena zgodovina, ki ga uvršča med naše prve skladatelje. Lajovic je živa priča zaostalosti reakcije in pomena borbenih struj.

NEKROLOG KARLU ČAPKU

B. BORKO

Bila je vsekdar bolesta naloga, pisati posmrtno besedo o pravičnem človeku, ki je moral nenadno, med *a* in *vita*, stopiti v Charonov čoln, čeprav bi se zdelo, da bi bil prav tedaj najbolj potreben pravični stvari na tem svetu. Smrt Karla Čapka, ki je izdihnil 24. decembra 1938 v Pragi, je tem bolj prizadela češko duhovno republiko, ker je ta skrbni in prizadevni vrtnar njenih svobodnih gred dovršil komaj osem in štirideset let. Po septemberski narodni katastrofi se je na češkem otoku spremenilo življenjsko občutje; ljudje, ki žive tu, so izgubili prejšnjo zavest trdnosti in zakonitosti v odnosu do ostalega sveta; navdaja jih podobna razpoloženost kakor popotnike na vzvihanem oceanu. Ni težko razumeti te posledice silnega sunka, ki je tolikim ljudem zrušil cel svet sanj, idealov, nadej, prepričanj, nazorov in navad; v slehernem človeku, pa naj bi bil še tako trden v svoji veri, trepeče duhovno ozračje od tega potresa in vzbuja občutje majavosti, negotovosti in dvoma. Karel Čapek je moral po tisti nujnosti, ki jo je narava naložila vsakemu resničnemu pesniku — in tudi Čapek je bil pesnik svojega sveta, — mnogo bolestneje kakor navadni ljudje obču-

titi težo novih dejstev. Zanj je bilo vse to več kakor splošna usoda: postalo je zapletljaj njegove osebne drame.

Zdravnik, ki se je nekaj minut po smrti nagnil nad Čapkov izmučeni obraz, je vzkliknil: »Duša ni tega vzdržala.« W. Schlamm, ki je pisal o Čapku v »Saturday Review of Literature«, je pravilno razložil zdravnikove besede: »Karel Čapek je umrl, ker njegovo srce ni moglo prenesti teme l. 1938. Umrl je zaradi nesrečne ljubezni do svoje češke domovine, do miselnega sveta svojega učitelja Masaryka, do ideje humanistične Evrope. Kapituliral je pred trohico bacilov, ker ni več ljubil življenja tako kakor prej. Seveda, zdravniki niso lagali in v Čapkovih uradnih listinah bo menda po pravici izpolnjena rubrika »smrtni vzrok« z besedami »vnetje pljuč«. Toda to je taka resnica, kakor da človek sestoji iz kombinacij vodika, dušika, ogljika in nekaterih drugih kemičnih prvin. Pri duhovnejši snovi, ki šele tvori čudež človeškega življenja, pa je kemija menda kaj malo udeležena. Kdor to razume, ima sposobnosti pesnika. In Karel Čapek, ki je bil pesnik, je to kaj dobro vedel...«

Svet, ki ga je zapustil Karel Čapek z boleščjo in odpovedjo, zares ni tako vabljev, da bi občutljivim dušam vzbujal pogum in veselje do življenja. Beseda občutljive duše je kajpak daleč od tistega smisla, ki ji ga dajemo v vsakdanjem življenju. Čapek ni imel ne kot človek in ne kot pisatelj nič skupnega z rahločutnimi bolehavci, ki se nikdar ne morejo docela znajti v dejanskem svetu in med resničnimi ljudmi, ki prenašajo od človeka do človeka krošnjo svoje sentimentalnosti in trdovratnega nezadovoljstva in ki ne znajo ničesar tvegati in nimajo poguma za noben upor, ki bi utegnil zmanjšati njihovo mehkužno udobje. Občutljivost Karla Čapka in njemu sorodnih duš je bila mnogo globlja, zato tudi socialno pomembnejša; ni bila bolešno razdražen jaz, marveč odlika npravno občutljivejšega, nadarjenjšega in za posebne življenjske smotre duhovno razvitega individua, kakor ga potrebuje sleherni kulturna družba, da ji ustvarja subtilne duševne vrednote. So časi, ko družba priznava in odlikuje take občutljive poedince, ki so v vseh dobah oznanjevali isto vero v človeka in iste zakone ljubezni in harmonije; v takih časih, ko nastopi soglasje med poedinci te vrste in vladajočimi silami, je lahko živeti. So pa časi, ko se pretrga tihi sporazum in se začenjajo uveljavljati ljudje, ki gledajo s prezirom na tankočutne intelektualce, v svoj srčni svet zasanjane umetnike; časi, ko se sila spremeni iz sredstva v smoter. Orkester družbenih sil ne potrebuje več instrumentov, ki dajejo rahle, melodične zvoke in hočejo, da bi bila tudi celota ubrana na njihovo blago in plaho glasbo. Takrat za duši težki forte pihal, trobil in bobnjev zvoke violin, in če so te violine ljudje, kakšen smisel ima še njihova umetnost?

Karel Čapek je bil eden tistih ljudi, ki so na moč občutljivi za vrednost in svetost človeškega življenja. Če bi bili mogli vse njegovo delo strniti v nekaj zgoščenih besed, bi bila ljubezen do človeka prva med njimi. Morda je prav tu iskati vzrok, da ni bil bogoiskatelj in religiozen človek v tistem smislu, kakor bi ga hoteli imeti nekateri njegovi nasprotniki. Iz evangelijske zapovedi ljubezni do Boga in do človeka si je bil izvolil zapoved ljubezni do človeka, ker se mu je zdelo, da je človek najbolj potreben ljubezni in da v njegovi nesreči in bedi, v njegovem delu in radosti odkriva in ljubi tudi Boga. V tem je skrivnost Čapkovе religije, ki mu je bila najbližja tedaj, ko se je enostranskim dogmatikom zdelo, da ji je naj-

bolj odtujen. V ljubezni do človeka, resničnega človeka, ne pa titana ali abstraktnega človeškega kalupa, ki dandanes zopet tolikim ljudem zakriva pogled na resnične ljudi, je bil zakoreninjen tudi smisel Čapkovega nacionalizma in svetovljanstva. Nihče ni umel tako kakor on uravnovesiti obeh načel in jima dati praktično vrednost. Kamorkoli se torej ozremo po njegovem delu, kjerkoli dvignemo lupino besede in pogledamo k jedru, povsod vidimo ljubezen do človeka kot Čapkov osnovni motiv in najvišji smisel.

Ta osnovni motiv, izhajajoč iz globine Čapkov duše, iz samega jedra njegovega človeškega značaja, ga je privedel skozi pragmatično filozofijo k Masarykovi miselnosti in napravil iz Čapka literarnega izpovedovalca masarykove humanitete. Eckermannsko delo »Hovory s T. G. Masarykem«, ki najbolj izraža duševno vez med dvema korenitima Čehoma našega časa, bo verjetno ostalo eden najtrajnejših njegovih spisov. Kajti Čapkova stvarjalna moč ni bila največja tam, kjer je izmišljal fiktiven svet, izdeloval v retorti svoje literarne umetnosti robote ali človeka posnemajoče močerade, marveč tam, kjer je pomagal s svojim nežnim občutljivim duhom, vedno nihajočim med tragiko in komiko, med usmiljenjem in ironijo, klicati ljudem v zavest resničen svet, pravo človeško podobo, stare in nove resnice. Zakaj ljudje so bolj nagnjeni k zlu in njegovim tvorbam, kakor so laž, prevara, pustolovstvo, nego k spoznavanju stvarnosti, resnice in pravice. Ljudi je mnogo laže navdušiti za velike zmote kakor za drobne resnice. Pravo človeško življenje pa obstoji iz samih drobnih, na videz brezpomembnih reči, v katere vzgoja in okolje le trudoma vključita svoje norme in poglobitve zapovedi. Spoznati in uravnovesiti te drobne reči, doumeti svet preprostega človeka, napraviti tudi iz njega junaka in etičnega iskatelja — to se je zdela Čapku dostojna naloga sodobnega pesnika. V znamenitih »Razgovorih s T. G. Masarykom«, prav kakor v svojih kratkih povestih, v potopisih, vsakdanji časnikarski prozi in vsekako še v trilogiji »Hordubal«, »Izpodnebnik« in »Vsakdanje življenje« ter v povesti »Prva partija« je bil Čapek najbližji temu resničnemu svetu, neposredno doživljeni stvarnosti, drobnim življenjskim zadevam in preprostim resnicam. Zaradi tega bodo ta dela ohranila najdalje svoj življenjski sok in vpliv.

Čapkovi zadnji spisi* so kazali, da njegova pripovedna moč raste in se pogloblja v svojem notranjem ritmu in v plastiki svojega izraza. Rudarska povest »První parta« je na vrtu njegove umetnosti najrazkošnejša roža optimizma, vere v človeka, v ljudstvo, v nagib k dobremu, ki je vendarle vsajen v sleherno človeško naravo in utegne vsaj v nekih trenutkih prebiti lupino zla. V današnji evropski prozi je malo primerov, ki bi tako kakor Čapkova »Prva partija« povelicevali heroizem preprostega človeka in povezanost človeških usod v trenutkih katastrofe. Ko je Čapek z nenavadno srečnim tvornim razmahom in v stilu, ki bo ostal eden izmed vzornih primerov stila delavske povesti, pisal svojo rudarsko zgodbo, je nemara imel pred duševnim pogledom kolektiv češkega naroda. Morda je — prav kakor v vizijah »Bele bolezni« — dogledal možnost drugih, mnogo večjih dogodkov, ki bi tako, kakor je rudarska nesreča spojila delavsko in nedelavsko občestvo, združili ves narod in ga povezali v množico požrtvovalnih »prvih partij«. Veroval je, da bi njihova borba za domovino, za hu-

* O njegovem delu do l. 1937 glej moj »Literarni profil Karla Čapka«, L. Z. 1937 str. 145—151.

maniteto in napredek imela globok etični smisel. Jasneje se je Čapkova simbolična vizija sedanjosti in neposredne bodočnosti razodela v drami »Matka«, posvečeni trpljenju in tihemu junaštvu mater v času, ko je človeško življenje zopet izgubilo ceno in se v množicah žrtvuje novim malikom zbeganega človeštva. Ta drama ni posebno posrečeno delo, če jo presojamo po njeni dramatski zgradbi in po izpremešanosti realnega in imaginarnega sveta, vendar pa je značilna in pretresljiva po svoji ideji in globoko človeški vsebini. V zadnjih mesecih pred smrtjo je Čapek komponiral nov roman z naslovom »Život a dílo skladatele Foltýna«, ki pa ga ni dovršil; ta literarni torso bo izšel po smrti nekoliko izpopolnjen po pisateljevih zapiskih in osnutkih.

Čapek je bil s svojo besedno umetnostjo eden najpogumnejših in najdelavnejših brambovcev češke demokracije in tiste evropske miselnosti, kakor se je razširila po svetovni vojni med humanistično usmerjenimi intelektualci raznih narodov. Mrzil je nasilje in laž, veroval do zadnjega v rodovitne možnosti sporazuma in sodelovanja med narodi v duhu splošnega napredka. Zaradi te svoje žlahtne vere si je — prav kakor vsa povojna demokratična elita — poenostavljaval probleme, odklanjal možnosti radikalne rešitve in v svojem idealizmu podcenjeval moč in demonijo zla. Pragmatist in racionalist je premalo upošteval relativnost človeških meril, po katerih je lahko nesreča enega sreča drugega. Zdelo se mu je, da je razvoj sveta že po neki nujnosti usmerjen k socialnemu optimu, k harmoničnemu uravnovešenju nasprotnih interesov. Kakor vsi veliki poetje humanizma, je tudi Čapek preveč veroval v moč besede, v uspešnost modrih in zmernih dejanj, v presnavljajočo silo razumnosti in prosvete. Da pa v tej svoji veri ni bil naiven, je skrbel duh skepse, ki je takisto živel v njem, mu dajal ironijo in navdihoval utopije, v katerih je kazal spačeno sliko bodočih civilizacijskih možnosti. V notranjem boju med vero in skepso se je zlomil šele v zadnjih dneh, ko je spoznal, kako daleč se je prelomilo zgodovinsko dogajanje in kakšne sile so na pohodu. Še v najusodnejših urah češkoslovaške republike je spisal molitev, ki v nji tolaži in bodri svoj narod, ko pravi: »Tudi v naši usodi se kaže svetovno dogajanje, ki se bo nadaljevalo z veliko in slavno nujnostjo. Nam se ni treba bati nadaljnjega razvoja svetovnih dogodkov; nasprotno, vsako nasilje je kratkotrajno v primeri s splošnim človeškim stremljenjem po svobodi, miru in enakosti med ljudmi in med narodi. Moramo mnogo, zelo mnogo delati sami zase, moramo še bolj ljubiti svoj narod, moramo se še rajši imeti med seboj; verujemo, da je v tem, da, celo predvsem v tem naša velika naloga na svetu — da ustvarimo iz sebe narod, ki bi bil v vsakem pogledu sposoben za boljše bodočnost nego je sedanja minljiva, zamračena epizoda evropske zgodovine.« V svojem zadnjem časniškem sestavku, ki mu je dal naslov »Pozdravi«, se je vračal k svoji veliki iluziji o bratstvu ljudi in kot izkušen popotnik in poznavalec Evrope pozdravljal — ne voditelje narodov, marveč neznane ljudi, ki jih je srečal ali videl na svojih poteh: starega gospoda iz Kenta, preprosto mater iz Španije, šofersko kavarno v pariškem predmestju, nemške dobričnike v malomeščanski gostilni, italijanskega delavca s koščkom sira. Tem ljudem, ki žive svoje tiho življenje in ki niso krivi za zmedo sveta, je bil poslal svoje božične pozdrave. Kdo ve, ali je slutil svoj bližnji konec, ko je zapisal: »In sedaj lahko zapreš oči in rečeš tiho, čisto tiho: ‚How du you do?‘, ‚Grüss Gott‘, ‚A votre santè!...«

Kakšen je bil tihi, nikomur očitni zapletljaj Čapkove osebne drame, njegov poslednji obračun s svetom, v katerem je videl čedalje manj luči, čeprav je veroval, da je mrk le prehodni — kdo bi bil to dogledal. Čutil je, kakor toliki ljudje dobre volje na »ledeni plošči našega časa« (V. Werner), da je njegova generacija zgubila igro. Veroval je v sonce, ki še pride, toda sence zgodovinskih trenutkov — lahko da so to desetletja ali stoletje — so bile močnejše od vere. Zategadelj torej »duša ni vzdržala«. Nad truplom Karla Čapka, ki so ga zagrebli v prst starodavnega Vyšehrada, je mogel vzklikniti češki narod to, kar Horatio nad mrtvim Hamletom: Now cracks a noble heart — zdaj počilo je srce plemenito!

OB 20-LETNICI SLOVENSKE GLASBE

MARIJAN LIPOVŠEK

20 let ni doba, v kateri bi se nujno morale roditi velike umetnine, ki pretresajo svet s svojo pomembnostjo, je pa dovolj dolgo razdobje, da se pokaže razvoj neke umetnosti v narodu, zlasti če je ta umetnost mlada. Kajti na vseh koncih in krajih skuša nova rast dohiteti in izpolniti ono česar prej ni bilo.

Najprej je treba povedati, da Slovenci svojo glasbo do prevrata še premalo poznamo. Kar je skladb do tedaj izšlo, je večina razprodanih ali pa je težko dosegljivih. Novi akordi, v katerih so izhajale najvažnejše slovenske glasbene stvaritve, so poleg tega za pregled in za študij kot revija zelo nepraktični. Manjka nam celotnih zbirk posameznih skladateljev oziroma zbirk skladb, določenih za nek gotov način izvajanja (n. pr. za klavir, za petje itd.) Treba je nujno misliti na take izvlečke, da bi spoznali pravo lice slovenske glasbe predvojne dobe in bi dobili sploh pravi odnos do nje.

Po vojni se je naše glasbeno ustvarjanje dokaj krepko razvilo. Najprej se je razmahnilo skladanje za zbor. Glasbena Matica s svojim zborom in dolga vrsta ostalih slovenskih pevskih združenj so pač izvajali vse boljše — in tudi slabše — nove skladbe. Zato skladatelji niso oklevali, kakor se je to godilo v instrumentalni glasbi. Adamič, Lajovic, Pavčič, Kogoj, Škerjanc, Ravnik, kasneje Osterc, pa spet Savin, Dev, Mirk, Prelovec, Premrl, Tomc, Marolt, Ukmar itd. so skladali za zbor večinoma romantično občutene, solidne skladbe, izmed katerih omenjam posebe Lajovičeve znamenite ženske zборе (Koledniki), Kogojeve miselno in harmonsko precej zapletene skladbe, ki so delale poleg nekaterih Adamičevih močno levičarsko občutenih, izvajalcem pač največ preglavic, nekaj Škerjančevih zborov, ter šegave Osterčeve zборе. Maroltov krog je ustvaril zanimivo folklorno glasbo, prvo te vrste med Slovenci. Sistematično je prikazal pesmi iz naših krajin in jih postavil v ustrezajočo harmonsko in arhitektonsko obliko.

V samospelih je imel Lajovic že pred vojno prvo besedo, če ne po številu pa po kakovosti. Kar je skladal po vojni je le še potrdilo njegovo vrednost, umetniško moč in dovršenost. Nebroj pesmi se je rodilo poleg njegovih. V prvi vrsti omenjam Adamičeve Mladinske pesmi (Otroci materi — mati

otrokom), ki spadajo med najlepše mladinske slovenske skladbe. Za razvoj naše glasbe pa niso toliko pomembne kakor slovite Škerjančeve Pesmi (na besedilo kitajske lirike), ki so prva pristna priča slovenskega impresionizma. Omeniti moram nekoliko po krivici preziranega Pavčiča, ki je sicer malo sentimentalno, toda zelo pristržno in umevajoče preložil v glasbo nekaj pesmi iz Župančičevega Cicibana. Od novejših se Osterc, Švara in Šivic sicer le malo pečajo s samospevi, pa so vendar ustvarili nekaj del, ki so značilna po slogu in besedilu za novo dobo. Vseh neštevilnih ostalih vrst samospevov ni mogoče naštet v tem okviru. Vsi pričajo o navezanosti Slovencev na vokalno glasbo in so poleg zborov največji pa tudi najmočnejši del našega ustvarjanja.

Instrumentalno skladanje se je šele po vojni prav za prav začelo. Skladbe za klavir najdemo pač že v Novih Akordih, toda dela za druge instrumente z orkestralnimi skladbami vred naštejemo lahko na prste. Po prviru smo dobili v klavirski literaturi nekaj Kogojevih del, ki so kot vedno nekoliko mračna in problematična; Škerjančeve 4 klavirske skladbe, Varijacije, Nokturne, Intermezzo, Pastorale; Adamičevi dve manjši, toda težki suiti; Osterčeve Arabeske, Bagatele, Aforizme, klavirski koncert, edini te vrste med slovensko glasbo; Švarovo Sonato in Miniature; Premrlov Rondo, Varijacije in 3 klavirske skladbe s programskimi naslovi; nato manjša dela Tomca, Koporca, Bravničarja, Leskovic, Šivica, dr. Kreka in Premrla poleg velikega števila drobnih skladbic, ki jih vse polno zasledimo v Novi Muziki (Logar, Bravničar, Pavčič, Osterc itd.).

Prav redka je violinska literatura: Kogojev Andante, Škerjančev romantični Intermezzo, Osterčeva Fantazija in Šiviceva Mala suita je v glavnem vse, kar imamo Slovenci koncertnih skladb te vrste. Adamičeve skladbe za violino niso dosti pomembne, njegova didaktična dela pa omenjam na drugem mestu. — Za violo je skladal Osterc, za violoncello Leskovic (sonata). Od ostalih solističnih instrumentov je pisal Osterc suito za saksofon s spremljevanjem klavirja.

Komorna glasba je nekaj pestrejša. Godalni kvarteti Škerjanca, Osterca, Arniča, Šivica, Leskovic in drugih nudijo prav lepo izbiro v različnih slogih, tehniki in v izrazu. Kako zanimiv bi bil koncert slovenske komorne glasbe! Lahko smo veseli, da danes to ni več izključeno, še za več večerov bi se našlo materiala. H komornim skladbam prištevam nadalje Osterčev pihalni kvintet, nonet, pesmi za alt in godalni kvartet, Škerjančev klavirski trio in sonatino da camera.

V vokalno-instrumentalnih skladbah prednjačijo Lajovic s Psalmom, Škerjanc z Zedinjenjem in Adamič z raznimi deli kakor Romanca, Balada, Lepa Vida. Pa tudi orkestralna dela so dosegla že neko mednarodno stopnjo, predvsem Lajovičev Caprice kot najboljša slovenska orkestralna skladba povojne dobe. Tako dovršenih skladb v popolnem skladu vsebine in izraza, in tehnično tako neoporečnih imamo Slovenci le malo. Približuje se jim po širini gradnje in po elementarnosti Arničeva Duma, a znatno zaostaja za Lajovičevo skladbo v jasnosti in točnosti koncepcije in je v kompozitorni in instrumentacijski tehniki niti zdaleka ne dosega. Škerjanc je ubral v svojem Simfoničnem stavku posebno lirično pot. Igraje obvlada orkester, ki mu postane sredstvo za doseg najsubtilnejših barv. Posebna pojava je Osterc, čigar orkestralne skladbe so vselej presenetljive: jedrnata, tudi humoristična, včasih pa resna je njegova muzika. Bravničarjeva Ples-

na burleska posega v slovensko folkloro. Švara, ki je zložil dve simfoniji, je poleg Gerbiča edini slovenski komponist, ki se je bavil s popolno klasično obliko simfoničnega ustvarjanja. V ruski realizem po slogu, a v tipično slovensko območje po vsebini je posegel Adamič s Tatarsko suito, z Ljubljanskimi akvareli in s suito Iz moje mladosti.

Slovenska opera je pač naša pastorka. Glavni tvorci v tej stroki so Savin, Kogoj, Bravničar, Osterc in Sattner. Ne pogršim zelo, če pravim, da Slovenci svoje opere še nimamo. Krivda je deloma v krizi sodobne operne tvorbe sploh, deloma v pomanjkanju dobrih dramatskih talentov, deloma pa v tem, da Slovenci nekam težko najdemo lasten izraz v glasbenem jeziku, ki je za živo besedo in dejanje še posebno potreben. Lajovic, pri katerem je ta izraz najpopolnejše razvit, se za operno ustvarjanje ni nikdar zanimal. Pa tudi pomanjkanje primernih obdelav narodne snovi v besedilu močno občutimo. Omembe vredni sta Šiviceva in Golovin-Leskovčeva opereti.

Posebno pažnjo zasluži cerkvena glasba. V tej je orgelska literatura Premrla, Arniča in Tomca pestra in bogata. V vokalni oziroma vokalno-instrumentalni glasbi naletimo na neštevilne zборе in zboriče, ki so napisani brez duha in poleta, le iz nekega medlega in negotovega religioznega občutja. Če primerjamo s temi Premrlove Božične skrivnosti ali celo duete (oziroma dvoglasne zборе) na besedilo Karla Široka, moramo pač priznati, da so Premrlova dela po popolno dojeti vsebini, zaključenem slogu in po iskrenosti, s katero so podana, najboljše slovenske religiozne skladbe. V svojem načinu povedo več kakor marsikatera cerkvena maša, ki je le epigonsko in prisiljeno napisana. K ogromnemu številu cerkvenih skladb so prispevali levji delež Tomc, Kimovec in Sattner.

Primitivna je še šolska literatura. Pavčič in Škerjanc sta prispevala h klavirski, Adamič k violinski zakladnici šolskih del. Poleg tega imamo mnogo pesmaric in zbirko del o osnovnih glasbenih pojmih teorije, petja in violine. V tej stroki so najmočnejša imena Gröbming, Kramolc, Kumar, Pregelj in Bajuk. Močno pogršamo slovenske klavirske šole in dobre zbirke klavirskih etud v slovenski izdaji.

Mladinska literatura se je razvila zlasti z nastopom Trboveljskih slavčkov. Razen Adamiča, ki je prvi razgibal mladinsko ustvarjanje s svojimi odličnimi otroškimi in mladinskimi zbori in samospevi, so ustvarjali Osterc, Lajovic, Kogoj, Premrl, Sattner, Pahor, Šonc, Cvetko, Pirnik, Šturm in drugi razna dela, tako da imamo danes ne samo obširno in dobro, ampak tudi v izbiri raznih smeri bogato mladinsko literaturo.

Od muzikoloških del najdemo po raznih revijah nebroj esejev, ki obravnavajo slovensko glasbeno ustvarjanje in probleme glasbenega življenja. Od zaključenih spisov omenjam Vurnikov Uvod v glasbo, Škerjančev življenjepis skladatelja Emila Adamiča, prvo slovensko glasbeno biografijo, in Lajovičevo čitanko v izdaji Glasbene Matice, o kateri govorim na drugem mestu.

Namen tega naštevanja ni točnost in popolnost. Tega tudi ni mogoče doseči na omejenem prostoru, saj bi sama bibliografija o povojni slovenski glasbi zavzela dokaj obširen obseg. Šlo mi je le zato, da v najkrajših obrih prikazem bujno plodnost slovenskih skladateljev, ki jih odlikuje prej številnost kakor kakovost skladb. Imena kakor Lajovic, Osterc, Škerjanc,

Premrl pa slej ko prej pomenijo vrhunce slovenskega glasbenega ustvarjanja.

S pogledom na razne vrste skladb pa vsega glasbenega življenja še nismo pregledali. Vsiljuje se nam vprašanje, kako je z organizacijo naše glasbene politike. Organizacija nekega kulturnega življenja pomeni včlenitev udeležencev v delo za nek gotov smoter. Smoter more biti samo ugodno stanje celotne glasbene umetnosti v vseh njenih področjih. To zaželeno stanje dosežemo med drugim s podpiranjem nadarjenih študentov za šolanje doma in v tujini; z razpisovanjem nagrad za najboljša dela; z rednim izdajanjem muzikalij; z omogočanjem slogovno zaključenih ali iz skladb posameznih skladateljev obstoječih koncertov in z pospeševanjem koncertnega življenja sploh; z neomahljivim in nesebičnim podpiranjem instrumentalne glasbe, ki je pri nas le v slabotnem razmahu; z vpoštevanjem in s pametno ureditvijo honorarnega vprašanja orkestrašem, kar je dandanes glavni vzrok pičlih orkestralnih koncertov (poklicni muziki se namreč upravičeno branijo sodelovanja brez plačila ali pod primerno ceno, na drugi strani so pa veliki ansambli zares dragi). Za doseg vsega naštetega pa je treba trdnega in iskrenega sožitja med Glasbeno Matico, Savezom muzičara, radijsko postajo, Slogo, profesorji glasbe na srednjih šolah, strokovnimi učnimi močmi na drž. konservatoriju in vsemi važnejšimi združenji, ki v glasbenem življenju nekaj pomenijo (dobri solisti — koncertanti, ljubljanski komorni kvartet itd.). Samo z združenimi močmi bomo dosegli smiselno vzgojo mladine po srednjih in drugih občin šolah, se uspešno borili proti škodljivim vplivom harmonike, jazza in sporta, dosegli zaželeno razširitev kroga ljubiteljev glasbe in ga dvignili na dostojno višino.

Nobena skrivnost ni, da sožitja med glasbenimi delavci ni. Realno se bo dalo sodelovanje doseči samo tako, da se bodo vodilni glasbeniki sestali in osnovali delaven odbor, ki bo vodil kulturno pa tudi posredovalno politiko med organizacijami, od katerih bo morala vsaka nekaj popustiti, če hočemo doseči lepše uspehe od dosedanjih. Sramota je za nas, da smo zamudili in zanemarili vse, kar služi v podvig glasbenega življenja. Do danes nimamo organiziranih domačih simfoničnih koncertov; posledica tega je, da nismo slišali n. pr. najzrejših Adamičevih del, da leta in leta ne čujemo Škerjanca, Lajovica, Osterca, tudi Arniča ne, kakor bi bilo treba. Saj ne moremo imeti nobenega odnosa do lastne kulture, če nam slučajno partiture niso v pogled! Letos naštejemo v prvi polovici koncertne sezone prireditve na prste ene roke! — In kako je s tujci? Umetniki, ki obiskujejo Beograd in Zagreb, se za Ljubljano ne zmenijo. Res je, da je naše ljudstvo revnejše, vzrok te koncertne praznote pa ni v tem, temveč v popolni neorganiziranosti koncertnega življenja. Tudi jadikovanje o nezanimanju Ljubljančanov je že prestaro, da bi ostrega opazovalca ganilo. Če bi znali pravilno vzgajati in svoje moči smotrno združevati, bi umetnostno življenje že zdavnaj vse drugače cvetelo.

Pa tudi dnevna politika se je začela vmešavati v glasbeno življenje, gnusoba je to, kateri se moramo vsi glasbeniki složno upreti. Včasih pod krinko nacionalizma, včasih pod videzom neke namišljene estetike se vrtajo med ljudstvo besede, ki poučenih sicer ne prevarajo, a sistematično sejejo strup politične opredelitve in razkola. Povedati je treba: naši cilji so višji kakor cilji dnevne politike, mi stremimo k trajnejšim vrednotam. Naše delo je usmerjeno v gradnjo slovenske kulture, h kateri je pripušen

vsak, ki ima večšo roko in od muze posvečeno srce. Ne vprašamo, kako je kdo pobarvan, temveč samo, kako je kdo vešč v svoji stroki in kako je duševno močan. Politični voditelji Slovencev bodo morali prej ali slej uvideti pravilnost tega stališča in ga z vsemi močmi podpreti.

Slovenska glasbena umetnost pa naj se krepko razcvita in uspešno pripomore svoj del v duševnem razvoju našega naroda.

LOUIS ADAMIČ: MOJA AMERIKA

OLGA GRAHORJEVA

Adamičeva zadnja knjiga »Moja Amerika« je menda najbolj zanimiva knjiga, ki sem jo čitala zadnje desetletje. Kakor je obširna — 662 ozko tiskanih strani! — jo človek vendar čita s skoraj vedno enakim zanimanjem. Nekaj njene zanimivosti je v tem, da ne pripada nobeni znani literarni zvrsti. Ni niti roman, niti biografija, niti zgolj reportaža, temveč zmes biografskih in avtobiografskih črtic, socialnih in političnih esejev, poglavij bolj osebne vsebine in sličic, ki so podobne novelam in vendar je knjiga dobro zaokrožena celota, ki je ravno zaradi svoje pisanosti neverjetno živa. Ni knjiga, s katero bi se moral kdorkoli, človek katerega koli svetovnega, političnega ali verskega nazora popolnoma strinjati — v vsakem taboru bo nekaj ljudi, ki jo bodo ogorčeno napadali, a povsod spodbuja knjiga k premišljevanju in daje podlago za diskusijo. Ako sprejememo Masarykovo besedo, da je demokracija — diskusija, potem je to zelo demokratična knjiga, vse do zadnjega poglavja. In to je poklon knjigi, ki ga bo avtor, mislim, rad sprejel. Kajti vodilna misel knjige je demokratičnost, želja po demokraciji v Ameriki.

Pisatelj je vseljenec v Ameriki, ki je prišel tja kot mlad fant v onih letih, ko je človek najbolj dovzeten. Prišel je iz majhnih razmer in našel ogromno, nepregledno deželo, in z vso vnemo mladega človeka, polnega živega zanimanja za vse novo, se je lotil odkrivanja in preiskavanja. In ta naloga ga je očarala, ga držala in ga drži v svojem območju še danes. Sedaj, po skoraj 25 letnem bivanju v novi domovini, si skuša urediti svoje vtise in najdbe, skuša obračunati s seboj in pred vsem svetom glede te velike, nove čudovite dežele, ki se mu je mladeniču odprla. In stori to s tako odkritosrčnostjo, s tako brezobzirnostjo, da bo najbrže naletel marsikje na odpor — kajti verjetno se mi zdi, da niti v Ameriki nimajo vsi ljudje toliko smisla za tako odkrito izražanje mnenja — a da mu vendar noben pošten človek nikjer ne more zameriti, prav zato, ker se zdi tako objektivni in odkritosrčen.

O vsebini več kot 600 strani obsežne knjige ni mogoče na kratko poročati. Vodilna ideja vse knjige je nekako tale: da je Amerika po vsej svoji zgodovini, po svojem naravnem razvoju, po naravi večine svojih prebivalcev, demokratična dežela, resnično in globoko demokratična in da se more razviti, kakor bi se morala, samo v demokraciji. Da pa je priznala sicer demokratični ideal v svoji politiki, ga pa še ni dosegla v resnici; v gospodarstvu pa sploh vlada najhujša avtokracija. Odtod razkol v ameriškem

življenju in v duševnosti njenih ljudi. Ta razkol je treba odpraviti. Gospodarstvo mora postati prav tako demokratično, kakor je in kakor mora še bolj postati politika. Vse, kar deluje v tej smeri je dobro, pozitivno, za Ameriko. Kar deluje proti temu, je slabo, negativno zanjo. Iz tega sledi avtorjevo odklanjanje vseh vrst fašizma, a tudi ostro nasprotje do komunistov, katerih filozofija se mu zdi nepravilna, in katerih nedemokratične metode in posnemanje tujih vzorcev ga odbijajo.

Ta misel o ameriški neskladnosti, bistveni nelogičnosti njenega ustroja zaradi razkola med političnimi in gospodarskimi idejami, ni popolnoma Adamičeva lastna misel: nekako podedoval jo je po možu, s katerega zgodovino začenja svojo knjigo, po Edwardu Cantrellu, ki je bil nekoč velik voditelj socialistov v Kaliforniji, ki ga je Adamič spoznal že kot starega moža in ki je odločilno vplival nanj. Bilo je, kakor piše Adamič, več ali manj pod njegovim vplivom, da je napisal svojo prvo knjigo, »Dinamit« in vobče začel globlje raziskovati ameriško življenje.

Cantrellova povest je obenem povest o atentatu na stavbo časopisa »Times« v Los Angelesu 1910. leta, ki je razbil tedaj že močno socialistično organizacijo in jo resno ohromil do današnjih dni.

Naslednje veliko poglavje knjige obravnava New York, vsebuje avtobiografske opise, kako je nastal »Dinamit« in osebne stike avtorja z različnimi vodilnimi kulturnimi delavci v tem času v New Yorku, pa tudi z drugimi ljudmi, ki niso dosegli znamenitosti, ki pa se zde Adamiču kakor koli značilni za Ameriko in njeno življenje. Med znamenitimi ljudmi je pri nas menda najbolj znan Sinclair Lewis, s katerim se je Adamič seznanil v nekem literarnem klubu — »Literarni rotarijski klub« — ga šaljivo imenujejo člani. Zadnji del tega poglavja so ponatisi iz dnevnika teh let in do po vrnitvi iz Evrope, ki jo je Adamič s pomočjo štipendije obiskal 1932. leta, do izida knjige »Native's Return«, ki ga je prvič rešil denarnih skrbi. Ti dnevniški zapiski, ki jih je tudi pozneje veliko v knjigi, spadajo s svojo neposredno odkritosrčnostjo in svežostjo med najbolj zanimive dele knjige, čeprav je človeku včasih malo nerodno ob njih, kakor da pogleda preveč intimno v misli tujega človeka in kakor bi bilo bolje, ako bi jih ne bral... Seveda to ne velja za politična in socialna razglabljanja.

Precej dolgo poglavje je posvečeno Evropi, predvsem pač Jugoslaviji. Prvi del tega poglavja je izšel v prevodu v lanskem letniku revije in zato ne bom pisala o njem, razen opazke, da iz znanih razlogov prevod ni mogel biti popoln in zato ne podaja popolnoma pravilne slike. Drugo poglavje je nekaka karakterna črtica nekega Hercegovca, ki je obenem predstavnik tipa našega Dinarca, — ponosnega, delavnega, zvestega, poštenega. Zadnje, prav zanimivo poglavje obravnava hrvaškega slikarja Maksa Vanko, s katerim se je Adamič seznanil v Jugoslaviji, ki pa je pozneje sledil svoji ameriški ženi v Ameriko in sedaj tam živi. Čeprav Adamič občuduje njegovo delo, ga vendar očitno bolj zanima njegov značaj, njegova naravna privlačnost, nekak nehoteni magnetizem, ki vpliva na živali in preproste ljudi; zanima ga tudi njegova nenavadna povest, ki je podlaga Adamičevemu romanu »Zibelka življenja«, o katerem bo treba o priliki še kaj več poročati.

Zelo zanimivo je posebno tudi za ne-amerikance, za vse nas, katerih rojaki in mnogokrat sorodniki žive v Ameriki, poglavje o ameriških vseljenjih, za katere se Adamič zavzema z vso vnemo. Ne toliko zato, ker je

sam vseljenec. Njegova višja izobrazba, njegova energija, pa dejstvo, da je prišel v Ameriko še zelo mlad, se popolnoma vživel vanjo, se popolnoma amerikaniziral, so vplivali, da ne občuti osebno težkih problemov povprečnega vseljence. Vendar se zaveda svoje sorodnosti z njimi in očitno prav živo čuti krivice, ki se jim gode. Čeprav odkritosrčno in vsekakor taktično pravilno poudarja, da ga skrbi problem vseljencev prav kot Amerikanca, ne toliko zaradi tujega vpliva na Ameriko — saj jih je premalo in so pre-raznovrstni, da bi mogli imeti kak določen vpliv nanjo — temveč zaradi izgovora, ki ga nudi raznim hoti-fašistom, da poženejo Ameriko v ekstrem in nedemokratičen nacionalizem. In tako najprej razlaga in številčno dokazuje, da je vseljencev mnogo premalo, da bi mogli kaj škodovati Ameriki, razbija lažno propagando, da so »tujci po večini kriminalni tipi«, našteva indirektno, kaj so ravno ti tujci in njihovi otroci storili pozitivnega za Ameriko, potem pa pride s praktičnimi predlogi: glavni problem so otroci vseljencev, ki nimajo nikakega stika več s staro domovino, a jih Amerika ne sprejme za svoje in ki tako nikjer ne čutijo pripadnosti in so v nevarnosti, da postanejo popolnoma pasivni ali tudi naravnost asocialni. Tem ljudem je treba dati zavest njihove stare kulturne dediščine, prinesene iz Evrope, a treba jim je dati tudi možnost, da se enakopravni svobodno razvijejo v polnovredne ameriške državljane. Zato je treba širiti znanje o evropski zgodovini in evropskih narodih v vseh krajih, ki imajo velike tuje kolonije, treba je o njih predavati na univerzah, ustanoviti knjižnice s knjigami v tujih jezikih, tujejezična gledališča itd. Treba je seznaniti staro-amerikance s pozitivnimi vrednotami tujih vseljencev, treba je družiti njih in razne skupine vseljencev in aktivizirati njih skrite pozitivne lastnosti. Zato delo bi bilo treba znanstvene in poljudne organizacije, v kateri morajo delati najboljši ljudje staro-ameriškega in tujega porekla.*

Bolj za Ameriko in le posredno kot gospodarska reportaža in psihološka študija zanimivo je poglavje o Krizi v Ameriki s poročili iz posebno zadetih mest, z osebni opazovanji in zanimivim poglavjem o vplivu krize na rodbinsko življenje v Ameriki. Prav zanimivo je poglavje o »divjem« izrabljanju premogokopov, ki jih družbe-lastnice nočejo izrabljati, da bi držale ceno premogu, a jih zato eksploatirajo brezposelni delavci sami v nevarnosti za življenje, a z odobravanjem in sodelovanjem oblasti, ki razumejo, da je ta »divja industrija« edina pomoč pred splošnim gospodarskim propadom njihovih krajev. To vedenje oblasti proti dejanju, ki bi se juridično pač imenovalo »tatvina«, se mi zdi v svoji praktični razumnosti in dejanski pravičnosti prav amerikansko, skoraj nemogoče v Evropi. Tu so tudi poročila o nekaterih začetnih načrtih »New Deala«, obširno razglabljanje o komunističnem gibanju v Ameriki in kratka označba pisateljevega osebnega stališča.

Mislím, da je najbolj zanimivo poglavje o delavcih, o delavskih organizacijah — propadu okorele, nerodne stare Federation of Labour in nastanku v zadnjih letih nove, žive organizacije »Committee for Industrial Organisation« pod vodstvom nekdanjega rudarskega in kovinskega delavca Johna Lewisa. Adamič se za enkrat strinja z Lewisom, ker se mu zdi ver-

* Glej LZ 1937: »30 milijonov novih Amerikancev«.

jetno, da utegne zmožni in energični mož organizirati velike množice delavstva do resničnega vpliva v gospodarstvu in politiki, vendar ni nekritičen: pogreša razumevanje za vprašanja, ki presegajo ozki krog neposrednih problemov, pogreša razumevanje za potrebe splošne in kulturne izobrazbe delavstva, ki bi jih usposobila, da prevzamejo polnovredno vodilne vloge v gospodarstvu in politiki, kakor bi morali. Razen rasti in propadanja velikih organizacij obravnava ta del knjige tudi posamezna krajevna gibanja in voditelje v raznih krajih Amerike in prav obširno obravnava tkzv. »sedne štrajke«, ki se zde pisatelju res demokratično sredstvo v borbi delavstva za njegove pravice, ker je nastalo prav med delavstvom samim.

Temu delu slede »Sličice« deloma znanih ljudi, kakor pesnika Robinsona Jeffersa in Mary Austin, deloma povprečnih ljudi in majhnih dogodkov, ki se zde pisatelju značilni za Ameriko. Med njimi je menda najboljša povest mlade žene, ki jo je mož zapustil in ki hodi po Ameriki, da bi našla dela in kruha.

Prav z določenim namenom izbrane so avtobiografske črtice zadnjega dela, ker skušajo podati nekaj bistva Amerike in pot, po kateri naj bi šla: srečanje z wisconsinским guvernerjem La Follette-om, ki ga mož pri dvigalu malomarno pozdravi z »Hallo, Phil!«; ideje in načrti istega demokratičnega mladega guvernerja in njegovega brata, senatorja Roberta La Follette (mlajšega), ki ustanavljata tretjo ameriško stranko — Progresivno — ki zaenkrat podpira Roosevelta, ker vidi v njegovem delu uresničen marsikak svoj lastni načrt. Opisuje samostojnega, brezobzirnega žurnalista Jacka Raperja; svobodnega urednika Walterja Locke-a; inženirja in filozofa Morgana; »Black Mountain College«, poskus nove vzgoje, ki temelji na razvoju domišljije, in razumevanja za življenje, na poudarjanju umetniškega ideala; z eno besedo, vse stvari, ki se zde pisatelju v Ameriki pozitivne, ki so vzrok, da deželo ljubi in želi živeti v njej: možnost svobodnega izražanja, razvoja, eksperimentiranja. — V zadnjem poglavju obravnava stališče, ki ga naj bi po njegovem mnenju zavzela Amerika v svetovni politiki, in se, nakratko, izkaže izolacionista. To je poglavje v knjigi, s katerim se osebno najmanj strinjam. Zdi se mi, da nobena dežela, niti velika Amerika, ne more živeti sama zase ločeno od ostalega sveta. In drugič se mi zdi omejevanje razvoja kake dežele izključno na njo samo v nasprotju s splošnim demokratičnim načelom, ki ga knjiga sicer vseskozi zastopa.

Naravno je ta knjiga o Ameriki zbudila v Ameriki veliko zanimanje. Na stotine poročil v dnevnikih, tednikih, mesečnikih po vsej Ameriki jo je obravnavalo, večinoma ugodno, mnoga navdušeno. Vsa ta poročila, kakor se razlikujejo glede podrobnosti, poudarjajo njeno objektivnost in poštenost ter njeno ogromno važnost za vse misleče Amerikance.

Posebno veliko zanimanje je zbudila seveda v vseljeniškem tisku, ki je sam prinesel nekaj sto člankov in esejev v angleščini in raznih vseljeniških jezikih. Adamič je postal eden najbolj znanih ameriških pisateljev. In ta slavni pisatelj je sam vseljenec in se postavlja za prvega borilca za pravice ameriških vseljencev. Ni čuda, da so knjigo, ki posveča toliko pažnjo vprašanjem vseljencev, sprejeli z navdušenjem. Sicer pa očitno Adamič sam smatra od vseh mnogih ameriških vprašanj, ki ga zanimajo, vprašanje ameriških vseljencev za tisto, ki ga je on, sam vseljenec, najbolj poklican reševati. Njegovo prihodnje veliko delo bo knjiga o ameriških vseljencih,

o njihovi zgodovini, njihovih življenjskih prilikah, njihovem gospodarskem in kulturnem delovanju in o njihovih težavah in težnjah. Knjiga, za katero že zbira material, bo izšla 1941. ali 42. leta. To bo kos slovenske in jugoslovanske zgodovine, ki še ni nikjer zapisan in ki ga pričakujemo z zanimanjem.

Preko knjige »Moja Amerika« gotovo ne more noben inteligenten Amerikanec. Kaj pa mi v Evropi? Tudi nam ni vseeno, kako se razvija mogočna demokratična država onkraj morja. Atlantik je postal že kar majhna »luža«. In ako Amerika ohrani in poveča svojo demokratičnost, kakor želi in upa Adamič, bo mogla — brez izolacionizma — nemara celo pomagati, da reši Evropo.

KAJ SO DALI ČEHI GLASBENEMU SVETU?

MARIJAN LIPOVŠEK

Ob zadnji nesrečni češki krizi je bilo z nemške strani mnogo govora o tem, kakšen nekulturen narod so Čehi. Besede kakor »tschechisches Gesindel« in podobno so blatile češko ljudstvo, njegovo preteklost in sedanost. Ni moj namen, da bi s pričujočim člankom ovrgel take in podobne psovke. Te se obsojajo same po sebi. Hočem le prikazati, da so Čehi med drugim tudi v glasbeni umetnosti prispevali in dali človeštvu najmanj toliko kakor Nemci. Dobro vem, da se bodo nekateri ljubljanski esteti zgrozili in se prijeli za glavo, češ, Beethovna primerja z Novákom. Toda to me ne vznemirja. Če se ne motim, je Anton Lajovic nekdanji izrekel mnenje, da je za slovenski narod Prešeren bolj pomemben kakor Goethe. Dolgo časa smo rabili, da smo spoznali zdravo resnico te trditve. Treba pa je, da gremo še dalje: za evropsko umetnostno kulturo, v katere zgradbo se vključujejo dela vseh evropskih narodov, so dela brez ozira na slog, smer in narodnost enako pomembna. Vrednost jim daje edino skladateljeva duševna moč in ta je odločilna v tem, kdo je boljši ali slabši. Ob svojem času so vodili Germani, ob svojem času vodijo Slovani.

V 19. stoletju se je začel znameniti pohod slovanske glasbe proti zlim posledicam pretirane nemške filozofske glasbe. V klasični dobi in najzgodnejši romantiki so na glasbenem ustvarjalnem polju prvačili Nemci. Toda s prebujenjem narodne zavesti, s »pomladjo narodov« se je prebudilo tudi samosvoje umetnostno ustvarjanje. Niti ena izmed velesil človeškega duha, kakor umetnost, znanost, politika in gospodarstvo ni bila v podložnih slovanskih narodih samostojna. Umljivo je, da so se otrsli narodi tujega vpliva predvsem tam, kjer je svoboda največja, t. j. v duhovnem svetu. Zato je prva prišla na vrsto umetnost. Kar sta n. pr. delala Smetana in Dvořák, je imelo na sebi znak posvetitve, da postane njun narod, po številu toliko šibkejši od sosedov, kulturno njim enakovreden. To delovanje pa je bilo znatno težje, kakor n. pr. delovanje Rusov, ki so bili že davno svobodni in samostojni in se njihovo umetnostno ustvarjanje ni vršilo v znamenju izrazite borbe proti tujim vplivom razen v ruski »petki«. Nasprotno, tem vplivom je v gotovem oziru prej podlegalo (Čajkovskij!). Pri Čehih je bilo vse dru-

gače. Čeprav ljubljenca tujih glasbenih mojstrov (Dvořák — Brahms), ali vsaj od drugih glasbenih mogočnejšev vpoštevana (Smetana — Liszt), sta v glasbenem svetu vodila mogočno borbo proti prevladujočemu nemškemu vplivu. To delo zlasti za Smetano ni bilo hvaležno. Danes ima skladatelj, ki se poslužuje folklore, vrata do ljudstva odprta na stežaj. Pred 100 leti je bilo to drugače. Prav tako nezaupljivo je sprejemalo poslušalstvo Smetanove glasbene »novotarije« kakor sprejema danes nezaupno dela modernih glasbenih smeri. Povprečno ljudstvo je v sprejemanju vselej konservativno in lagodno. Želi si starega, znanega, kar lahko brez napore uživa, in večinoma zametuje novo, ker je za sprejemanje tega potrebna pač neka duhovna napetost in delavnost. Smetana je, kakor vsi vodilni možje, do neke mere pretrgal vezi s tradicijo, publika si jih je pa želela. Zato je bilo treba Smetani velikega in trdnega prepričanja, ko je ustvarjal dela, ki so se prav za prav razlikovala z vsakim tonom od glasbe, kakor so jo bili dotlej vajeni slišati poslušalci njegovega kulturnega kroga. Toda prave češke glasbe pred Smetano kratkomalo še ni bilo, kakor sploh narodne glasbe ne. Kar so ustvarjali Stamic, Mysliveček in drugi znameniti Čehi, ni bilo nikdar skladano v smislu češke narodne glasbe, čeprav je kajpak imelo v splošnem češki značaj. Tega ne zasledimo konkretno v narodnih elementih temveč v posebnostih individualnega slovanskega značaja omenjenih skladateljev. Smetana pa je narodno bogastvo konkretno porabil in ga podredil lastnim zamislim. To blago je bilo dotedaj le snov, ki je ležala razmetana, neurejena, surova in neobdelana. Glasba v umetnem smislu to še ni bila. Smetana jo je iz neporabljene tvarine ustvaril. Pri tem je njegova glasba neproblematična, izraz pristnega muzikalnega doživetja, kar običajno odlikuje slovansko glasbo.

Po Smetanovem mnenju kultura ni omejena na geografske ali državne meje. Prilagoditi se mora sosedom, od njih sprejemati, njim dajati, kajti le v izmenjavi obojestranskih pridobitev je napredek. Kako pa je Smetana to misel praktično izvrševal, se najbolje vidi iz njegovega odnosa do Wagnerja. Nove ideje, novi umetnostni zakoni in novi slog, ki ga je Wagner še doma trudoma uveljavljal — nb! iz tujine — so bili tem manj primerni za slovanski Smetanov narod. Smetana je to dobro vedel. Po pravici pravi njegov življenjepisec Richnovsky, da je bilo mnogo umetnikov, ki so bili tako navdušeni Wagnerijanci kakor Smetana, a nobenega, ki bi proti Wagnerju svojo umetniško individualiteto v njenem bistvu tako ohranil kakor Smetana. Ta veliki mož je prav dobro vedel, da kultura sicer oplodi sosednje kulture, toda le s tem, kar jim je skupnega. Kar je čez to mero, je degeneracija lastne bitnosti v kozmopolitsko medlost in neznačilnost. Vedel je, da niso Wagnerjevi umetnostni elementi, temveč nekatere njegove idejne reforme primerne za mlado češko dramatično ustvarjanje. Zato se je kljub občudovanju do Wagnerja protivil uprizoritvi Wagnerjevih del v češkem gledališču, češ da so po svojem bistvu češkemu narodu tuja in da je treba na podlagi Wagnerijanskih reform ustvariti češko glasbeno dramo, ki naj bi bila ogledalo češke narodne duše. Brez dvoma se je Smetani samemu to odlično posrečilo.

Kakor je prodiral narodnostni poudarek v dramatičnem ustvarjanju, tako je docela prodril tudi v simfoničnem skladanju. Pri Smetani je bilo veliko notranje prijateljstvo z Lisztom tista vzmet, ki je sprožila njegovo simfonično ustvarjanje. Kar je Smetana slišal iz Lisztovih ust, čutil pod njegovo

taktirko in sprejel iz njegovih mojstrskih pianistovskih rok, je zadelo na sorodne strune in seme, ki je bilo skrito v Smetanovi veliki umetniški moči, je vzkliko. Po Lisztovem vzgledu je začel Smetana, ki je dotlej v glavnem skladal za klavir, ustvarjati simfonične pesnitve. Ideja o programski glasbi ni bila le zunanje, temveč globoko miselno ukoreninjena v skladateljih okrog 1850. Tudi Smetana je bil v oblikovnem oziru pravi svobodnjak. Vsa njegova glasba je programska, t. j. navezana na besedo ali vsaj na literarno oziroma konkretno doživljeno podlago in ne zgolj na obliko in čisto glasbene domisleke. O svojem kvartetu »Iz mojega življenja«, torej o obliki, ki so jo klasiki v absolutnem smislu razvili do vrhunca, pravi: »Moj kvartet ni le igra s toni in z motivom, da komponist pokaže, kaj zna, ampak hotel sem poslušalcu prikazati sliko iz svojega življenja.« Absolutna muzika je bila torej za Smetano le »igra s toni« in zanj nemogoča. Na mesto starih tradicionalnih oblik je hotel zavedno in s prepričanjem uveljaviti svobodnejšo obliko simfoničnih pesnitev. Omenjene besede najjasnejše kažejo njegovo misel in sodbo o programski in absolutni glasbi. Kakor so mu bile sprva skladbe njegovega starejšega prijatelja Liszta vzor — ne da bi jih posnemal, temveč le v toliko, da je v glavnem prevzel način instrumentacije in obdelave orkestrske melodike — tako je kasneje učitelja visoko presešel in zlasti z uveljavo narodnostnega elementa našel praobliko svojega ustvarjanja. Taka programska romantika, prepojena z narodnimi zakladi melodike, ritmike in dinamike, izzvani vse drugače kakor one simfonične pesnitve, ki so le oblikovna dekadenca simfonije.

Tudi kot komponist skladb za klavir in druge solistične instrumente je naslanjal svoje delo sprva na Liszta. Toda sorodnost med njima — če izvzamemo etudo »Na morskem bregu« — je tako oddaljena, da lahko brez skrbi govorimo o samostojnem Smetanovem klavirskem slogu. Kaj imajo opraviti Smetanove polke, furianti, slike iz češkega življenja, iz njegove domovine, njegova »Slepička«, »Ulanec« in druge z Lisztovimi etudami in njegovo malce salonsko ritmiko in melodiko? Zares, proti klavirskemu belolasemu Mefistu je zrasel Slovan, ki je povsem samostojno uvedel narodni slog v svoje ustvarjanje. To je življenje, ki kipi in vre v ritmičnem češkega ljudstva, v prvobitni melodiki in v močnih sinkopah, katere poraja naglas češke govornice.

Vsega Smetanovega pomena s tem še nismo izčrpali. Razkrili smo ga kot komponista. Kot pianist, dirigent in kritik je bil pravi ranocelnik za nezdrave razmere svojega kroga. Evropska kultura se mora zahvaliti vsakemu posamezniku, ki je v svojem narodu širil zdrave ideje in načela. Kajti celice, ki so bolne, okužujejo vso svojo okolico. Zato pa je tudi za celotno kulturo ugodno in plodonosno, če so okoliši, v katerih grade narodi svojo umetnost, zdravi.

V času Smetanove mladosti je bila na višku doba romantičnih virtuozov. Briljirali so Liszt, Paganini in manj slavna imena? Czerny, Henselt in drugi. Čas malomeščanstva, ozka družabnost in omejenost, nekakšna plitva salonska čustva, vse to je tedaj cvetelo. Glasba je bila sužnja družbe, njenih sestankov in kapric. Bila je doba, ki vzgaja virtuoz, a ne umetnika. Šele Liszt je streljal Smetano s svojo kolosalno pojavo, z resnobo in znanjem in ga usmeril v pravilno delo. Zato se je nadarjeni Čeh razvil v odličnega pianista, ki ni nikdar trpel samovoljnosti v reprodukcijah skladb. Bil je sovražnik oddrdranih kadenc, dolgih fermat in »večnih« trilčkov.

Dejal je, da je čast interpretirati mojstre in čast, tako jih interpretirati, kakršni v resnici so. Tudi kot dirigent je ubral nova pota. Tisti časi so bili za dirigenta-diletanta ko za nalašč. Postavljale so se pred pult lutke, mahajoče takt, ne da bi se zavedale svoje prave vloge. Tehnično težka mesta so orkestraši hrupno in naglo preigravali, da bi zakrili napake, tempi so bili napačni, o agogiki ni bilo govora itd. Wagner je tedaj kaj krepko nastopil proti takemu diletantizmu in izrekel sledeče misli: »Pravilno do-umetje melodije in v melodiji imanentnega tempa ter modifikacija hitrosti naj bo največja skrb dirigenta. Kar se tiče dinamike, mora vsaka instrumentalna skupina znati in vedeti svoj pravi f in pravi p.« Kar je bil Wagner v Nemcih, to je bil Smetana v Čehih za ozdravljenje orkestralnih raz-mer. Spremenil je taktiranje v pravo umetniško dirigiranje, o katerem niso imeli prej niti orkestri, kaj šele publika, nobene prave predstave. Ker pa je bila ogromna razlika med njegovo idealno predstavo o izvajanih sklad-bah ter med uspehom, ki ga je dosegal zaradi skromnega znanja svojih instrumentalistov le s težavo, je imel kljub sorazmerno dobro uspehim iz-vedbam mnogokrat hude boje s kritiki. Bil pa je tudi sam kot kritik strog proti drugim, kakor proti sebi kot komponistu, pianistu in dirigentu. Služil je resnično narodu in njegovemu napredku ne pa pokvarjenemu okusu in samovoljnostim posameznikov.

Smetana je utiral pot. Na stezo, ki jo je izsekal, je privedla naklonjena usoda češkemu narodu Antonina Dvořáka. Čudna je njegova živ-ljenjska pot. Preprostega rokodelca sin je prišel zaradi svoje velike nadar-jenosti 16 let star v Prago, kjer je živel kot violist, organist in pedagog. Do svojega 32. leta je ostal neznan. Tedaj pa mu je usoda kar na mah od-prla pot v svet. Prodril je s svojo himno za zbor in orkester in tedaj so mu bila odprta vsa vrata. Začela sta se zanimati zanj Brahms in Hanslick, kas-neje tudi Bülow in Richter, torej možje, katerih imena so nekaj veljala. Narobe ko Smetana je našel Dvořák skoraj povsod odprte roke. Z never-jetnim talentom je sipal iz sebe nove skladbe in s svojimi »Slovanskimi plesi« postal svetovno znan. Potoval je v Anglijo. Takrat je priobčil Ljub-ljanski Zvon (1891), ki je vneto zasledoval dogodke v češkem narodu, sle-dečo vest:

»Kakor poročajo češki listi, dovršil je slavni skladatelj Anton Dvořák največje svoje dosedajne delo »Requiem«, katero se bode najprej proizva-jalo v narodnem gledališču praškem, nato pa v Birminghamu, kjer ga bode dirigiral dunajski glasbenik Richter. Kritika pravi, da je to vobče največje glasbeno delo sedajne dobe in da je v njem prvokrat duh slovanski poletel kar najvišje in dosegel genij najslavnejših skladateljev nemških in fran-coskih. — Poroča se tudi, da je vseučilišče v Cambridgu Dvořáka imenovalo častnim doktorjem glasbe, vseučilišče v Pragi pa častnim doktorjem filozofije.«

Dvořák ni imel pretežke življenjske poti. Pozneje ga je celo vodstvo na-rodnega konservatorija v New Yorku poklicalo za profesorja konservato-rija. Dvořák je vztrajal v Ameriki 3 leta, potem pa je prišel nazaj v Prago, kjer je ostal do smrti.

Bogastvo Dvořákovne invencije dviga njegova dela daleč nad njegove srednjeevropske sodobnike. Nemškemu nekoliko sentimentalnemu značaju je dal pač Beethovnov genij dovolj močan podvig, da ni pobarval stva-ritev s povprečnostjo. A nemški romantiki, ki so poskušali ustvarjati za

Beethovnom simfonične oblike v tradicionalnem pravcu, so v intenzivnosti doživljanja znatno zaostali. Glasba je zašla v teoretiziranje in v filozofijo. V svoji smeri je obtičala, nazaj v elementarnost ni smela in še manj mogla. Zato je doživelo simfonično, pa tudi sicer instrumentalno skladanje novo vstajenje pri Dvořáku predvsem v pravem glasbenem pomenu. Z uvedbo narodnega blaga v staro simfonijsko shemo se je odprl docela nov svet. To pa je zmogel samo član naroda, ki ima v sebi dovolj glasbenega bogastva. Zato učinkuje Dvořáková glasba kakor svež žarek. Kaj je v njej tako privlačnega in neodoljivega, da se ji ne moremo ustavljati? Predvsem je to elementarnost in v gotovi meri tudi preprostost človeka, ki izpoveduje v glasbi svojo prvobitno radost, odkritosrčnost in jasnost. Muzikolog Walter Niemann počeno ošteva svoje rojake, češ, nobenega smisla ni več za pristno, pristrčno, veselo, naravno, zdravo in neizumetničeno Dvořákovno glasbo, zato pa tudi nobenega smisla za novo produkcijo take glasbe. Evropa postaja vse preučena in sramuje se čiste bogate narave in občutja pri Dvořáku. (W. Niemann: Die Musik der Gegenwart).

Dvořákov vpliv na muzikalno ustvarjanje je bil izredno dobrotvoren. Privedel je glasbo, ki ji je pretela nemška filozofska mračnost, nazaj v prave vode. Bil je genijalen, morda v preproščini malce naiven muzik, a zdrav človek, ki ni hotel nič drugega kakor čisto glasbo, izvirajočo iz polnega in globokega občutja. Kako smo take glasbe tudi danes potrebni! Dvořáková muzika je izraz otroško čistega, dobrega srca brez narodnostnih in osebnih strasti. Ni ustvarjal iz premišljevanja o poti človeštva, o lastni usodi, o vrto-glavih umetnostnih idejah, temveč iz preproste potrebe po ustvarjanju. To je bilo pri njem nujnost in ne problem. Toda njegova glasba ni enostavna v tem smislu, da bi jo umeli kot lahkomišljeno, površno ali na resnobi pomanjkljivo. Nasprotno, v njegovih skladbah naletimo povsod na veliko globino in celo odkritosrčno religioznost, toda brez problemov, vselej le kot izraz preprostega človeka, a globokega muzika.

Slovanska srednja Evropa je šla začetkom 20. stol. v glavnem pota svojih nemških sosedov, vendar z večjim notranjim uspehom. Velike Dvořákovske simfonije in simfonične pesnitve so jako močno vplivale na J o Ź e f a S u k a, ki je Dvořákov pravi umetniški naslednik in učenec. Iz Dvořákovih in Brahmsovih vplivov se je Suk kmalu po prvih delih postavil na lastne noge in začel s presenetljivo naglico odkrivati velike talente s skladbami, ki so danes glasbenemu svetu po krivici še neznane. Praga jih pozna, pozna jih deloma Zagreb, koliko jih poznamo Slovenci, da ne govorim o Srbih in še celo ne o Romanih in Germanih? Čuli smo nekaj njegovih klavirskih kompozicij, od Zikovcev enkrat njegov prvi godalni kvartet in nekoč pod Talichom meditacijo na koral sv. Václava. Kje pa je ostalo? Kje so njegove ogromne simfonije Azrael, Zraní, Letní pohadka in njegovo poslednje delo Epilog? Kje je njegov drugi godalni kvartet, ki pomenja zanj in za češko glasbo velik preobrat? Sukovo ustvarjanje se je vršilo skoraj sočasno s Straussom. Oba izhajata iz romantičnih vzornikov. A dočim najdemo pri Straussu mešanico med mojstrstvom in puerilnostjo, odkrijemo pri Suku povsod kleno, jedrnato globoko čustveno vsebino. Strauss se je kljub ustvarjalnemu talentu prilagodil zdaj klasiki, zdaj Wagnerjevemu slogu, zdaj Berliozovi filozofiji programskega ustvarjanja, zdaj Regerijanski kromatiki. Pri vsem tem ni lahko našel svoje osebne note, razen s preprostimi harmonskimi, melodičnimi in figurativnimi manirami.

Suk vsega tega razrvanega in nemirnega iskanja za izrazom ne pozna. Njegova rast je popolnoma strnjena in kljub težkim prilikam nemirnega zunanjega življenja in kljub udarcem usode enotna. In dočim je Straussov poizkus, ustvariti sredino med programsko simfonično sliko in med klasično simfonijo ostal brezuspešen, so Sukova simfonična dela, nastala ne zaradi slučajne samovoljnosti temveč iz nujne notranje potrebe, edinstvena v vsej glasbeni literaturi. Ciklična oblika simfonije namreč pravilno in neprisljano spada v okvir programskega naslova. Videti je, kakor da bi se Dvořákovo zanimanje za simfonične pesnitve in njegovo znanje o simfonični klasični obliki združila v Suku, v enem močnem umetniku, v enotno občutje, enoten smisel za obliko in enotno nujnost takega strnjenege ustvarjanja.

Ne samo kot velik skladatelj, tudi kot glasbeni revolucionar je Suk danes še popolnoma neznan, razen če naletimo na besede nekega nemškega esejista in esteta, ki je dejal, da se je Suk v svojem drugem kvartetu izneveril samemu sebi, da je muzika v tem delu disonantna v izrazu in harmoniji, raztrgana in razdvojena. Stari in učeni gospod kritik seveda ni mogel doumeti genija. Z razumom se umetniške tvornosti ne da ne doseči ne nadkriliti, kajti ona je pač dar muze.

Poleg Suka sta vodila v polpretekli dobi češko glasbo Leoš Janáček in Vítěslav Novák. V teh dveh se zrcalita dve struji, ki sta zelo močno zavzeli evropsko glasbeno ustvarjanje po realizmu. V Janáčku ima oporo češki ekspresionizem. Praktični, ne filozofski ekspresionizem se kaže v njegovih idejah, v katerih zahteva, naj se ves značaj naroda zrcali v glasbenem jeziku, kakor se ta značaj kaže tudi v živem občevalnem jeziku. Zato je treba po Janáčkovem mnenju nasloniti vse glasbeno ustvarjanje na narodni jezik, na njegov izraz. Janáček torej ni folklorist, pa je vendar pristi narodni muzik. V njegovih delih se je pridružil veliki zgradbi folklorne glasbe, namreč k preprosti uporabi narodnih motivov in h kompliciranejši uporabi narodnega blaga, podrejenega individualnim skladateljevim zamislim (kakor pri Smetani in Dvořáku), še tretji način izrabe narodnostnega bogastva: izražanje, kakor ga ima govornica, preneseno v glasbo. Janáček se je sicer pečal z zbiranjem narodnih pesmi, a izdal jih je kot samostojne pesmi in ne kot svoje delo. Njegova glasba je taka ko bi govoril: ritmično nemirna, silovita, presekana, tam spet mirneje tekoča, z vso uporabljivo dinamično skalo. Zato je Janáčkova glavna moč tam, kjer se glasbi pridruži še živa beseda, t. j. v operi, oratorijih in kantatah. Bil je prepričan, da je melodična in ritmična linija žive govornice z vso svojo nemirnostjo in razdraženostjo, pa tudi z vso umerjenostjo in vzvišenostjo, kratko z vsem močnim osebnim poudarkom, odločilni in učinkoviti element glasbenega izražanja. To je nazor, ki je edinstven med vsemi dosedaj živimi glasbeniki. Če bi ostal samo nazor, bi ga smatrali morda za slučajno posebnost trmoglavega skladatelja. Toda ta skladatelj je iz teh nazorov razvil močno in prepričevalno glasbo, ki ji moramo priznavati najvišjo kvaliteto. Kot oster opazovalec si je neprenehoma beležil akustične vtise, ki jih je dobival od govornice krog sebe. Prisluškoval je ritmu, dinamiki, celo tonski višini pogovorov. Impulziven kakor je bil, je nekoč srdito raztrgal in uničil nekatere odstavke iz svoje opere »Začátek romanů« samo zato, ker so vsebovali citate iz moravskih narodnih pesmi. Pokazal je logiko genija, ki ni potreboval v svojih delih folklorne zato, da bi blestela, naki-

čena z narodnim blagom, dasi je bilo njegovo ustvarjanje najtesneje povezano z narodom in njegovo govorico.

Z Janáčkom je prišla tudi v čisto instrumentalno (simfonično) glasbo govorica glasbe, kot neposreden izraz narodne žive govorce. Iz vokalno instrumentalnih del, ki so mu uspela, je prevzel ista načela v simfonična dela. Ustvaril je simfonične pesnitve pa tudi zaključene oblike kakor Suito in Simfonieto. Kakor Sukova, pa so tudi Janáčkova dela vsej Evropi le malo poznana. Njihove kvalitete to seveda ne zmanjša. Toda ker jih kričeča in napihnjena reklama ne razglašča po svetu, stoje tiha ob strani in čakajo svojega pravega vstajenja. Ne dvomim, da bo to prej ali slej prišlo. Še vselej je zgodovina ločila seme od ljuke.

Janáčkov tvorni in burni ekspresionizem je našel svoj protipol v Novákovem impresionizmu. Češkega impresionizma ni razumeti v francoskem pomenu profinjenosti, pasivnosti in slikanja zadnjih otenkov kot mehko, pravzaprav nemožato uživanje barvitosti krog predmeta, ki ga umetnina slika. Češki impresionizem je treba umeti edino v večji subtilnosti občutij nasproti zdravemu realizmu kakega Dvořáka. Zapadni impresionisti so obdelavali snovi, ki so prirodnejšemu človeku nezadostne. Res ni vselej jasno, ali je to skrajna zaostritev občutij v neko visoko popolnost, ali le neka dekadenca, ki je zdravi in močni pojavi več ne zanimajo. »Trpnost tega svetovnega nazora vzame objektu vso moč, svojim junakom ne dodeli dejavne vloge. Ne da jim, da bi hodili kakor normalni ljudje, temveč jih prikazuje lebdeče in polzeče« — tako nekako pravi o impresionizmu Mersman v svoji študiji moderne muzike. Novákov impresionizem je na zunaj le toliko podoben onemu na zapadu, v kolikor je Novák prevzel nekatere harmonske posebnosti, začetke poliritmike in svobodnejšo gradnjo oblike. Kakor se je v Rusu Skrjabinu spremenil impresionizem v ognjevit in aktiven metafizičen razvoj, tako se je pri Nováku sprevrgel v močno tvorno individualno izražanje, ki je postalo zlasti bujno po oploditvi s slovaškim narodnim zakladom. Nikdar ne more pravi impresionist posegati v narodni zaklad. Trpnost zapada se z malimi izjemami ne more uveljaviti pri Slovanih. Zanimiva je v tem pogledu primerjava morskega motiva, ki so ga razni skladatelji različno obdelali. Liszt n. pr. porabi motiv morskega valovanja za silno sliko sv. Frančiška, ki hodi po morju. Isti motiv izdelava v sliko nevihte v svojem oratoriju »Kristus«. Smetana ustvari iz tega motiva slovito etudo (Na morskem bregu), v kateri konkretno slika valovanje. Debussy vzame le skrajne otenke in zloži »Reflets d'eau«. Pri Nováku pa o takih astralnih otenkih ni sledu, temveč preveva skladbo silna moč harmonsko in ritmično zanimivih figur, med nje pa je razpeta določena tema, česar francoski impresionizem pri takih slikanjih skoraj nikdar ne uporablja. A Novák doživlja tudi najmanjše realne otenke opisanega predmeta.

Novákovske slike »V Tatrach«, »Pan«, njegove obdelave slovaških narodnih pesmi, njegove umetne pesmi in nekatera komorna dela vzdrže primeru z vsakim delom svetovne literature, upoštevajoč različnost slogov in smeri. Toda evropski glasbeni svet je od visoke nemške klasične kulture tako prevzet, da ne vidi nobenih drugih veličin. Na drugi strani je pa trdovratna konservativnost vodilnih mest, ne izvzemši Pariza, Berlina, Varšave in Dunaja tako velika, da se v koncertnih programih izvajalci trudoma dokopljejo do pozne romantike. Kar je čez, jim je že »novo« in »pre-

senetljivo«. Seveda govorim o povprečju in ne o slogovno namenoma izbranih sporedih. Edino mesto, ki je bilo res napredno in tvorno v vseh smereh, je bila Praga.

Prikazati sem hotel starejšo češko glasbeno tvornost, ko je bil o novejši na tem mestu že govor. Vseh skladateljev nisem niti omenil. Razpravljaj sem o onih, ki so za evropsko kulturo najpomembnejši, v češko reproduktivno umetnost pa sploh nisem posegel, ker bi vodilo predaleč. Da imajo Čehi med slednjo možé, ki so enakovredni svetovnim umetnikom (Talich!), ne bom še posebej naglaševal. Objektivna presoja bo pravočasno povedala, koliko je češko glasbeno ustvarjanje vredno. Mislim, da je treba poudariti samo še to: narod, ki je rodil take tvorce, se ne more imenovati nekulturen. Razumem, da je narod, ki ima slavno umetnostno preteklost, ponosen nase, kakor n. pr. Nemci. Toda vsako gibanje, ki slepi zdravo presojo in vidi samo sebe, mora prej ali slej propasti. Kadar bodo Germani pri vsej svoji bivši klasični kulturi lahko postavili ob Novákovne mladinske skladbe (Mladí) enakovredna dela, prav tako popolno dojemajoča otroško dušo, prepojena s takimi nežnostimi, s takim jasnim in originalnim ritmom, takrat jim bomo šele lahko priznali, da uspešno dosegajo slovanski narod. Do tedaj pa čuvajmo sodbo pred nekimi avtoritetami, ki so nam kot nenadomestljive in nedosegljive vsiljene v naši enostranski vzgoji.

ZA, ALI PROTI DRUŠTVU NARODOV?

F. SERŠEN

V svetovni vojni 1914—18 so razmere prisilile oba vojskujoča se imperialistična bloka (antanto in osrednje velesile), da sta uredila svoje gospodarstvo na nov način. Gospodarstvo je ostalo sicer še kapitalistično, ni pa bilo tako razkosano na majhne enote kakor pred vojno. Posebno države v antanti so znale spretno prilagoditi svoje gospodarstvo vojaškim potrebam in so vodile svoja posamezna gospodarstva po enotnem načrtu iz enega samega središča. Jasno je, da je takšno enotno gospodarsko vodstvo bilo v marsikaterem oziru bolj ugodno od gospodarske razcepljenosti pred vojno, in zato se je v gospodarskih krogih rodila misel, da bi tudi po vojni ostala organizacija, ki bi združevala gospodarstvo raznih držav v večjo enoto. Toda ta zamisel se je razbila ob osnovnih nasprotjih imperialističnega gospodarskega sistema, ker se pač nobena imperialistična država ni mogla odreči posebnim ugodnostim, ki jih je uživala zaradi visoke razvojne stopnje svojih gospodarskih sil. Sodelovanje v kaki večji gospodarski enoti pa bi za naprednejše kapitalistične države vsekakor pomenilo, naj se v korist skupnosti odrečejo svojim posebnim in večjim dobičkom.

Pač pa je strah pred posledicami prve svetovne vojne spremenil tudi najbolj bojevite imperialistične državnike v precej vnete zagovornike miru. Gospodarski polomi in politični prevrati, ki so se pokazali ob koncu svetovne vojne posebno očitno, so silili državnike, da so iskali nove oblike za mirno sodelovanje med narodi. Ti naporji so rodili Društvo narodov, ki naj bi varovalo človeštvo pred novo svetovno vojno in mu zagotovilo trajen mir.

Toda že samo rojstvo Društva narodov je bilo nesrečno. Društvo narodov je kaj kmalu postalo orodje posameznih velesil, ki so ga hotele izkoristiti v svoje posebne namene. Dejstvo, da je antanta izključila iz DN premagano Nemčijo, je spremenilo DN v sredstvo, s katerim si je antanta hotela zagotoviti plen, ki ga ji je prinesla zmaga v svetovni vojni. Prav tako je antanta onemogočila vstop v DN novim državnim tvorbam z novim družbenim redom, s čimer je DN dala značaj Svete zveze, ki hoče z vsemi sredstvi ohraniti stari družabni red. Na ta način torej DN ni postalo sredstvo, ki naj bi zagotovilo pravičen mir, temveč orodje, ki ga je nekaj zmagovitih velesil uporabilo za uresničenje svoje nasilne politike.

Pa tudi med zmagovitimi državami samimi ni bilo soglasja. Zaradi konkurence med kapitalističnimi državami niso vstopile v DN Zedinjene države Amerike, čeprav so pri njegovem ustanavljanju sodelovale. Anglija in Francija sta v okviru DN vedno tekmovali med seboj, katera bo imela večji ugled in večji vpliv med ostalimi članicami DN. Da bi moč zavezniške Francije na evropski celini ne postala prevelika, je Anglija priborila Nemčiji vstop v DN. Nemir v DN se je s tem samo povečal, kajti Nemčija je že takrat stopila v DN — kakor je pisal takratni vodilni nemški državnik Stresemann — s tem namenom, da bi v njem manevrirala, t. j. z izkoriščanjem vseh nasprotij med ostalimi članicami DN iztisnila čim večjo korist zase.

V DN so se čim dalje bolj izražala nesoglasja, trenja med posameznimi državami in skupinami držav.

Prvo praktično preizkušnjo kot sredstvo za zagotovitev miru je prestalo DN med veliko gospodarsko krizo l. 1929—33.

L. 1931. je Japonska, ki je bila prav tako kakor Kitajska članica DN, napadla Kitajsko in ji iztrgala Mandžurijo. Kitajska se je zatekla po pomoč k DN. Toda DN se je omejilo samo na lepe resolucije, kajti Anglija je takrat podpirala Japonsko, ker je hotela zgraditi na Tihem oceanu protiutež proti Združenim državam Amerike.

DN se ni obneslo. Kljub tej stvarni nemoči pa je bilo DN vsaj formalno ovira za napadalce. Formalnih obveznosti so se skušale tiste države, ki so pripravljale napad na svoje sosede, znebiti na dva načina: 1. najenostavnije so napravile to tako, da so izstopile iz DN; 2. s spremembo statuta DN so poskušale spremeniti DN v preprosto »govorilnico«, ki bi ne posegala v spore med državami. Prvo se jim je seveda posrečilo, ker je zaviselo samo od njihove volje. Drugo pa se jim do sedaj še ni posrečilo, čeprav so napadalci napeli vse sile, da bi to dosegli.

Sile, ki hočejo izpodkopati temelje DN, so usmerile svoj napad posebno na dva člena v statutu DN — na 10. in 16. člen. Besedilo teh dveh členov dokazuje že samo, zakaj sta 10. in 16. člen glavni kamen spotike za tiste države, ki se pripravljajo za napad.

10. člen statuta DN se glasi:

Člani DN se obvezujejo, da bodo spoštovali in varovali teritorialno neokrnjenost in obstoječo nezavisnost vseh članov DN proti vsakemu napadu od zunaj. V primeru napada ali nevarnosti takega napada bo svet DN določil ukrepe, ki naj zagotove izpolnitev teh obveznosti.

16. člen pa pravi:

1. Če se član DN zateče k vojni v nasprotju z obveznostmi, ki jih določajo členi 12, 13 ali 15, tedaj je treba to pojmovati tako, kakor da je izvršil vojni akt proti vsem drugim članom DN. Dolžnost teh članov je, da takoj pretrgajo z njim vse trgovske ali finančne zveze, prepovedó vse odnose med svojimi državljani in državljani države, ki je kršila statut DN, in prekinejo vse finančne, trgovske in osebne odnose med državljani te države in državljani vsake druge države, pa naj je ta član DN ali ne.

2. V tem primeru je dolžnost sveta DN, da predlaga raznim zainteresiranim vladam tako sestavo vojaških pomorskih ali zračnih sil, s katero bodo člani DN sorazmerno sodelovali pri oboroženih silah, ki so določene, da izsilijo izpolnitev obveznosti DN.

3. Člani DN pristajajo poleg tega tudi na to, da bodo pri uporabi gospodarskih in finačnih ukrepov, ki spadajo pod ta člen, nudili drug drugemu medsebojno pomoč, da bi do najmanjše mere zmanjšali izgube in neprijetnosti, ki jih lahko povzročé ti ukrepi. Prav tako nudijo medsebojno pomoč tudi takrat, kadar se hočejo postaviti po robu kaki posebni meri, ki jo je država, kršeča statut DN, naperila proti enemu od njih. Sprejemajo neobhodne odredbe, ki olajšujejo prehod sil vsakega člana DN preko njihovega ozemlja, če sodeluje ta član v skupni akciji, ki ji je smoter, izsiliti izpolnjevanje obveznosti DN.

4. Iz DN se lahko izključi vsak član, ki je prekršil obveznost, izvirajočo iz statuta DN. Za izključitev so potrebni glasovi vseh ostalih članov DN, ki so v svétu DN.

Ta dva člena sta steber statuta DN. Brez njih bi bil obstoj DN brez smisla. Zato se nasprotniki DN, ki jim je DN sicer samo malenkostna ovira, zaletavajo s toliko silo v ta dva člena.

10. in 16. člen statuta DN pa sta važna posebno za majhne narode, ker jim zagotavljata teritorialno neokrnjenost in politično neodvisnost ter resnično pomoč, če bi jih napadla kaka tretja sila. Važna je tudi določba člena 16, ki obvezuje člane DN, da dovolijo tujim vojaškim silam prehod preko svojega ozemlja, ako je to potrebno.

Toda prav zadnja leta so pokazala, da hodi DN po tisti poti, ki si jo je izbralo l. 1931. ob kitajsko-japonskem sporu. Njegov praktični pomen je torej malenkosten in zato moramo DN vreči v staro šaro, bi rekel marsikdo.

Res je, da DN cele vrste napadov ni moglo preprečiti, toda popolnoma brez uspeha ni bilo. Priznati je treba, da so morali napadalci izstopiti iz DN, če so hoteli popolnoma neovirano izvršiti svoje načrte. S svojim odhodom so omogočili miroljubnim državam, da so stopile v DN. DN je s tem mnogo pridobilo na svojem ugledu in moči. Le tako je bilo med abesinsko vojno vsaj deloma mogoče izpolniti obveznosti, ki jih nalagata člena 10. in 16. statuta DN njegovim članom. Kljub vsem slabostim in porazom DN ni

še zdrknilo do tiste stopnje, o kateri je govoril abesinski cesar Haile Selassie 9. maja 1938 pred svetom DN, ko je spraševal:

»Ali bo sijajno poslopje, ki smo ga pravkar zgradili za zmago miru s pomočjo pravice, postalo odslej oltar za čaščenje nasilja, trg, na katerem bomo barantali za neodvisnost narodov, nagrobni spomenik, pod katerim je pokopana mednarodna morala?«

Kadar je bilo treba barantati za neodvisnost narodov, so morali državniki po večini opravljati ta posel izven DN, v posebnih odborih in v posebnih sporazumih. V DN pa je bilo ob vsaki važni priliki možno slišati mogočno besedo v zaščito mednarodne morale, ki so jo izrekale resnično miroljubne sile na svetu.

Mnogi resnični prijatelji DN so zahtevali, da je treba DN okrepiti, ker je v sedanji sestavi baje preslabotno. Menili so in menijo, da je to mogoče doseči s pritegnitvijo vseh najvažnejših velesil v DN. Ti prijatelji DN menijo, da je le tako mogoče utrditi mir in preprečiti vojne spopade.

Nobenega dvoma ni, da bi pritegnitev tudi najmanjše miroljubne državnice okrepila DN in utrdila svetovni mir. Toda razni prijatelji DN ne delajo nikake razlike med državo in državo. Po neki čudni logiki menijo ti prijatelji, da bi okrepil DN tudi pristop takih držav, ki ne priznajo miroljubnih načel statuta DN in ravnajo popolnoma drugače, kakor terjajo ti statuti. Vstop teh držav v DN bi pomenil popoln razkroj DN, kar bi kljub vsemu pomenilo velik udarec za miroljubne sile.

Zahteva, naj postane DN univerzalno, je pravilna torej le tedaj, če mislimo pri tem klicu po univerzalnosti DN na pritegnitev resnično miroljubnih sil v DN. Vsaka druga »univerzalnost« bi pa pomenila, da hočemo združiti vodo z ognjem.

Vse doseданje skušnje z DN dokazujejo, da je to orodje za ohranitev miru v resnici silno slabotno. Napačno pa bi bilo, zaradi pomanjkljivosti zavreči to orodje. Edino pravilna pot je, če zahtevamo okrepitev tega sredstva, ki vendarle otežuje napadalcem njihove napade.

Okrepiti pa je mogoče DN — kakor smo že večkrat poudarili — prvič s tem, da vstopijo v DN resnično miroljubne države, in drugič s tem, da določimo raznim nejasnostim v statutu DN točen smisel in da potem ta jasna določila tudi uresničimo (posebno člena 10 in 16). Samo njihova pomanjkljiva, neodločna izvedba je bila vzrok, da DN ni doseglo svojega visokega smotra, kakor ga je vsaj v osnovnih potezah načrtno statut. Če pa se bo miroljubnim državam posrečilo izvesti omenjeni resnični reformi DN samega in njegovih statutov, tedaj se bodo izpolnile besede, ki jih je izrekel znan državnik v l. 1933:

»Društvo narodov postane do neke mere lahko zavora, ki lahko zavre ali prepreči začetek vojnih spopadov. Če je temu tako, če se bo morda pokazalo, da je DN vsaj kolikor toliko ovira, ki bi otežkočila vojno, čeprav samo do neke meje, in bi vsaj do neke mere olajšala delo za mir, tedaj nismo proti DN. Da, če bodo zgodovinski dogodki potekali v tej smeri, tedaj ni izključeno, da bomo DN kljub njegovim ogromnim pomanjkljivostim podpirali.«

In pokazalo se je, da je DN taka, čeprav samo neznatna ovira. Zato ga je danes bolj kakor kdaj koli poprej treba podpirati, če hočemo izkoristiti vse miroljubne sile, ki naj preprečijo, da bi se vojni požar, ki divja že skoro na vseh kontinentih, razširil do zadnjega kotička na zemlji.

SODOBNA FRANCIJA

VITO KRAIGHER

Predvsem nameravam govoriti o usodi in vlogi delavstva v današnji Franciji. Ne le zato, ker vem, da je med vami največ delavcev; je še drug razlog, da govorim pod naslovom »sodobna Francija« predvsem o delavskem razredu Francije, dejstvo namreč, da je francoski proletariat danes nosilec vsega, kar je sodobno, napredno in progresivno v današnji Franciji, kakor je ali vsaj postaja to, proletariat tudi povsod drugod po svetu. Zato govorim pod naslovom »sodobna Francija« v prvi vrsti o njenem delavskem razredu.

Tembolj pa je to potrebno danes, nekaj mesecev potem, ko je uradna Francija izdala svojo srednjeevropsko zaveznico, našo bratsko češkoslovaško republiko, ko je Francija s tem izgubila po krivdi svojih predstavnikov velik del, ali skoro ves svoj ugled v Srednji in Jugovzhodni Evropi in ko vsi nasprotniki demokracije izrabljajo to izdajstvo Daladiera in Bonneta za gonjo proti demokratičnemu francoskemu ljudstvu, za blatenje francoskega delavskega razreda, kakor da je soudeležen na tem izdajstvu. Potrebno je zato danes, če govorimo o Franciji, da podamo tudi vlogo delavskega razreda v njeni notranji in zunanji politiki in ugotovimo če in v koliko pade odgovornost za zadnje dogodke v svetu tudi nanj. Delavstvo ne sme nikoli nasesti viku in kriku meščanskega časopisja o dogodkih po svetu in krivcih za nje, marveč si mora vedno ustvarjati o njih lastno sodbo in to iz lastnih virov.

Francija je danes ena najbolj demokratičnih držav na svetu, demokratične svoboščine so tam tako popolnoma v veljavi, kakor je sploh mogoče v današnjem družbenem sistemu. Tudi francosko delavstvo uživa vse politične in državljske svoboščine. Svoboda politične pripadnosti in svetovno-nazorske opredelitve, svoboda besede, tiska in zborovanja tvorijo okvir, v katerem se more razvijati in delovati tudi delavski razred v današnji demokratični Franciji.

Poleg teh najbolj značilnih svoboščin meščanske demokracije, katere najlepši zgled je ravno današnja ureditev političnega življenja v Franciji in ki so sad velike francoske revolucije koncem 18. stol. — njene priobitve pa si je francosko ljudstvo znalo ohraniti in obraniti tekom 19. stol. z nizom manjših revolucij l. 1830. in l. 1848 ter s kratkotrajno dobo pariške komune l. 1871., ki predstavlja prvo čisto delavsko revolucijo v Evropi in svetu sploh — pa uživa francosko delavstvo še druge čisto delavske svoboščine in pravice, ki pa so za njegov razvoj in borbo enakega, če ne še večjega pomena, kakor uvodoma poudarjene.

Tu mislimo na pravico delavstva do lastnih, samostojnih organizacij in pravico stavkanja, kar oboje se dejansko priznava tudi državnim uslužbenecem in nameščencem, ki se obeh s pridom poslužujejo in stopajo v borbo z ostalim razredno organiziranim delavstvom ramo ob rami, končno še na neomejeno svobodo delavstva, da se politično organizira v katerikoli poli-

Predavanje delavcem v okolici Maribora koncem l. 1938. o usodi in vlogi delavstva v današnji Franciji.

tični stranki. Te tri temeljne delavske svoboščine, v okviru gori omenjenih splošnih načel meščanske demokracije, ki jih vse skupaj najbolj zvesto varuje in brani v Franciji ravno delavstvo, so pripomogle, da se je francoski proletariat povzpел po zlomu demokratične Nemčije in Avstrije na čelo svetovnega delavskega gibanja v najbolj odločilnih trenutkih današnjega sveta; omogočajo mu, da vrši svojo nalogo v prid celokupnega delavskega gibanja v svetu.

Te svoboščine pa niso padle delavskemu razredu z neba, tudi mu jih ni rade volje ali svojevoljno priznalo francosko meščanstvo, marveč jih je francosko delavstvo priborilo tekom 19. stoletja in jih obvarovalo tudi še v našem stoletju pred in po vojni z najhujšimi borbami in pogosto z najskrajnejšimi sredstvi. Za kratek oris teh borb mi primanjkuje prostora, podatki pa bom skušal na kratko obseg delavskih pravic v Franciji, ki dajejo njenim socialnim borbam baš v zadnjih letih svojevrsten značaj in poseben pomen.

Svoboda organiziranja Delavskega razreda v Franciji je popolna. Na nji temelji ves razvoj in današnji veliki vpliv Zveze francoskih sindikalnih organizacij, znane Confédération Général du Travail (kratko C. G. T.), ki šteje danes 5 milijonov organiziranih članov. Navedeni zakon priznava vsakemu delavcu, tudi inozemcu, pravico, da je član delavske strokovne organizacije, sindikata, ki se ustanovi s samo prijavo pravil pri upravni oblasti. Naloga sindikatov je študij in obramba interesov delavskega razreda. Delavske sindikate štejejo v Franciji med »ustanove javne koristi« (établissements d'utilité publique), priznavajo jim popolno pravno osebnost. Poleg pravice, da pridobivajo imovino in sklepajo pogodbe, zlasti kolektivne, imajo tudi pravico in sposobnost, da zastopajo pred sodišči profesionalne interese. Vlagajo torej lahko tožbe v imenu vsega organiziranega delavstva svoje stroke. S tem je v Franciji priznana delavskemu sindikatu lastnost, da je reprezentativni organ delavstva, ki je po zakonu poklican, da varuje poklicne interese organizirane stroke. Mimo zakona so francoski delavski sindikati dosegli tudi, da podjetniki občujejo in se pogajajo s svojim delavstvom le potom sindikatov, ne pa neposredno z uslužbenim in od njih odvisnim delavstvom. Moč delavskih sindikatov sega v Franciji tako daleč, da vsebujejo mnoge kolektivne pogodbe določilo, da smejo podjetniki zaposliti le v sindikatu, ki je z njimi sklenil kolektivno pogodbo, včlanjene oz. organizirane delavce. (Takozvana koalicijska klavzula). Kasacijsko sodišče je priznalo veljavnost takih določb. (Odločba od 14. 10. 1916. S. 1920. 1. 17.).

Sredstvo, s katerim so francoske strokovne organizacije pridobile tolikšno moč in vpliv, je bila zakonito priznana pravica delavstva do stavke ki so jo delavci izvojevali še pod Napoleonom III., ki je l. 1864. odpravil določila kaz. zakonika, ki so prepovedovala in kaznovala stavkanje. Zakon iz l. 1864. uzakonjuje načelo koalicijske svobode, t. j. svobodo delavstva, da podvzema dejanja za obrambo svojih gospodarskih interesov. Stavka je v Franciji na ta način postala priznana, kot kolektivna manifestacija volje delavstva, ki je zadobivala vedno bolj tudi pravnopriznani (konstitutelni) značaj. V Franciji se že dolgo več ne razpravlja o dopustnosti ali nedopustnosti stavke, marveč le še o »statutu stavke«, t. j. kako se naj vprašanje stavke uredi, da pride do izraza res svobodna volja sodelujočega delavstva, n. pr. s tajnim glasovanjem pred stavko o stavki; če se odloči za njo večina delavstva v tovarni, je stavka obvezna.

Ne bom se spuščal v naštevaje in opisovanje velikih stavkovnih valov v Franciji pred vojno in po njej. Dotaknil se bom raje le vprašanja državnih uradnikov; ali uživajo ti v Franciji enake svoboščine, kakor ostali delavci v nejavnih poklicih in strokah. Zakon ne priznava vsem istih pravic. Pravico do organiziranja in tudi do članstva v C. G. T. imajo delavci in nameščenci državnih pridobitnih podjetij (tobačne, vžigalične in podobne tovarne); nimajo pa te pravice, še manj seveda pravico do stavkanja, uradniki, ki so »delégues l'autorité publique«, torej nosilci oz. pooblaščenca javne oblasti. Tako je pravno stanje. Dejansko pa uradniški in drugi sindikati v Franciji obstojajo. delujejo več ali manj nemoteno, kakor vsi drugi pripadajo C. G. T. in vodijo v skladu s slednjo svojo sindikalno politiko. Od trenutnega vpliva in moči delavskega razreda v državi in na njeno politiko zavisi v koliko država pušča to svobodo svojim uslužbencem in delavcem neomejeno, v koliko jih pa včasih radi njih uporabe preganja, disciplinira ali celo reducira.

Enako je z vprašanjem koalicijske svobode državnih uradnikov in uslužbencev v Franciji. Kazenski zakonik vsebuje določbe, ki stavko drž. uradnikom prepovedujejo in jo kaznujejo. Teoretično se zastopa stališče, da uslužbenci ustanov javne koristi (vodovod, elektrika, plin, promet in podobno) ne morejo dajati prednosti svojim poklicnim interesom pred interesi skupnosti, kakor so občina, država, družba vobče. V praksi pa vemo, da so se v Franciji vršile splošne stavke s sodelovanjem državnih in vseh drugih javnih uslužbencev. Sankcije proti njim zavise od uspeha, ali neuspeha stavke. Zadnja splošna stavka 30. novembra 1938. je delno neuspela, zato so se sankcije deloma izvajale, naletele so pa v vrstah Daladierove stranke same na tak odpor, da jih je vlada potem večinoma preklcala.

Omeniti je še svobodo političnega prepričanja in svetovnonazorske opredelitve v Franciji. Vse kolektivne pogodbe v Franciji vsebujejo določbo, da nihče ne sme biti odpuščen radi politične pripadnosti h kakoli stranki. Tak poseg v osebno svobodo se smatra za kršenje stanovskih interesov delavske organizacije, ki ji dotičnik pripada, ter vodi sindikat sam v takem slučaju tožbo na odškodnino proti podjetju radi kršitve profesionalnih interesov. Navadno so pa taki ukrepi podjetja povod za proglasitev stavke.

Take so glavne delavske svoboščine v današnji demokratični Franciji. One so glavni razlog, da francosko delavstvo danes tako vneto brani demokracijo v Franciji pred vsemi poskusi fašizacije države. Preden preidem na te poskuse, ki se ponavljajo zlasti spet pod sedanjo Daladierovo vlado, naj prej še nekoliko orišem življenjski standard francoskega delovnega človeka. Pri tem se bom povsem izogibal številč in bolj podajal lastna opazovanja.

Življenjski standard francoskega delavca je mnogo višji od našega, kar pa še ne pomeni, da bi vsi delavci v Franciji prejeli mezd, ki bi jim omogočala polno, človeka vredno življenje. Tudi v Parizu vidimo lahko mnogo, prav mnogo bede, zlasti stanovanjske. Še pariški malomeščan ne živi v stanovanjih, ki bi jih lahko primerjali z našimi uradniškimi, delavstvo je pa še mnogo na slabšem. Pariška predmestja nudijo v tem pogledu kaj nečedno sliko in so pravo nasprotje eleganci, bogastvu in lepoti notranjosti mesta.

V stanovanjskem pogledu se do sedaj v Parizu še ni nič napravilo. V Parizu ne najdemo, kakor na Dunaju in v vseh srednjeevropskih mestih,

delavskih kolonij, ki bi nudile delavcu človeka vredno stanovanje. V Franciji je po vojni socialistična stranka bila prvič na vladi l. 1936. in še to le kratko dobo, tako da ni mogla mnogo storiti. V kolikor je odobrila cenene kredite mestnim občinam za zidanje delavskih stanovanjskih kolonij, je sedanja Daladierova vlada vse te kredite ukinila.

Pariz sam, ta največji delavski center v Evropi in tudi najbolj marksistično mesto, pa je razen obrobni občin v rokah reakcionarne večine, ki ne stori za delavstvo nič. V Parizu volijo namreč po nekem starem volilnem redu iz dobe takoj po l. 1871. pri občinskih volitvah srednji, bogati okraji mesta mnogo več občinskih svetnikov kakor obrobni tako zvani rdeči okraji. Posledica je, da je največje in najnaprednejše delavsko središče kapitalističnega sveta v rokah največje reakcije. To so paradoksi, protislovja francoske demokracije, ki kažejo njene hibe in njeno nepopolnost.

Zato vlada v Parizu velika stanovanjska beda, sredi mesta najdemo ulične predele, ozke in nezračne, proti vsem higienskim predpisom, razpadajoče v smradu in gnilobi, v katerih je nad 200.000 ljudi obsojenih na jetiko in sigurno počasno smrt. Nasprotno najdemo v obrobni občini, ki so v rokah delavstva, najmodernejše higienske in kulturne ustanove. Ker so njihova denarna sredstva omejena in zato ne morejo podvzeti kake širokotezne stanovanjske akcije, ustvarjajo vsaj šole in otroške jasli, v katerih morejo delavski otroci za majhen denar, otroci brezposelnih staršev pa zastonj, prebiti cel dan na svežem zraku ob zdravi hrani pod zdravniškim in strokovnim nadzorstvom, tako da so le ponoči izpostavljeni slabim vplivom nezdravih stanovanj.

Tako ima okoliška občina Surèsnes najmodernejšo in najčudovitejšo šolo na svetu, tako zvano zračno šolo. Vsak razred je poslopje zase, sredi vrta leži, na solnčnem, južnem pobočju zelenega holma. Poslopje ima premakljive steklene zložljive stene ter se tak razred v slučaju lepega vremena spremeni v šolo na prostem, pod milim nebom. Šola ima poleg tega še otroške jasli za dojenčke v oskrbi diplomiranih bolniških strežnic, otroški vrtec za šoli nedoraslo deco, igrišča, knjižnice, telovadnice za odraslo mladino. Z eno besedo v njej najde delavska mladina to, česar nima doma, nadomestek za domače neugodje in pomanjkanje. Tako obiskujejo delavski otroci iz Surèsnesa lepšo in modernejšo ter bolj zdravo šolo, kakor otroci bogatih Parižanov sredi mesta, ki obiskujejo šole, nameščene v starih srednjeveških poslopih, nekdanjih samostanih in konviktih. Na podoban način pomagajo delavstvu svojega območja tudi ostale občine v okolici Pariza. Denarna sredstva za take ustanove dobe z obdavčenjem industrije, ki se nahaja v občini. Državni zakoni jim dovoljujejo doklade na davek od zgradb in najemnine, ki jih plačujejo podjetja državi. Te doklade nalagajo občine podjetjem progresivno, po višini njihovih dohodkov. To je glavni vir dohodkov občin. S tem prikazujejo občine tudi državi pot, po kateri bi se lahko izklopala iz večnih proračunskih primanjkljajev — progresivno obdavčenje kapitala, česar v Franciji sploh ne poznajo, kar je glavni vzrok njenih finančnih kriz in pretresljajev.

Z gori opisanimi šolami in podobnimi drugimi ustanovami si pridobe okoliške občinske uprave simpatije vsega svojega prebivalstva in uživajo vso njegovo poporo. Na takih ustanovah sloni takozv. rdeči obroč okoli Pariza, ki je nezlomljiv in pri vsakih volitvah tesneje oklepa Pariz in prodira bolj globoko v njegovo osrčje. Cerkev se bori proti temu naraščajočemu

vplivu delavskih organizacij in strank z gradnjo cerkva v tem obroču. Postavila je po vojni že kakih 40 lepih cerkva. Vendar ni treba posebej poudarjati, da te ne morejo odtehtati koristnosti prej omenjenih šol in podobnih ustanov, ki še na tem svetu donašajo delavskim otrokom vse dobrote zemeljskega življenja.

Vendar se cerkev sama tudi ne omejuje le na dajanje dušnih blagrov. V akcijah za zimsko pomoč, podporo revežev, vidimo v okolici Pariza nemalokrat skupno sodelovati župnika okoliške fare z delavskim županom, ki izmenoma načelujeta takim akcijam in jih vodita složno v korist celokupnega prebivalstva občine in fare. Katolicizem v Franciji ni več tako spolitiziran in agresiven, kakor je n. pr. še pri nas. Klerikalizem je bil tam iztrebljen in zadušen že pred vojno in ne uživa nobene podpore več v ljudstvu, zlasti tudi v kmetskem ne, ki cerkvi še ni pozabilo njene fevdalne preteklosti, ko je bila največji zemljiški gospod v predrevolucijski Franciji. Današnji katolicizem je zato, zlasti nižji kler, narodu in njegovim potrebam blizu, verska strpnost je velika in sodelovanje z nasprotniki vere v občekoristnih akcijah zelo pogosto. Tako n. pr. vodijo skupne akcije za pomoč baskiškemu narodu levičarski poslanci vseh strank, zlasti delavskih na skrajni levi, ter katoliški kler južne Francije in iz francoskih Pirenejev. Ponujena roka marksistov katoliškemu delavstvu in slojem sploh je rodila mnogo sadov in udejstvila vzajemno sodelovanje na mnogih področjih, v največjo korist delovnih slojev in demokracije v Franciji.

Mezde francoskega delavstva so mnogo višje od naših, vendar niso v vseh industrijah tamkajšnjemu življenjskemu standardu primerne in dovolj visoke. Brezposelni delavci v Franciji dobivajo 12 fr. dnevne podpore, t. j. v dinarjih 18 din, torej toliko, kolikor znaša pri nas povprečna mezda ženske delavke pri celodnevni zaposlitvi. Najvišje so plačani kovinarji in delavci takozv. modernih industrij, radijskih aparatov, avtomobilov, letal in podobno. Ne da bi navajal številke, naj omenim samo, da dosega njihov standard standard naših srednjih slojev, srednjega uradništva in svobodnih poklicev.

Življenski in delovni pogoji delovnega ljudstva so se zlasti izboljšali zadnji dve leti, kot posledica socialnih reform Ljudske fronte. 40 urnik, plačani dopusti, kolektivne pogodbe so pomenile za francoski proletariat ogromne pridobitve. 14 dni v letu je francoski delavec tako na počitnicah, kakor pri nas le najvišje kvalificirani nameščenci. V Franciji dobi dopust in sicer plačan dopust vsak industrijski delavec. 40 urnik je pomenil, da je imel vsak francoski delavec dva dni v tednu prosto, en dan za počitek od dela, drugi dan za svoje kulturno in politično izobraževanje. Ne da se popisati kak poseben obraz sta vtisnili Franciji ti dve reformi in kako silno sta dvignili že itak tako visoki kulturni utrip njenega kulturnega življenja.

14 dni v letu so vse tujsko prometne točke Francije, do sedaj dostopne le izvoljenim višjim slojem, preplavljene z letoviščarji-delavci in delavkami. Hotelirska industrija je takoj zaslutila dobiček, ki ga bo imela od dotoka tolikih množic obiskovalcev, prilagodila je za čas dopustov cene delavskim razmeram in zaznamovala ogromen porast svojih dohodkov. Iz njenih vrst se ni čul noben protest niti proti plačanim dopustom, niti proti 40 urniku, kajti enak obisk beležijo Parizu in ostalim industrijskim središčem blizu ležeči tujsko prometni kraji tudi v sobotah in nedeljah.

Odkar je v veljavi 40 urnik je tudi kulturno življenje Francije, že itak

na najvišji stopnji v Evropi in tudi že prej dostopno širokim slojem prebivalstva, zadobilo nov polet. Ogromni kulturni zakladi, ki jih hrani v svoji sredi Pariz, kraljevi grad Louvre, v katerem najdete največje umetnine sveta vseh dob v slikarstvu in kiparstvu, so sedaj dostopni najširšim plastem delovnega ljudstva. Kajti sedaj delavec v nedeljo ne sedi več doma ali v gostilni, top od celotedenskega napornega dela, marveč gre potem, ko se je v soboto že spočil, v nedeljo svež v muzeje, gledališča, na kulturna in znanstvena predavanja ter tako spozna največje umetnine, najlepše dramske ali glasbene ustvaritve ali najnovejše znanstvene pridobitve. Strokovne organizacije organizirajo vodstva po razstavah in muzejih, kjer umetniki sami ali znani znanstveniki vodijo delavstvo in jim razlagajo prikazano snov ter ga uvajajo v razumevanje najvišjih umetniških stvaritev.

Za Ljudske fronte se je ustanovilo v enem največjih pariških gledaliških poslopij posebno Ljudsko gledališče, ki je prirejalo za pariški proletarijat predstave največjih dramskih umetnin, zlasti iz različnih revolucionarnih razdobj. Cene so bile za organizirane delavce in študente od 10 frankov navzdol. Pogosto sem sedel sredi med delavskimi poslušalci in sledil njihovi napeti pozornosti z enakim užitkom, kakor dogajanjem na odru. Reakcionarni mestni občinski svet je lansko pomlad temu gledališču odvzel mestne prostore. Prirejajo pa v sobotah in nedeljah ter v ponedeljkih tudi ostale gledališke grupe popoldanske ljudske predstave za delovne sloje po znižanih cenah.

Podobno je s koncertnimi prireditvami. Od novembra do maja vsako soboto in nedeljo popoldne dajejo za delavstvo po znižanih cenah simfonične in vokalne koncerte, na katerih se sistematično predvajajo dela največjih francoskih in svetovnih muzikov pri cenah od 3.50 frankov navzgor. Tudi ti koncerti so vedno nabito polni, poldrugo uro pred početkom se je treba postaviti v vrsto pred blagajno za prosto vstopnico.

Vse to je omogočil francoskemu delavstvu 40 urnik in plačani dopusti. Kdor torej danes govori, da Francija lenuhari, se samo poslužuje žargona francoskega velekapitala in od njega plačanega časopisja. Francoski proletarijat svojih prostih ur ne izrablja za popivanje v gostilnah in za vlačuganje po zloglasnih pariških lokalih, ampak zato, da prodre in spozna končno tudi on največje umetnine človeškega duha v glasbi, dramatik, slikarstvu, kiparstvu in književnosti. Posledica 40 urnika je, da francoski delavec živi človeka dostojno življenje ter postaja iz dneva v dan bolj nosilec francoske kulture in duha. To je tudi najsvetlejša stran današnje Francije. Kolikor danes Daladier okrnjuje 40 urnik, samo dokazuje, da se je postavil popolnoma v službo francoskega kapitala in da izdaja interese francoskega naroda, kakor jih je izdal tudi že v Münchenu.

Kako je v Franciji na kmetih. Mnogo boljše, kakor pri nas, mnogo manjša agrarna kriza, mnogo višji življenjski in tudi produkcijski standard, kakor pri nas. Agrarna reforma je bila v Franciji izvedena že pred 150 leti ter kažejo lastninski in posestni odnosi francoskega podeželja neko stalnost. Razen tega je posest tako velika, zemlja tako plodna, način obdelave tako moderen, da zemlja donaša še vedno toliko, pri večjih posestvih, da ne preživlja lahko samo neposrednega producenta, marveč jo lastniki večjih posestev lahko izroče v zakup, se sami naselijo v mestih in žive od rente, ki jim jo plačuje zakupnik, ki vse to še zmore.

Položaj najmanjših posestev se pa že v marsičem približuje razmeram pri nas, dasi tako obupnega stanja, kakor vlada pri nas v večini kmečkih gospodarstev, še daleko ni dosegel. Vrednost letnega pridelka na posestvu 7—8 ha, ki ga obdelujejo 3 odrasle osebe, družinski člani, je 21.000 frankov, t. j. kakih 30.000 din v naši valuti. Od tega odpade na davke, zavarovanje in drugo kakih 4000 frankov, na obrabo orodja in obresti od dolgov kakih 5000 frankov, tako, da ostane čisti dohodek 12.000 frankov. Če pa sedaj ocenimo še delo treh članov in vzamemo, da je vsak opravil na leto 3000 ur, skupaj 9000 ur, vidimo, da je urna mezda francoskega kmeta nekaj nad en frank in da tudi on postaja vse bolj mezdni delavec na svojem posestvu in nič več.

S tem svojim pridelkom si tudi francoski mali kmet ne more bogve kako pomagati. Industrijske in tudi agrarne proizvode, ki jih ne pridelava sam, dražje kupuje, kakor svoje prodaja. Ljudska fronta je sicer dvignila s svojim žitnim uradom cene pšenici in z drugimi podobnimi uradi tudi cene vinu in živini. Vendar ima francoski kmet v primeri z razdobjem od 1920 do 1931, ko je še trošil in gospodaril, danes nasprotno samo še izbiro ali trošiti ali gospodariti. Tako se tudi francoski kmet danes odpoveduje marsikateri nujni svoji potrebi, da lahko obdrži gospodarstvo na konkurenčni višini. V toliko je torej še na boljšem od našega kmeta, da še ima to izbiro. Slovenski kmet, ki ne pridelava na svoji zemlji niti toliko več, da bi se preživljal, je nima več. On gara na svoji zemlji vsako leto bolj in z vedno manjšim uspehom, propada na nji in se zateka v tovarne po dodatni zaslužek, da more živeti in nahraniti družino. Pri nas je torej položaj na kmetih mnogo slabši kakor v Franciji.

Iz lastnih opazovanj, ko sem potoval spomladi l. 1938. po francoskem podeželju, sem se prepričal, da ima francoski kmet še možnost svojo zemljo izboljšavati z gnojili in s tem povečavati njen donos, da pa nima več toliko, da bi obnavljal svoj inventar in nepremičnine — zgradbe. Zato je ena glavnih zahtev kmetov množic v Franciji, ki je bila sprejeta tudi v program Ljudske fronte l. 1935, da da kmetu cenene kredite za obnovo orodja in zgradb. Poleg tega pa zahtevajo še zavarovanje zoper uime vseh vrst, da se zmanjša kmetova odvisnost od naravnih sil in vzrokov. Odlog dolgov za dve leti so dosegli z zakonom iz l. 1937. Zadružništvo je v Franciji zelo razvito in v tem je tudi iskati razlago, da se je francoski kmet še razmeroma dobro ubranil posledic velike agrarne krize, ki že ves čas po vojni pustoši po Evropi, zlasti pa v zadnjem desetletju.

H koncu naj podam še na kratko opis današnjega političnega vrenja v Franciji, razmerje sil in izgleda za bodočnost, zlasti spričo zadnjih nepopularnih mer Daladierove vlade. V Franciji na levisi danes Daladieru odkrito očitajo diktatorske namene. Taisti Daladier, ki je l. 1935. pristopil v imenu malomeščanstva in vseh srednjih slojev k delavski enotni fronti in s tem stvoril znano Ljudsko fronto, jo danes ne samo razbija, marveč pripravlja baje celo diktaturo. Pred to nevarnostjo se je pred 4 leti zatekel po pomoč k delavstvu, da bi jo preprečil. Da pa Daladier v lastni stranki ne uživa popolnega zaupanja in to pri najodličnejših njenih predstavnikih ne, dokazujejo besede iz govora častnega predsednika radikalne stranke, predsednika parlamenta in bodočega predsednika republike, Herriota, ki jih je naslovil na kongres stranke konec oktobra preteklega leta v Marseilleu. Herriot je med drugim izvajal: »Smatram, da je tudi kapitalu treba pove-

dati resnico v obraz in da bi bilo krivično, če bi bili strogi le proti delavskemu razredu. Ne tirajmo v obup delavskega razreda! Obsojam nasilje pod vsemi njegovimi oblikami, toda ponavljam, da ne smemo zavrtni delavskega razreda in to iz dveh razlogov. Prvič radi konservativcev ne, ki imajo mimogrede bodi omenjeno, kaj čuden način ohranitve države (aluzija na desničarsko zaroto Cagoularjev), in drugič, ker je naloga naše stranke, da izvede zedinjenje delavskega razreda s srednjimi sloji.«

V enotnosti delavskega razreda v Franciji in srednjega stanu pa je ravno pomen francoske ljudske fronte. Ta enotnost je danes v parlamentu razbita, živa je pa še v francoskem ljudstvu. To je moral priznati na božičnem banketu pariških novinarjev tudi voditelj francoske desnice, bivši ministrski predsednik in zunanji minister, vnet občudovalec Mussolinija in Hitlerja, Flandin. L. 1934. je enotnost delavskega razreda rešila Francijo pred fašizacijo in diktaturo. Tej enotni delavski fronti so se l. 1935. priključili predstavniki francoskih srednjih slojev, po tem, ko je Lavalova vlada znižala državnim uradnikom plače in rente za 10%.

Ta formacija je l. 1936 odnesla zmago pri parlamentarnih volitvah maja meseca. 1. junija je nastopila prva vlada Ljudske fronte pod Blumovim vodstvom in v 14 dneh izvedla že opisane socialne reforme za delavce in kmete. V podrobno razlaganje dela posameznih vlad Ljudske fronte se radi pomanjkanja prostora ne morem spuščati. Program, s katerim je šla Ljudska fronta na volitve in ki se ga je zavezala izvesti, ko pride na oblast je obsegal: obrambo demokracije z razpustom fašističnih lig, kar se je izvedlo takoj poleti 1936. ter izčiščenje državnega aparata v upravi in vojski vseh fašističnih elementov, kar se ni izvedlo; socialne reforme, ki smo jih že navedli in ki so se izvedle vse, razen pokojninskega zavarovanja delavstva; dvig cen poljskim produktom in živini, kar se je do neke mere izvedlo; finančne in davčne reforme, reforma francoske banke, progresivno obdavčenje kapitala, kar je ostalo do danes na papirju; javna dela, ceneni krediti za nje občinam in samoupravam, ki jih je Blumova vlada tudi dovolila, sedanja vlada pa preopovedala in ukinila; v zunanji politiki okrepitev Društva narodov in kolektivne varnosti. Kako daleč je Francija v tem uspela, vidimo danes vsi...

Za tem programom stoji še danes večina francoskih volilcev in zahteva njegovo izvedbo in močno vlado, ki bo temu delu kos. Francijo ni pahnil v današnji težki položaj ta program, marveč neizvajanje tega programa. Če bi senat lani aprila sprejel Blumov finančni program, ki ga je 6 mesecev kasneje v bistvu prevzel tudi radikalski finančni minister Marchandeau, ki se je zato moral umakniti desničarju Paul Reynaudu, ter bi se uvedla kontrola nad trgovino z zlatom in obdavčil progresivno tudi dohodek od kapitala, bi bila danes izven težav, ki jih ima zaradi velikega proračunskega deficita in izdatkov za narodno obrambo ter bi imela za slednjo, kakor tudi za druge svrhe dovolj sredstev na razpolago.

Delavski razred še vedno vztraja pri zahtevi po izvajanju tega programa in se trudi, da bi ohranil sodelovanje s srednjimi sloji. To sodelovanje je tudi še danes nad vse potrebno, kajti če odpade srednji sloj od delavstva, more postati srednji sloj samo orodje finančnega kapitala in fašističnih sil ter sredstvo za dvig diktature tudi v Franciji. Od tega ali se bo delavskemu razredu posrečilo obdržati srednji sloj pod svojim vplivom zavisi nadaljnji razvoj v notranji politiki Francije. Če bo delavstvo obdržalo zvezo

s srednjimi sloji v tem smislu, da bodo tudi ti vztrajali odločno pri nadaljnjem izvajanju programa iz volitev l. 1936., bo Daladier moral prej ali slej kloniti in pustiti mesto sposobnejšim, predvsem socialistom. Če pa bo šel srednji sloj tudi v notranji politiki za Daladierom, kakor mu je sledil v zunanji po Münchenu — in zadnja le delno uspela splošna stavka je lahko znak, da mu slede tudi v notranji politiki — pa bo šel razvoj v Franciji naprej v desno ter bo moral delavski razred biti trd boj za ohranitev svojih pridobitev v zadnjih letih, kakor tudi za ohranitev francoske demokracije sploh.

Podal sem oris demokratskih in čisto delavskih svoboščin, ki jih uživa delavski razred v Franciji, orisal življenjski standard delavcev v Franciji, ki je mnogo višji kakor drugod na kontinentu in s tem v zvezi tudi višje kulturno življenje francoskega delovnega človeka. In gotovo si zastavljate vprašanje, kako je mogoče, da narod s takimi svoboščinami vendar ne prodre v celoti s svojim socialnim naprednim programom in stoji brez moči danes pred takozv. finančnim zidom in trpi, kako tira Daladier Francijo danes v desno in s tem v pogubo.

Francoska demokracija je pri vsej svoji razvitosti v primeri z razmerami pri nas in drugod po Evropi in svetu, vendarle nezadostna, vendarle zgolj meščanska demokracija, t. j. milejša oblika nadvlade in gospostva meščanskega razreda nad delovnimi sloji. Če se je l. 1935. delavski razred sporazumel s francoskimi srednjimi sloji za obrambo te demokracije, je storil to zato, ker nudi ta oblika vladavine meščanskega razreda več možnosti za razvoj delavskega razreda na poti k popolni zmagi, kakor pa fašizem in diktatura. Delavski razred brani danes meščansko demokracijo pred fašizmom, ki je odkrita diktatura ozkega kroga finančnih mogočnikov nad delovnimi sloji, kar je manjše zlo od fašizma samega.

Ne smemo torej gledati v francoski demokraciji popolne, idealne demokracije, marveč jo moramo spoznati z vsemi njenimi nepopolnostmi in v pravem odnosu do delavskega razreda. Je to še vedno vladavina meščanskega razreda, v kateri pa more delavski razred skupno z ostalimi delovnimi sloji obdržati in pridobiti mnogo več pravic in ugodnosti tudi za sebe, kakor pod fašizmom, ki ga pritisne z brutalno silo popolnoma ob tla. V tej nepopolni meščanski demokraciji je tedaj prav lahko mogoče in do danes naravnost pravilo, da pozabijo poslanci na obljube storjene pri volitvah in na programe, na podlagi katerih so zmagali. Tako je tudi v Franciji večji del zastopnikov radikalne stranke pozabil na svoj strah iz l. 1934., ko so fašistične lige napadale parlament, ki ga je branilo delavstvo in na program Ljudske fronte iz l. 1936. ter vodi v parlamentu od tega neodvisno politiko ter poskuša celo moč in vpliv delavskega razreda, ki se ga boje, zmanjšati in uničiti. Parlament, ki je izvoljen za 4 leta, lahko vodi v meščanski demokraciji od naroda neodvisno politiko, ker nima ljudstvo vsa 4 leta nobenega vpliva več nanj in mandatov pred potekom te dobe ne more odvzeti pred prihodnjimi volitvami.

Tudi to pot so torej francoski volilci bili izdani, vendar samo od predstavnikov meščanskih strank Ljudske fronte, dočim zahtevata delavski stranki še vedno izvrševanje programa. Francoski volilec je politično toliko zrel, da to vidi in bo verjetno pri volitvah izvajal posledice. Zato se danes tudi radikalom tako mudi z volilno reformo, da z novo volilno

aritmetiko preprečijo grozeči porast delavskih glasov in mandatov, ki bo šel predvidoma v glavnem na njihov račun. Kajti program iz l. 1936 je med množicami volilcev še danes živ ter bodo pri prihodnjih volitvah verjetno dale zaupnico tistemu, ki se je za njegovo izvrševanje najbolj vneto potegoval, to so pa bile delavske stranke.

Obstoj Daladierove vlade in njena s francoskimi interesi neskladna politika je tedaj dokaz nepopolnosti meščanske demokracije, njene nedoslednosti in dejstva, da je v marsičem le navidezna. Resnično, popolno demokracijo v svetu bo uvedel šele delavski razred, ki bo poleg pravnih neenakosti, ki jih je deloma odpravilo že meščanstvo, uvedel tudi socialno enakost in odpravil z odpravo razredne družbe vse socialne neenakosti. Pri tem delu stoji v prvih vrstah danes ravno francosko delavstvo, ki stoji na čelu borbe svetovnega proletariata za lepšo bodočnost delovnega človeštva.

IZ SLIKARSTVA IN KIPARSTVA

K. DOBIDA

BRATA VIDMARJA

Še vselej kadar sta razstavila brata Vidmarja, Drago in Nande, zmerom sta presenetila gledalce. Navadno je bilo vse, kar sta pokazala novega, tako bistveno nasprotno prejšnjemu in tako novo, da si komaj prepoznal tvorca. Nove šole in manire so našle v obeh bratih-slikarjih nenavadno dovtorna pristaša, da se zdi, če pregledujemo njun razvoj, kakor da motrimo postanek in razvoj vsega sodobnega slikarstva zadnjih desetletij. Ta vplivanost gre ponekod tako daleč, da so v njunem delu opazni celo različni vplivi hkrati. In vendar navzlic spočetka skoraj nerazumljivemu menjavanju izraznih načinov njune razstave niso brez privlačnosti, saj kažeta oba tolikšno voljo in tako strastno hotenje, povzpeti se do zadnjih vrhuncev, da vzbujata že to prizadevanje samo odkrito spoštovanje.

Septembra, ko je bila na velesejmu velika splošna razstava, ki bi bila brez »Neodvisnih« popolnoma propala, sta tudi brata Vidmarja odprla lastno razstavo v Jakopičevem paviljonu. Med letošnjimi umetnostnimi prireditvami je bila v kljub problematičnosti gotovo ena najzanimivejših, to pa zato, ker je še razločneje razkrila, da sta na prelomu. Že zadnja razstava leta 1936 je pokazala očiten preobrat: od prvotnega ekspresionističnega izhodišča sta se začela nagibati v naturalistično smer, sprva k novi stvarnosti, pozneje pa v pravi realizem. To spremembo je posebno jasno opaziti v izbiri motivov. Prevladovati je začela priroda, glavni poudarek se je premaknil v pokrajinarstvo s človeško štafažo. Osrednja postava jima je postal delavec in kmet, oboje gledano skozi nekam socialno programsko lečo. Tudi v tehniki oblikovanja se je brž opazila nova smer. Prejšnje stremljenje po kar najdoslednejši plastičnosti in slikanje v hladnih ton-

* Prvi del članka do »Trojice« ni moglo uredništvo lanske leto zaradi posebne češke številke priobčiti. (Op. ur.)

skih ploskvah je ponehalo. Pojavlja se že pri obeh kult barve, pažnjo posvečata enotni kompoziciji, zakonom anatomije in perspektive.

Naglašena socialna motivika, ki je na njuni zadnji razstavi rodila venec prizorov iz delavskega življenja z vsemi senčnimi stranmi, se je deloma umaknila podobam kmeta pri poljskem delu. Tod ni več toliko tendenčnosti, katero zahteva napačno pojmovana »proletarska« umetnost, niti grobosti in realizma, ki se pri tej snovi sam ponuja. Zdi se, da je novo gledanje in oblikovanje kmetškega dela izliv notranje potrebe slikarjev in plod dolgoletnega izkustva v vaški sredini. Zato zadeneta v teh kmetških prizorih pogostoma na toplo, iskreno zvečevo struno.

Od obeh bratov je Drago bolj enoten, bolj razumen v komponiranju in tudi v barvi tenkočutnejši. Kot kolorist je očitno bolj nadarjen od brata. To kažejo njegove na en ton lepo ubrane pokrajine, ki so znatno boljše od mestnih vedut, ki jih je nekaj pokazal z motivi iz Ljubljane in Celja. Čeprav je njegova barva izrazito irealna in je vse pojmovanje nekam suho, je vendar učinek dosti intimen, miren in ponekod prav žlahten. Manj dovršenosti je v risbah s tušem, ki so slikarsko pojmovane, a precej trezne in hladne. V linorezih oblike ekspresionistično pretirava.

Bolj naraven in neposreden je Nande Vidmar, zato pa v kompoziciji preobložen, nejasen in razbit. Barve polaga brez pomisleka drugo poleg druge, ne glede na skupen učinek, da slika kar trepeta. Izbira svetle, tople barve, ki učinkujejo bolj živo, pa tudi nemirno, ker razbije pogostoma kolorit v sestavine. Zanimivo je, kako komponira skupinske slike. Spredej postavi središčno figuro, nato gradi na obe strani diagonalno nazaj, da se zdi, kakor da bi bili zlepljeni dve paralelni polovici. Svobodnejši je pri pokrajinah brez štafaže, kjer ponekod doseže celo pravo lepoto in nastrojenje. Tak je bil na primer na razstavi »Kolo-dvor«, ki je bil kar nenavadno svež, sočen in vesel. Njegovo delo zadnjih let močno spominja na stare vzore, zlasti na flamske mojstre, predvsem na Brueghela. — Z risbo izraža skoro izključno kmetške motive, ki so pa tako abstraktni in neživljenjski, da puste gledalca mirnega. Vpliv zagrebške »Zemlje« in še drugih sodobnikov potrjujejo že obrazi upodobljenih kmetov. Boljši so linorezi, ki kažejo, da tudi tehnično bolje obvlada to grafično panogo kakor brat.

Delo bratov Vidmarjev se v glavnem izčrpava v iskanju svojske oblike, na škodo poduhovljenja in osebne izrazitosti. Na vsaki svoji razstavi pokažeta bogate plodove neutrudljivega prizadevanja, ki ju pa nikdar ne zadovolji. Vselej se jima pokažejo novi vzori, nezadovoljstvo ju neprestano vodi še naprej v druge smeri. Od cilja pa ostajata zmerom enako oddaljena. Tudi ta prireditelj je predstavila umetnika, ki se resno in iskreno trudita, da bi izpovedala svetu, kar je najbolj njunega, pa tega zaradi borbe za obliko doslej še nista mogla izraziti. In vendar je važnejše oziroma sploh edino važno, kaj in kako doživljata. Dovolj močna in dovolj globoka doživetja si bodo že sama našla ustrezen izraz, pa naj bo v tem ali onem slogu, v tej ali oni maniri. Iskanje sodobne oblike samo ne more zadovoljiti ne tvorcev ne gledalcev, ki hočejo od umetnika notranje obogatitve, novih odkritij in pogledov na svet, pri čemer jim je vprašanje oblike postranskega pomena. Usodno je, da dva tako ambiciozna umetnika, kot sta brata Vidmarja, ob vsi neugnani vztrajnosti in doslednem stremljenju le ne spoznata, da njuna naloga ni le v reševanju problema oblike, temveč da gre vselej le za vsebino. Tako pa gledalec z njunih platen le tako poredkoma začuti dih tiste preproste in skromne veličine, ki jo izžareva vsaka umetnina.

KIPAR BORIS KALIN

Razstava, ki jo je priredil konec septembra v Jakopičevem paviljonu Boris Kalin, je bila prvi njegov večji nastop v javnosti in hkrati tudi popoln uspeh. Redke so umetnostne prireditve, ki bi bile deležne tako soglasnega in to res spontanega odobravanja in priznanja med občinstvom in pri dnevniški kritiki. Razlog za ta presenetljivo ugoden odziv je predvsem iskati v okolnosti, da v Kalinovem delu ni nič programske vezanosti, niti skrajnostne formalne problematike. Kalinove plastike so tehnično dovršene do popolnosti, po zamisli pa jasne, vsakomur dostopne in umljive. Prav nič literature ni v njih, niti novotarskega zanesenjaštva in pretiranosti. Zato je preprosti obiskovalec, ki se spričo tipajočih poskusov, iskanja ali borbenosti mnogih drugih kiparjev kar ne more znajti pred njihovimi deli, tod prosto zadihal.

Boris Kalin je učenec zagrebške akademije, nazadnje Meštrovičev. Poglavitno njegovo prizadevanje prvih let po končanih studijah je šlo za tem, da se oprosti mojstrovega premočnega vpliva, kar je dosegel v tolikšni meri, kakor redki Meštrovičevi učenci. V delih prve dobe so še opazni učiteljevi vplivi, ki se pa kmalu umaknejo drugim smerem in težnjam. Kalin je to pot prehodil laže kot marsikateri njegovih tovarišev, ker je ves čas pridno in neutrudno delal v praktičnem življenju. Izredno veliko število njegovih nagrobnikov na ljubljanskem pokopališču govori o tem resnem delu, ki je mladega umetnika dodobra seznanilo do zadnjih podrobnosti z vsem, kar je rokodelskega v kiparstvu in mu s tem pomagalo preko zaprek, ki jih sicer stavlja obvladovanje oblike razvijajočemu se umetniku.

Na tej zdravi in krepki podlagi je Kalin lahko razvijal svoj talent. Njegov značaj bi najboljše označil kot realističen akademizem brez izrazitih osebnostnih izvirnosti. Posamezni spomini na učitelja, še bolj pa starejši vplivi klasičnih mojstrov antike se ponekod zmerom iznova še pribore do površine. To se kaže v stilizaciji posameznih delov telesa ali draperije in zlasti in tipičnem ponavljanju idealistično skonstruiranih glav, ki se ostro odražajo od naturalistično gledanih teles. V tem se približuje poznejšemu starogrškemu neosebne gledanju na model.

Kalinov realizem je ponekod zastrt z idealističnimi čustvenimi primesmi, tako da se časih že skoraj pojavlja nevarnost sladkobnega manirizma. Velika spretnost v modeliranju in klesanju grozi v zvezi s precenjevanjem formalne plasti zavesti umetnika v virtuoznost brez duhovnosti. V splošnem pa je njegova plastika čisto pravilno čutno pojmovana in deluje le s svojimi kiparskimi vrednotami, s tridimenzionalno telesnostjo. Poudarek je na okroglosti teles, kjer se prelivajo oblike druga v drugo, vidne in enako učinkovite od vseh strani, torej prava okrogla plastika brez mrtvih in praznih točk. Sohe naj zajamejo vtisk gibanja; ravnovesje sil in skladnost oblik jim dajeta dojem življenja. Če bi imele posamezne njegovih plastik nekaj več topline in individualnosti, bi bil vtisk še mnogo prodirnejši.

V Kalinovem opusu so najboljši portreti, kjer je ustvaril nekaj stvari, ki se lahko prištevajo med najmočnejše slovenske portrete. Mnogo globokega znanja, pa tudi zlahtnega okusa ter občutka za lepoto telesa kažejo ženski akti, dasi so nekateri oblikovno sicer idealizirani, a vendar premalo poduhovljeni.

Pri premnogih naših umetnikih opažamo, da imajo izredno mnogo naravne darovitosti, a malo tehničnega znanja, tako da ostane hotenje zmerom neutešeno in cilj nedosežen. Celo mnogi izmed največjih trpe na tem, a se ne zavedajo tega usodnega razkola v sebi. Boris Kalin ima pa toliko sposobnosti za presojo sa-

mega sebe, da dobro ve, koliko zmore in kaj sme hoteti. Njegovo oblikovalsko znanje je izredno dovršeno. Mogoče si je sam prestrog sodnik. Več zagona in ognjevitosti bi mu moglo samo koristiti, saj ima vse pogoje, da izvede tudi še vse drznejše in večje zasnutke, kot so bili zbrani na razstavi.

SLIKAR BOŽIDAR JAKAC

Po dveh letih je začetek novembra priredil Jakac ob dvajsetletnici svojega prvega nastopa kolektivno razstavo. Od mnogih prejšnjih se je prav ugodno in hkrati presenetljivo razlikovala. Predvsem je bila prirejena pregledneje — čeprav je štela sto števil — in okusneje, pokazal je pa tudi z njo, da je v zadnjem času zlasti v oljnem slikarstvu krepko napredoval.

Med oljnimi portreti je bilo poleg slik, izvršenih v njegovi že znani, nekam starinsko skrbno izdelani maniri, tudi nekaj podob iz zadnjega časa. To sta bili zlasti lastni in ženin portret ter nečakova slika. V teh delih, ki se mi zde nekaka vrnitev k prvemu izhodišču, je pokazal umetnik velik smisel za barvo in za celotno koloristično nastrojenje podobe, ki je vsa pojmovana svobodneje. Če bo nadaljeval v ti smeri, uspeh ne izostane. — Risani portreti so predvsem težaško delo za vsakdanji kruh, obenem pa so dokaz kultivirane umetnosti in do kraja izdelane virtuoznosti. Toda tudi tod je bilo opaziti pričetke nekega novega gledanja, ki bi moglo uspešno pomladiti in osvežiti to panogo njegovega udejstvovanja.

Pastelne pokrajine, ki so zanj najznačilnejše, so ostale nespremenjene, le da postaja pojmovanje malce bolj realistično in bliže življenjski resničnosti, dasi ostane končno izza pokrajine vselej vidna le slikarjeva podoba, ki mu je izrez iz nature samo ena izmed prilik, da pokaže svoje osebno pojmovanje lepote. V tem je Jakac še pravi nadaljevalec ekspresionističnega naziranja, ki je postavilo človeka in njegovo osebnost visoko iznad prirode in v idealizmu gledalo edino možno umetnikovo stališče nasproti svetu.

Kakor vselej, je bila grafika tudi to pot jedro in krona razstave. V risbah in lesorezih se je pokazal Jakac z najboljše plati: ves njegov lirizem, smisel za čisto linijo in igro senc z lučjo, vso dovtetnost za drobno lepoto v vsakdanjosti, sposobnost izbrati značilnost in bistvo predmeta, vse to so dokazovali ti listi.

V razstavnem katalogu je bil kratek opis Jakčevega dela v zadnjih dveh desetletjih. Resnično spoštovanje vzbuja ta pregled, ki dokazuje, kaj se da izvršiti in doseči v razmeroma kratkem času, če je ob naravni darovitosti tudi dovolj resnobe, vestnosti in doslednega stremjenja.

TROJICA

Nenavadno živahno razstavno sezono leta 1938 je zaključila umetniška skupina G. A. Kosa, M. Maleša in Fr. Goršeta, ki so začetek decembra razstavili v Jakopičevem paviljonu. Programske skupnosti bi med temi tremi razstavljalci, člani »Trojice«, zaman iskal, združila jih je le želja razstavljalci brez odvisnosti od drugih idejnih skupin ali slučajnih prireditev. Razstava je bila prav zanimiva in je pokazala precej novega.

Slikar G. J. Anton Kos vse bolj dozoreva. Medtem ko je prej na smelo širokopotezen, nekam impresionističen način dosegal efekte s poudarjanjem živih, strogo ločenih barvnih ploskev, ki se ostro odražajo od globokih senc, teži zdaj za ubranostjo in enotnostjo celotnega barvnega izraza, kar ustvarja vtisk zlahke intimnosti. Da doseže ta smoter, skrbno izbira predmete, ki jih uporablja, jih razumno razporeja in tudi v barvnem pogledu tako sestavlja, da mu nudijo pri vsem realističnem podajanju možnost harmoničnega barvnega zlitja.

Tako je razumljivo, da so med njegovimi deli tako pogosta tihožitja in figuralne kompozicije, kjer more še najbolj svobodno ustvarjati. Pa tudi pokrajino izbira tako, da se more svojemu idealu, doseči vso možno izrazitost barvnih vrednot, kar najbolj približati. Kosove zadnje slike so dokaz velike slikarske kulture in solidnega znanja.

Pravo nasprotje po pojmovanju je Miha Maleš. Kakor se G. A. Kos trudi, biti kar se dá objektiven, tako je Maleševo gledanje na svet izrazito subjektivistično, in kolikor je tam realizma, toliko je tod idealistične usmerjenosti. Zunanji svet mu je samo prisposoda in ena izmed možnosti s čutno doznavnimi sredstvi izraziti samega sebe, svoje čustvene odnose do sveta in svoje čisto posebno gledanje nanj. Zato prevladuje v vsem Maleševem delu čuvstvenost, ki se najčisteje izraža v grafiki z linijo in obrisom, v slikarstvu pa s skoro simbolno pojmovano barvo. — Zadnje čase se ukvarja vse bolj z oljnim slikarstvom. Čeprav so tudi te najnovejše slike v bistvu še docela grafično zgrajene, linearno oblikovane in le ploskovno kolorirane, je vendar videti v nekaterih napredek. Posamezni akti so prav sveže in neposredno podani, dasi niso vse čisto slikarske možnosti do kraja izkoriščene. Najbolj razveseljiva se pa zdi novost, da literarna simbolika popušča in da pričinja prevladovati res čutno oblikovanje s sredstvi, ki so lastna upodabljaljoči umetnosti. Poetski prividi izginjajo, življenjska stvarnost prihaja vse bolj neposredno do izraza, čeprav večina teh del še nosi neizbrisen znak tvorčevega liričnega značaja. V nekaterih dekorativno označenih pokrajinah se je pokazal s čisto nove plati — in ne brez zanimivosti. Prav tako so tudi v primitivnem ljudskem ornamentalnem slogu izvršene religiozne podobe bolj poskusi kot nujen izraz notranje potrebe.

Precejšnjo zbirko, med njimi precej bronastih del, je razstavil Franjo Gorše. Med temi zelo različnimi plastikami je gotovo najpomembnejša velika bronasta Eva, ki je njegovo doslej najbolj dovršeno delo. Naturalistično zamišljeno, v celoti pa življenjski resničnosti odmaknjeno delo učinkuje z zadržano silo in pritajeno razgibanostjo prav mogočno, dasi v podrobnostih ni povsod prepričevalno. Pač pa je izraz obraza zares dovršen. Poleg tega mogočnega kipa je velika skupina Plesni duet manj zadovoljliva in učinkuje šibko, kakor še nedognana studija. Je navzlic navidezni slikovitosti prerezov in igre v gibu zajetih udov suhoparna in brez izraza gibanja. Delo je čisto na meji fotografskega portretnega realizma. Kakor iz drugega sveta je arhaično naivna soha Pozdrav pomladi z nekoliko šablonsko pozo (pozdravljajoča desnica in nedoživljeni izraz obraza). Krepko in sočno delo je pa monumentalno poenostavljena alegorična figura dekleta, ki je bila kot Kmetijstvo izdelana za novi parlament. Zelo žive in prepričevalne so manjše plastike (zlasti sohici Sedeča deklica in Zamišljena), ki kažejo veliko sposobnost, realistično pogojeni trenutni utrinek preliti v trajno izrazitost. Med portreti je gotovo najboljša ženska glava, ki je nekam poetsko zabrisana in za Goršeta nenavadno čustveno toplo poudarjena. Umetnik je dosegel enega svojih vrhuncev in se iz nekdanjega poudarjenega ekspresionizma vrača v življenjsko resničnost. Zato ga spet tako močno zanimajo prvinsko kiparska vprašanja gibanja in sprostitve upodobljenih teles, zlasti pa tudi prebujajoči se izraz obraza.

RAZSTAVA SPOMENIŠKIH OSNUTKOV

Redko kdaj se nudi slovenskim kiparjem možnost pokazati svoje sposobnosti z večjim delom, tako revne in tesne so naše razmere. Zato je zanje nele z zgolj umetniških vidikov, temveč predvsem tudi s čisto socialne strani razpis natečaja za javen spomenik, kakršen je projektiran v Ljubljani, izredna pobuda in ne-

vsakdanja privlačnost. Tako je bilo pričakovati, da bo že zaradi možnosti zaposlitve in zaslužka natečaj razgibal vse naše kiparje, da pokažejo, kaj zmorejo.

V Ljubljani je bila naloga še posebno težavna, dasi se tudi povsod drugod rešitvi sličnih problemov postavljajo na pot mnogotere ovire. Pri spomenikih vladarjev je treba mimo zgolj estetskih funkcij upoštevati tudi še mnoge druge, ki z umetnostjo samo nimajo neposrednih stikov. Težko se je projektantom otresti starih predsodkov, tradicionalnih oblik in že kar predpisanih shem. Zato je povoljen uspeh izredno redek in prava izjema. Kiparji, ki so se udeleželi tekme za ljubljanski spomenik kralju Aleksandru I., so morali, če so hoteli računati na uspeh, upoštevati predvsem željo, naj predstavlja namreč spomenik kralja na konju. S tem je bila udeležencem natečaja vsaka samostojnejša rešitev in svobodnejši polet vsaj močno oviran. Tudi izbrani prostor na podaljšani Aleksandrovi cesti, med železnico in Bleiweisovo cesto, ni idealen. Vse prej! Sosedna poslopja, bizantinska pravoslavna cerkev in bodoča, komaj osem metrov visoka moderna galerija, nameravano poslopje parohije, zlasti pa zadaj docela odprt prostor, vse to predstavlja kaj malo primeren okvir prosto stoječemu plastičnemu spomeniku. Skoro bi mislil, da na ta odprti prostor, kjer prehaja mesto v zeleno prirodo, še najbolj sodi arhitektonski spomenik, morebiti v obliki stebra, obeliska ali skromnejšega slavoloka. Brez velikih in dragih preureditev ni mogoče tega prostora primerno spremeniti, kar velja tudi za vse druge prostore v Ljubljani, kar so jih predlagali za postavitev tega spomenika. Zlasti še, ker se je podčrtavalo, da bodi spomenik tako postavljen, da bodo pred njim mogoče razne parade in svečanosti. Intimno, zgolj z umetnostnimi prvini učinkujoča dela so bila torej že vnaprej skoraj izključena.

Ljubljanskega razpisa so se udeležili domala vsi slovenski kiparji, razen Franceta Kralja, Pengova (ki je izdelal antično zamišljen osnutek spomenika za nameravane Plečnikove Propileje na kazinskem vrtu), ter Napotnika in Goršeta, ki zaradi bolezni nista mogla tekmovati, in še nekaterih. Konec januarja so vse te osnutke razstavili v Jakopičevem paviljonu.

V splošnem je bilo povprečje vposlanih 26 osnutkov izredno nizko. Po razpisu je bilo treba poslati mavčevo skico 1 : 10 in glavo v naravni velikosti. Predvsem je na razstavi osupnila okolnost, da so skoraj vsi kiparji operirali z nekiparskimi, to je z arhitektonskimi motivi, kakor se zdi, najbrž zato, da prikrijejo nepovoljne poglede od zadaj. Površni osnutki so kazali, da so se le malokateri resno poglabili v problem. Tako je prišlo, da so se posamezni kiparji, ki se prištevajo med najmodernejše in najsposobnejše pri nas, posluževali raznih stebrov, prizmatičnih slopov, stopnic in drugih takih klasičnih rekvizitov, kjer je bila plastika le postransko dopolnilo podrejenega značaja. Videti je bilo, da jim po večini manjka izkušenj in vaje za velika dela monumentalnega značaja. Samo praktično dolgoletno delo v velemestnih kiparskih delavnicah, kjer se ustvarjajo taka velika dela, more dati izkustvo, brez katerega je na uspeh težko računati. Tako so se zdeli skoro vsi osnutki le kakor dekorativna mala plastika, brez svojkega značaja, brez posebne fantazije, celo pa brez potrebne kiparske učinkovitosti. Res okrogle, čiste plastike, ki prenese sleherni pogled, ni bilo mnogo. Večina razstavljenih del je bila odločno preračunana na sprednji pogled in vrhu tega namenoma odmaknjena očem v višino. Po zamisli je bilo izredno malo izvernih in krepkih rešitev, večina je bila šablonska, vsesvetško podpovprečna plastika. Po zasnovi je morda še najzanimivejši motiv v duplini spečega kralja Matjaža z vojščaki (ki ga je uporabil Loboda in ga dosti posrečeno vdela v podstavek svojega

prav monumentalno zamišljenega spomenika). Največ je bilo seveda stereotipnih kompozicij z jezdecem na konju v najrazličnejših pozah.

Ocenjevalci so prvo nagrado priznali Tinetu Kosu. Okrog širokega nizkega valja je razvrščenih več stoječih figur v visokem reliefu, ki alegorično predstavljajo razne stanove. Spredej pa kraljev lik prosto izstopa iz kroga. Osnutek je v zamisli dober in dosti izviren, ni pa izvedljiv, zlasti ne na tem prostoru. Manjka mu predvsem monumentalnosti in miru. Tudi je ostalo nerešeno vprašanje navpične zaključitve valja. Pomagal si je arhitekt s strebri, ki jih je precej prisiljeno namestil za ozadje. Delo bi le v skromnem formatu kot notranja dekoracija in v primernem tvorivu (les, žgana glina ali podobno) moglo primerno učinkovati.

Drugo in tretjo nagrado je dobil Lojze Dolinar. Njegov osnutek jezdeca na konju, stoječega na prenizkem ovalnem podstavku, spominja v pojmovanju precej na kralja Petra pred ljubljanskim rotovžem, seveda kolikor ni tam kamen zahteval drugačna oblikovanja. Tudi tu se v jezdečevi postavi mešata naturalizem in stil, šablonski lik konja je pa odločno prenežno zamišljen. Sicer je pa ta spomenik, ki je določen za izvršitev, dasi docela korekten, vendar skrajno preprost, in brez vsake osebne izvirnosti ali globlje idejne pomembnosti. Če bo postavljen v osi Aleksandrove ceste, ne bo iz daljave mogel doseči tistega učinka, ki bi bil potreben za ta novi zaključek ceste. Dolinarjev drugi nagrajeni osnutek predstavlja stoječo soho kralja, oprtega na meč, na valjastem podstavku, obdanem z visokimi reliefi. Ta osnutek je po celotni zamisli še dosti manj zanimiv od opisanega in tudi kompozicijsko manj zadovoljiv. Gotovo je, da zgolj estetsko ocenjanje ne bi bilo moglo prisoditi obeh nagrad tema načrtoma.

Med ostalimi je gotovo najprimernejši za svoj namen osnutek Ivana Mirkovića iz Splita, ki bi bil zaslužil po vsi pravici vsaj eno nagrado. Dasi je v zasnovi nekam konvencionalen, je vendar jezdečeva poza krepka, glava in izraz prav dobro in izrazito podan, konj sam pa kar zadovoljivo modeliran in to slogovno skladno z jezdečevo soho. Klasični spomini so delu kar v prid. Spodaj ob podstavku, ki bi ga pa bilo treba krepkeje označiti, bi bilo morda zamenjati figuro s prav impresionistično slikovito in razgibano alegorično skupino neznanega avtorja (Dolinarjevo?), ki dobro predstavlja boj. Tudi Radaušev spomenik je med boljšimi, od mlajših Slovencev gre pa eno prvih mest načrtu Zdenka Kalina in Karla Putricha, ki sta upodobila svoječega kralja na sklopu treh stebrov. Boris Kalin je izdelal tri osnutke. Najboljši med njimi je lik kralja na konju, ki se je vzpel na zadnje noge. Brez alegoričnih figur, postavljenih okrog valjastega podstavka, ki zadržujejo pogled navzgor, bi bil načrt med najboljšimi. Osnutek Toneta Kralja v obliki loka s figurami in reliefi je v zasnovi izviren in dosti primeren za izbrano mesto, ker dobro veže mesto z nasadi, le da osnovna zamisel arhitektonsko ni dovolj monumentalno izvedena.

Čeprav se je vprašanje spomenika vlekle že dobri dve leti, in je bilo torej za studij in delo časa na pretek, je bil vendar uspeh malenkosten. Opravičilo bi morda našel v vezanosti, ki je sodelujočim omejevala prostost ustvarjanja. Vendar je treba naravnost povedati, da je bil splošni vtisk razstave zelo nezadovoljiv. Če bi po nji hotel kdo presojeti današnje stanje slovenskega kiparstva, bi sodba ne bila najugodnejša. Niti ene izredne rešitve, niti enega res novega in pogumnega koraka, niti ene globoke zamisli, ki bi mogla prepričati in navdušiti slehernega. V tem se tudi mlajši niso nič bolj izkazali od starejših.

Res je, da dosti zadovoljivejših rešitev skoro ni bilo mogoče pričakovati, saj so slična naročila tudi drugod ponavadi gol kompromis in le res veliki duhovi,

pravi izbranci med tisoči, lahko ob vseh konvencionalnih sponah ustvarijo resnično umetnino. Toda koliko je pa takih? Če se ozremo po Evropi, bomo mogli našteti komaj Kapitol, Padovo, Benetke, morda še Leningrad, Berlin, pa smo na kraju. Od gozda spomenikov Viktorja Emanuela, Umberta ali Garibaldija, raztresenih po vsej Italiji, popotniku ne ostane niti eden v spominu, tako malo izvirni, tako umetnostno nepomembni so. Pa to ne velja le za Italijo! Tudi v Ljubljani se zdi, da ne bo nič drugače. Navzlic za našo siromaščino velikim sredstvom bo estetski učinek neznamen.

Vendar se je treba zamisliti ob tem rezultatu: nekaj v našem kiparstvu ne bo prav. Ali je res vse delo kiparjev pri nas izvršeno samo za razstave, ali se gube prav vsi samo v mali plastiki, v dekorativnem ali kvečjemu stavbnem kiparstvu? Ali neprestano oblikovanje zgolj v ilovici in mavcu ubija vsak zagon? Toliko novih imen, toliko novih smeri — ko pa življenje terja obračun, ni ne poleta, ne izvirnosti, ne velike poteze. Kakor da je naša kiparska umetnost na prehodu: staro ne velja več in je izgubilo privlačnost, nova pota pa še niso odkrita, novi vzori še niso jasni in zreli.

Zato se spričo tega natečaja in vsega, kar je v zvezi z njim, upravičeno postavlja v vsi ostrini vprašanje: so po teh izkušnjah umetnostni natečaji pri nas sploh še potrebni, če niso že kar — škodljivi? Ali ne bi bila to morda izjemoma stvari v prid — diktatura? Plaši nas žalostno izkustvo, kaj je rodil ravno ob tem vprašanju diktat, ki je določil prostor spomeniku. In če naj bi namesto javnih razpisov taka dela oddajali kar po naročilu, imamo mar ljudi, ki bi se zavedali te odgovornosti in imeli okus in pravo sodbo?

Še en nauk nam je dala ta tekma: brez izdatne in takojšnje javne podpore ne bo z našim kiparstvom še dolgo nič. Bolj kot katerakoli druga panoga oblikujoče umetnosti, je kiparstvo navezano na praktično delo, to je na naročila. Kiparjem je predvsem treba ustvariti možnost za pogostejše javno udejstvovanje, zlasti še za monumentalne naloge. Koliko pa je pri nas javnih naročil (o zasebnih — razen nagrobnikov — niti govora ni) in kakšne so cene in nagrade? Ne sprašujte! Še mnogo bolj kot slikarstvu, je treba pomagati naši plastiki, če hočemo, da se bo mogla razviti in dozoreti.

MED KNJIGAMI IN DOGODKI

KNJIGE ZA MEJO, OCENJENE ONSTRAN

Knjige teh dveh založništev so letos skoro redno in pravočasno izšle, kakor da se je perot manjšinske zaščite, ki je mogočno završala od osrčja Evrope tja do Karpatov, vsaj rahlo dotaknila tudi slovenskih zamejcev. Kavljji posebnih paragrafov, ki so se včasih trdo zadirali v najnedolžnejšo publikacijo, so za spoznanje popustili. Prijateljstvo med Italijo in Jugoslavijo ni prazen zvok.

GORIŠKA MATICA.

Glavna knjiga je »Koledar za leto 1939«. Zrasel je v normalno povojno velikost. V leposlovju tiče prvo mesto lepi »Legendi o bogatem mlinarju«, ki je kdo ve zakaj anonimna, a ne more prikriti Bevkovega peresa. Pirandellov spomin oživljajo »Tri misli male grbavke«. Dobro je F. S. očrtal dva »Posebneža«. Nekaj pesmi in prevodov dopolnjuje leposlovni del. Poudarjena je Župančičeva šest-

desetletnica. Pestrí poljudnoznanstveni in praktični del odstira zaveso v kulturna, prirodopisna, pravna in zdravstvena področja. Urednik je navrgel šegav sonet in feigelovske beležke »Skoraj bi ne verjel«.

Fr. Bevk je napisal knjigo pravljic »Čarovnica Čirimbara« s podobami Josipa Pukla. V prvi se pesnikova domišljija prešerno razmahuje. Pripovedovanje je živo, sočno, izvirno in pritegne tudi odraslega. Ostale se oslanjajo na narodne pravljice in kavkaške motive. — Mladini je namenjena tudi knjižica Josipa Ribičiča »Mihec in Jakec« z Gasparijevimi risbami, enaka jugoslovanski izdaji.

Fr. Bevka »Stražni ognji«, zgodovinska povest iz turških časov, so napovedani, a še čakajo, da jih obsije višja milost. — O A. Budala povesti »Na konju« to pero molči.

Koledarsko znanstvo dopolnjuje Mirko Košir s prvim delom »Poljedelske kemije«, ki se odlikuje po nazornosti. — Jerko Jermol podaja »Lepo vedenje«, ki ni zbirka pravil, temveč duhovito kramljanje o družbi.

GORIŠKA MOHORJEVA DRUŽBA.

»Koledar za leto 1939« ima na prvem mestu ljudsko povestico »Kovačev Jakob« V. Višnjeviškega-Beleta, ki je v decembru 1938 v najboljših letih umrl. Bele bi zaslužil, da bi se mu kot pesniku in pisatelju postavil dostojen spomenik z izborom njegovih najboljših stvari v posebni izdaji. Antona Komarja šegava »Lučka« očituje klenega pisatelja, ki bi moral več pisati. »Pepa in Lojze« Stanka Staniča tekmuje z Milčinskim, ki je tudi zastopan. Župančičeva šestdesetletnica tudi tu ni pozabljena. Opisanih je nekaj pomembnejših Goričanov: dr. Josip Ličan, zgodovinar Idrije Mihael Arko, »Trentar« Jože Abram, Janez Svetokriški in Filip Jakob Kofol. Zanimiva zrna so doprinesli Bednařik, Tul in Simčič.

Povest Pavline Pajkove »Dora« iz l. 1885, ubrana na strune »Slučajev usode«, daje čutiti, kako temeljito se je naše pripovedništvo preobrazilo v zadnjih petdesetih letih. Ponatis je umesten kot počastitev spomina domačega pisateljice.

Kot črtičar, ki se živo oklepa življenjske in zdravniške istinitosti, prikupno omahujoč med leposlovjem in vedo, nastopa Bogdan Kazak (dr. Breclj) s spomini »Zdrav, kolikor hočeš«. To je Fran Erjavec naših dni ali slovenski Munthe iz knjige »S. Michele«.

Preprosto, jasno in nazorno je Stanko Stanič orisal »Dobe in podobe iz cerkvene zgodovine« za vernike. — G. Th. Rotman zabava mladino z »Bratcem in sestrico« s slikami.

Zamejska slovenščina se še dobro drži. Spake in okvare niso večje kakor po ostalem slovenskem ozemlju. Ta zamejska peresa so se urila pred vojno in brž po vojni. Zanimivejši bo razvoj, ko pride na vrsto mlajši rod, ki so ga oplazile asimilacijske sape. Morda dozori polagoma še kakšno drugo vprašanje, n. pr.: ali sta na ozemlju, kjer založništvi delujeta, res potrebni dve taki podjetji? Ali je to res izraz duhovnega in gmotnega bogastva, preobilice dušnih in telesnih energij? Če bo prijateljstvo med Jugoslavijo in Italijo trajalo in se ugodno razvijalo, ta vprašanja ne bodo še tako kmalu nujna in pereča. Nemčija in Italija sta nedavno sklenili zelo obširen kulturni dogovor, ki Nemcem v Italiji gotovo ne bo na kvar. Ali bi se dalo kaj podobnega skleniti tudi med Italijo in Jugoslavijo?

A. Budal

Knjižna družba Unione Editoriale Goriziana je izdala l. 1938. — XVI. E. F. (vlade fašizma) za svoje naročnike 5 rednih knjig in dve neobvezni za doplačilo.

KOLENDAR ZA L. 1939. Razen običajnih koledarskih zadev in datumov, ki kažejo državljanu, da je treba izobesiti zastavo tudi pri obletnici pohoda na Rim, rojstvu Rima, zmage pri Vitt. Veneto, rojstnem dnevu Marconija, odkritju Amerike in tako naprej, dobimo v koledarju še petindvajset zanimivih člankov, prirsčnih povesti in pravljic ter pesmi. Nepodpisani je spretno napisal legendo o bogatem mlinarju, ki ima vsega dovolj, samo sočutja do trpečih premalo. Dve zgodbici italijanskih pisateljev (Pirandella in Carra) sta srečno izbrani in lepo prevedeni. K čisto literarnim stvarim spadajo še štiri otožne pesmi, kratka lužiška pravljica in legenda o rojstvu kave. A. Budal informativno poroča o šestdesetletnici O. Župančiča in svetovni razstavi v Parizu. Nekoliko je strokovnih člankov (o zobnih boleznih, vitaminih, pravnem položaju mladoletnikov itd.), ostale stvari pa so zabavne, koristne ali vsaj poučne, tako da ima koledar zelo pisano podobo in bo zamenil kako družinsko revijo ter vse leto romal v družinah iz rok v roke. Vsi članki so pisani duhovito, v lepem jeziku, dasi nekaterih stvari sploh ne omenjajo (Slovenec, slovenski po enkrat). Človek dobi vtis, da je bilo pri koledarju opravljeno važno delo in urednik je izdal tako tehtno knjigo, da bi se naši koledarji, ki jih duši obilna reklama, stežka primerjali z njim.

ANDREJ BUDAL, ki v svojih ocenah polaga posebno važnost na jezikovno stran literarnih del, je napisal zanimivo povest NA KONJU. Zgodba pripoveduje od dveh mladih ljudeh, ki se po raznih ovirah vzameta, ker je njuna ljubezen pač močnejša kot zapreke. Skupno prenašata vse napore, da si ustvarita svoj dom in se optimistično tolažita, da bosta nekoč vendarle 'na konju'. Te besede mladega moža označujejo trdno zaupanje v bodočnost in so spremljajoči motiv mnogih poglavij. Dasi je mož Jože med vojno ranjen, dasi razdere vojna njuno gnezdo, se jima končno le posreči, da se opomoreta; oprla sta se na zemljo, po katerih sta neprestano hrepenela, a kar naprej sta se ji morala odpovedovati, ker jima ni dajala kruha. — Lahko bi rekel, da so nekatere postave (Jože in Zora) zelo svetlo orisane, druge (Gorjup in Jožefova mati) zelo temno; da se skoro preveč idealistično zgladijo vsa nasprotja, ki nimajo globoke osnove v naravi teh ljudi, toda podrobnosti so izredno plastične in nekateri prizori (pretep nad Sočo, zahrbtni napad na Jožeta, pisma ženi, Jožetova nesreča na vojni...) so kar močni. Budalova moč je v zgoščenem in do skrajne mere preciziranem jeziku; ni niti opaziti, da bi bil izrazov iskal, a kar nehote ustvarja novo, nazorno podobo. Zgoščeni izraz podčrtava tudi nenavadno kratek stavek (na nekaterih straneh poprečno samo 4.3 besede), ki je dokaj pripraven za skiciranje, vendar utegne biti tudi zanosen. Pokrajina med soško in vipavsko dolino pa kljub temu zaživi v vsem svojem soncu, z redkimi trtami, brajdami, latniki in ljudmi. Manj živa je nedoločna Dolenjska; bežno so orisani kraji Jožetove vojne službe. To pa tudi ni nobena škoda, glavno je, da je avtor pokazal goriško zemljo rojakom in jim s krepko domačo besedo razodel del njene lepote.

JERKO JERMOL je sestavil knjižico LEPO VEDENJE. Sprva sem mislil, da bom to stvar omenil z enim samim stavkom, a dalj ko sem jo prebiral, bolj mi je bilo všeč piščevo kramljanje, ki v neprisliljeni obliki uči ljudi, kako utegnejo

* Dve oceni poudarjata važnost in zanimanje, s katerim motrimo kulturno življenje naših ljudi onstran meje. (Op. ur.)

biti vedno vjudni, ne da bi bili podrepno ponižni. Tako vzgojno berilo je baš v današnjem času potrebno, kajti življenje meščana in preprostega človeka se osvobaja nenaravne navlake preteklih časov.

MIRKO KOŠIR, POLJEDELSKA KEMIJA I. V uvodu prepušča pisatelj sodbo tistim, ki naj bi jim bila knjižica pomočnik pri težavnem, vsakdanjem delu, namreč kmetom, ki zemljo obdelujejo. Zategadelj sem dal knjižico dvema gospodarsko naprednima kmetoma, ki vesta, da višina pridelkov ni odvisna samo od slučaja in naravnih sil, ampak krepko popravljata naravo, kjer je bila preskopa. Oba sta izrazila približno iste misli: Knjiga ni lahko umljiva, ker opisuje tako zamotane stvari. Hudo natančna je, celo preveč natančna. Marsikaj sta že prej vedela, pa sta morala mnogo odstavkov večkrat prebrati, da sta razumela, kaj hočejo povedati. Ob tem pa sta zvedela mnogo novega in staro znanje sta spravila drugo z drugim v sklad. Ko sem knjigo sam prebral, sem videl, da govori o mnogih novih stvareh, ki jih je znanost o zemlji odkrila šele v zadnjem času in da je njen namen, poučiti gospodarje, da bi znali najti sami vzroke, če jim kdaj gnojenje odpove, kar se prav radi neznanja kemičnih procesov v zemlji često dogaja. Preprost, četudi napreden gospodar, se bo do tega presojanja bolj težko dokopal, vendar je knjiga koristna. V drugem delu bo gotovo še bolj razumljiva.

JOS. RIBIČIČ. MIHEC IN JAKEC. Risbe M. in O. Gaspari. Knjiga je namenjena šolárjem, ki so premagali težave velike abecede in opisuje dogodivščine dveh prebrisanih dečkov, kovačevih sinov, ki živita v varnem zavetju doma in staršev, dokler ne gresta v šolo. Mesto nekaterih besed zavzema odgovarjalna risba, ki zahteva od otroka precej napora, da jo izlušči. Ta knjiga naj bi bila slovenski abecednik povsod tam, kjer drugega nimajo.

FRANCE BEVK. ČAROVNICA ČIRIMBARA. Pravljice. Neobvezna knjiga za doplačilo.) Bevk je za to zbirko pravljic napisal dve originalni, štiri je priredil po narodnih, dve pa po kavkaških motivih. »Čarovnica Čirimbara« je daljša pravljica, s katero Bevk noče ustvarjati novega tipa, ampak uporablja stara, iz narodnega blaga znana sredstva, ki dejanje vodijo, ga zapletajo, pospešujejo in razrešujejo. Seveda, rahlo poučna pravljica mora biti in tako tudi fantu, ki si poželi cekinov, zrastejo oslovski ušesa. Živali igrajo važno posredniško vlogo in kar pogrešali bi jih, če bi ne nastopale. Prijazna je Bevkova domislica o pesniku, ki s svojo umetnostjo premaga smrt in sploh lajša trpljenje. Pri pravljicah, ki jih je Bevk priredil, pa se pozna, da je hitel in jih ni toliko slogovno poživil kot svoje, temveč jih je zelo malo izpremenil. Knjiga bo prijetno branje za večje otroke in tudi odrasle. Pripomniti pa je treba, da sta Bevkovi pravljici jezikovno boljši od priredb. Knjigo je J. Pukl srečno ilustriral.

FRANCE BEVK. STRAŽNI OGNJI. Zgodovinska povest iz turških časov s podobami. Povest je izdala Mohorjeva družba l. 1931, seveda brez ilustracij.

Vse te knjige, kolikor so različne po vsebini, imajo vendar nekaj skupnega, namreč živahen in prijeten slog, ki ustvarja v bralcu vedro razpoloženje. Z dnevnimi vprašanji se knjige ne pečajo. Značilen je na eni strani odklon v pravljичnost, na drugi pa v čisto strokovnost. Iskanja novih literarnih ali obravnavanja socialnih problemov ne kažejo, vendar že s samim pojavom izpričujejo da za mejo Slovenci še krepko živijo. To je tudi vidik za presojo teh knjig.

T. Šifrer

ALBIN PREPELUH: PRIPOMBE K NAŠI PREVRATNI DOBI. Ljubljana, 1988. Založila Založba univerzitetne tiskarne J. Blasnika nasl. D. D. — Politično publicistična književnost ni pomembna le za zgodovinarje, še večji pomen ima za tistega, ki se hoče posvetiti političnemu delu v drugem času in v drugačnih razmerah. Če je kje pogled nazaj nujno potreben, je to prav gotovo v politiki. Od časa do časa je treba iz neke višje perspektive pregledati prehojeno pot in brez strasti in samoprevar, ugotoviti, kdaj se je po nepotrebnem krenilo z začrtane poti in kdaj so bile okoliščine objektivni razlog, ki so to ali ono dejanje tega ali onega vodilnega politika determinirale. Zelo dragoceno gradivo nudijo zaradi tega taki politični spomini, kakor so nedavno izišle »Pripombe k naši prevratni dobi«, ki jih je spisal nekoč zelo aktivni politik in publicist slovenske socialne demokracije, Albin Prepeluh.

Knjiga ima dva dela. K Prepeluhovim »Pripombam« je priključena še Kermaunerjeva študija »Albin Prepeluh, njegov idejni razvoj in delo«. Zaradi obsežnosti in vrednosti te pomembne študije bi bilo vsekakor potrebno, da bi jo naslovna stran na ovitku in v notranjosti napovedovala. Prav tako nima knjiga samo Prepeluhovih »Pripomb k prevratni dobi«, temveč tudi nekaj drugih spominskih spisov. Predvsem moram omeniti tri poglavja avtobiografije, za katero je zelo škoda, da je avtor ni mogel več dokončati. Prinesla bi precej zanimivega gradiva za psihološki študij osebnosti Albina Prepeluha, ki je zrastel iz predvojnega delavskega okolja in gibanja. Čeprav se je Prepeluh vse življenje živahno in marljivo udeleževal na publicističnem polju, čutimo vse oblikovne vrline njegovega dela šele po tem spisu. Ne le da je ohranil slovenski zgodovini dragocene zapiske o nemirnih in zmedenih prevratnih dneh, o borbi za Koroško, o mirovni konferenci itd., hkrati je dal prav v tej knjigi izvrsten primer politične publicistike, ki ni samo zanimiva, temveč tudi lepo pisana. Njegovi zapiski se odlikujejo po čistosti in jasnosti izraza, po preprostosti stila in lepem jeziku, ki sta oba na nadpovprečni višini in nadkriljujeta marsikaj, kar se je pri nas napisalo podobnega. Povsod se čuti, da se je Prepeluh priložnostno ukvarjal tudi z leposlovnim pripovedovanjem. Priboril si je stvaren, realističen stil. O njegovih idejnih, zlasti pa političnih smernicah mi tukaj ni treba govoriti ali jih mogoče celo vrednotiti, saj je to storil Dušan Kermauner. V svoji študiji je pokazal ves razvoj Prepeluhove politične poti, obenem pa je orisal tudi okolje in zgodovino predvojnega socialdemokratskega gibanja, kakor še nihče do sedaj. Iz prvotne zgodovinske študije je nastala pomembna monografija, pri kateri se bo moral ustaviti vsakdo, ki se bo hotel poglobiti v zgodovino takratnih razmer. Na koncu nekoliko pogrešamo zaključnega, sintetičnega prikaza Prepeluhove osebnosti, kar bi bilo bralcu zaradi preglednosti zelo dobrodošlo. Avtorja opravičuje okolnost, da je moral svojo študijo prostorno omejiti in jo zaradi nedostajanja prostora ponekod celo okrniti, saj je že v sedanji obliki daleč prerasla prvotno določeni obseg.

Prav tako bi bilo dobro, če bi bila priložena še bibliografija vseh Prepeluhovih člankov in spisov, ker bi bralec, zlasti pa zgodovinar in sociolog dobil i nazoren i priročen pregled njegovega delovanja. Vendar sta ta dva nedostatika bolj tehničnega značaja. V primeri s tem, kar knjiga nudi, ne moreta občutno zmanjšati njene celotne vrednosti.

Prepeluhovi zapiski, predvsem pa »Pripombe k naši prevratni dobi« nam odgrinjajo zastor nad stvarmi, ki smo jih že zdavnaj pozabili, o katerih pa bo spričo te knjige treba ponovno razmišljati in pisati. To, kar pripoveduje Prepeluh in kar razpravlja Kermauner, bo moral prebrati vsakdo, ki ga zanima zgo-

dovina slovenske politike in razmer. Zaradi Prepeluhovega izvrstnega pripovedovanja stopajo ljudje in razmere tako živo pred bralčeve oči, kakor da bi se vse zgodilo šele včeraj. Kdor bo knjigo začel brati, je ne bo prej dal iz rok, dokler je ne bo prebral.

Kermaunerjeva študija je nekoliko težja, saj je bilo zanj tudi delo hujše. Gradivo se mu je sproti kopičilo in prinašalo vedno nove zanimivosti. Moral je izbrati najnujnejše, ker bi sicer njegova razprava narasla za še enkrat toliko. Pazen bralec kaj hitro spozna, kar je Kermauner spoznaval sproti, da bo namreč treba zgodovino slovenskega predvojnega političnega življenja ponovno vestno in bistrovidno prerešeti, preden se bo lahko izrekla končna in objektivna sodba. Zelo dragocena so poglavja, kjer govori o težkočah in težnjah predvojnega delavskega gibanja. Ponekod se vsiljuje bralcu podobnost z nezgodami in težavami slovenskega delavskega gibanja v zadnjih dvajsetih letih. Marsikatera Kermaunerjeva kritika, ki jo je izrekel nad napakami takratnega delavskega gibanja, velja tudi za številne primere iz našega časa, ki že kličejo po stvarni razčlenitvi in kritiki brez laži in samoprevar.

Ne morem se spuščati v vse podrobnosti, ker bi moral o vsaki zanimivejši stvari pisati posebej, kar bi pa preseгло okvir tega poročila, toda ugotoviti moram, da je poleg Tumovih spominov, ki jih je prav tako uredil Kermauner, pričujoča knjiga eden izmed najdragocenejših darov na polju naše zgodovinsko publicistične in spominke književnosti. Veliko temnega najdemo v nji iz naše preteklosti, precej žalostnega in klavnega, toda resnici je treba pot krčiti neusmiljeno in brezobzirno, če hočemo zgodovinske dogodke in osebe očistiti od rodoljubnih laži in fraz, ki so se v zadnjih letih tako na debelo nakopičile na njih. Iz Prepeluhovega pripovedovanja in Kermaunerjeve monografije se nam včasih prikaže grozotna slika nesposobnosti slovenske politike in njenih vodnikov, ki so jo pokazali v najodločilnejših trenutkih. Tu gre predvsem za našo zbežanost in nepripravljenost 1918. l., ko je »izbruhnila svoboda«, še bolj pa velja za dogodke, ki so v zvezi z izgubo Koroške. Iz knjige se sliši eno samo grozeče svarilo: Nikoli več ne vzgajajte ljudstva v hlapčevstvu in ponižnosti, če nočete ponovno doživeti usodepolnih porazov in sramot! Zaradi mirnega in treznega presojanja obeh piscev pa izzveni kljub neugodnim dejstvom in zaključkom knjiga v zdrav, živ optimizem, kajti njuna kritika ni zgolj obtožujoča, temveč tudi vzpodbudna. Marsikje poziva in usmerja na nova, lepša pota, čeprav tega vedno ne pove naravnost. Popolnoma pravilno opozarja Kermauner na zadnji strani na namen Prepeluhovih pripomb: Ko jih je pisal, je mislil predvsem na slovensko »sodobno mladino, ki ji sodobnost postavlja tako težka vprašanja«. Bodoče generacije bodo morale poskrbeti, da se bo zamujeno in zgrešeno popravilo, izgubljeno pa povrnilo.

K. B.

DR. A. GOSAR: GOSPODARSTVO PO NAČRTU... Zbirka študij št. 1. Socialno Ekonomski Institut (SEI), Ljubljana 1938. Jeseni 1937 sem v svojem poročilu o Programu javnih del v dravski banovini za »Čas« napisal: »Velik preobrat v načelih, po katerih se organizirata novodobna tehnika in gospodarstvo, je odmeval tudi pri nas. Prevzeli pa smo zlasti Slovenci mnogo bolj zunanja propagandna gesla, nego doživeli spoznanje nove temeljne politično-gospodarske in strokovne zamisli. »Načrtno gospodarstvo«, »javna dela«, so ostali precej votli odmevi stvarnega dela na zapadu in vzhodu.«

Konec 1938 je izšla iz tiska knjižica, s katero uvaja SEI objavlanje svojih študijskih izsledkov. Kot taka ima svoj načelen pomen za usmerjanje bodočega

dela instituta. Zdi se mi torej za stvar koristno, da ugotovim, v koliko je uvodni citat še danes upravičen, odnosno v koliko ga je morda g. profesor tehnične fakultete s svojim delom ovrgel.

Po samem naslovu bi mogla publikacija vsebovati nova teoretična dognanja na soveznem politično-gospodarsko-tehničnem polju ali pa podajati uporabno praktične izsledke kot dokumentarično snov za načrtnejše usmerjanje našega dela. Tretji, propagandno-poljudni namen pisanja bi morala izključevati že okvirna oznaka: Zbirka študij.

Ako premotrimo vrednost spisa s prvega, strokovno-teoretičnega stališča, je prav, da čitatelj jasno pregleda miselni cikel, v katerega spadajo pojmi, ki jih v sodobni gospodarski književnosti vedno srečuje. Po novih nazorih naj z neposredno razpoložljivimi materialnimi dobrinami in viri gotova skupnost, največkrat narodna, gospodari po takem načrtu, da bode v vrsti časovno na tri, štiri, pet... let omejenih izvršilnih programih dosegla čim popolnejšo gospodarsko neodvisnost. Prvi namen teh prizadevanj seveda ni vedno in povsod takojšnja dobrobit ljudstva. Služijo pogosto le kot priprava za politično jačanje organiziranega in gospodarsko discipliniranega naroda, da z novimi silami poveže ali razširi v imenu novih ideologij svoj življenjski prostor.

Tudi za države in socialne skupine pa velja: Si duo faciunt idem non est idem.

Ako je ruska skrajnost težila po socializaciji praprodukcije in predelovalnih naprav, ki so bile v pretežnem delu last inozemcev in tujcev po poreklu in čustvovanju, je v »marksističnem« stremljenju vsebovana tudi latentna narodnostna obramba avtohtonega potrošnega in delavnega trga pred gospodarsko eksploatacijo. Nemški socialistični koncept je danes po vrsti stvari in ljudi točno prilagojen njih naravi. L. 1918. izgubljeni veliki prostor skuša obnoviti ter je kot tak po bistvu ofenziven. Njegovim ciljem je trden podjetnik, poslušen in poslušen vodja »Betriebsgemeinschaft« daleko uporabnejše orodje, nego vedno neokretna velika gmota delavnega razreda. V vodoravno povezanih plasteh, ki grade v socialnem oziru družbo, se pretakajo tudi težje zaježljive miselne struje kot v celično razdeljenem, vertikalno organiziranem ustroju. Statičnost in varovanje kapitalov, ki so tam domači, je na zapadu še izrazitejša nego v srednji Evropi. Podržavljenje angleške premogovne industrije proti visokim odkupninam, francoskih železnic in še vedno uspešen boj nekdanj vsemogočnega »Comité des Forges« so vzgledi, ki so novemu gospodarstvu po načrtu in pod nadzorstvom dali v demokratičnih deželah ime in obliko »usmerjenega gospodarstva«; terminološko razlikovanje, ki ni le jezikovno.

V tej pestri vrsti naziranj o novih metodah gospodarjenja, bi naš strokovni svet zanimal vsak prispevek, ki bi določal njih pomen za naše gospodarstvo in življenje našega ljudstva, in to na podlagi originalne proučitve domačih kulturnih, socialnih in ekonomskih prilik (SEI). Pričakovali smo takega dela tudi od avtorja, ki so mu te raziskave takorekoč poklicna dolžnost.

Pisec pa brez vsake organske poglobitve v fiziologijo gospodarjenja izvede nastop »načrtnega gospodarstva« kar iz »slabih strani« liberalnega gospodarstva. Ne opozarja na poligenetični nastanek nove miselnosti, nje dozorevanja v različnih idejnih ozračjih in pod vplivi raznih gospodarskih stvarnosti, nesočasni razvoj, ter zato tudi ne na facielne razlike v sedimentu dosedanjih rezultatov. Problematiko, ki je vprav za raziskovalca v svoji pestrosti najzanimivejša in važna za orientacijo naših lastnih stališč, poenostavi avtor baje na ljubo — razumljivosti in zaradi — pomanjkanja prostora. Pri tem »pomanjkanju« pa je SEI

izdal v isti seriji cca 300 strani publikacij, od katerih je skoro 100 strani samega ponatisa.

Citirani viri razprave potrjujejo vso enostranost nje koncepta. Marshall, Chase-Witte, Sombart, Weber pač niso avtorji, iz katerih zajemamo prvotne miselne elemente za znanstveno obravnavo vprašanj načrtnosti v gospodarstvu. Pri tem skoro izključnem naslanjanju na Nemce je iz razprave izostal vsak neposredni ozir na uspehe in neuspehe, za predmet na vsak način klasičnega ruskega eksperimenta. Po osebnih naziranjih se ga more sicer zaradi uporabljenih metod odklanjati. Njega stvarni uspehi pa so vendar toliki, da je načelo izvršitvenih »pjatiletok« prevzel v svoje metode cel svet, kljub vsemu omalovaževanju ravno od najvnetejših posnemovalcev. Tudi francoski in angleški »vzglede« ne pritegneta avtorjevega zanimanja.

Tako ideološko nerazčlenjeno, brez ostrine miselne analize obravnavanje snovi je vzrok, da razprava ne podaja nobenega znanstveno novega izsledka ali misli. Zatorej tudi ne more tvegati niti poskusa, da situira naš gospodarski »slučaj« v skalo mednarodnih prizadevanj in iskanja novih poti za izboljšanje življenjskih pogojev delovnih ljudstev.

Zal mi je, a ugotoviti moram, da se g. profesor giblje v oni udobni strokovni splošnosti, v kateri ne trči ob nikak interes in v kateri se tudi ne more zmotiti, a hodi s tem po izgaženi sledi, po kateri se ne bomo niti za korak približali kakemu strokovnemu spoznanju na področju našega socialnega in gospodarskega življenja ob iskanju izhoda iz sedanjih zagat.

Če teoretično ni izvirno, ostane vsako obravnavanje problematike načrtnega gospodarstva povsem odveč, dokler delo na monografičnih raziskavah ne pripravi stvarne razpravne osnove. O usmerjanju ne govorimo, vsaj dokler ne definiramo kod, kam in kdo naj hodi. Ravno v tem oziru smo Slovenci gospodarsko slej ko prej brez vsake preišljene orientacije in programa. Ker stoji vsako, zlasti pa načrtno gospodarjenje pred svojo regionalno problematiko, bi bilo zato važno posebno za nas, da raziskujemo vsi kazuistično uporabo novih metod in stremimo v publicistiki po razjasnenju ciljev, ki jih hočemo doseči. Ako naj torej naša »znanost« ne izgreši sploh svojega namena, mora ravno v svojem gospodarskem in tehničnem delu trdno sloneti na poznanju naravnih populacijskih in gospodarsko geografskih svojstev države — miljeja, za katerega je poklicana delati.

Ko se avtor torej dotika: problema kolektivizma, menjalnega mehanizma v načrtnem gospodarstvu, problema velekapitala in organizacijskega vprašanja, jemlje tem razglabljanjem vsak pomen dejstvo, da pušča popolnoma v nemar naše lastne življenjske razmere in pogoje. Mar je res tako gotovo, da so celo »slabe strani« liberalizma, pri nas, ki industrijo šele ustvarjamo, dokončno doigrale svojo pozitivno vlogo? Ali bode šablonsko kolektivizirani interes na prospevanju podjetja sposoben istih organizatoričnih naporov, ki jih zahteva ustvarjanje industrije danes v naši državi? Kam s prebivalstvenim viškom, če ne uspe? Vprašanje koncentracije kapitala ima v obliki podržavljenja ali poldržavnega podjetništva svojstveno obliko, ki se danes uveljavlja pri nas. Popolno zanemarjanje ruskih metod je morda krivo, da avtor ne upošteva, kako nudi uporabno naravoslovje oni pravir, iz katerega zajemamo najobjektivnejšo dokumentacijo za pravilne gospodarske zasnove novo snujočega in presnavljajočega se gospodarstva. S tem se dotikamo vprašanja najugodnejše lege industrijsko prede-

lovalnih naprav in samega bistva eksistenčnega vprašanja našega slovenskega ljudstva. O vsem tem v knjigi ni besede.

Pred mislečim čitateljem se tako od strani do strani kažejo praznine, preko katerih pisec v tekočem jeziku in avtoritativnem tonu gladko prehaja. Knjiga ostaja dokaz, seveda ne le po krivdi avtorja, da sedaj, ko potrebujemo sintetičnih smernic za delo, hočemo pisati sinteze, ne da bi imeli za to sploh kako kazuistično dokumentacijo. Temu ni krivo kako pomanjkanje sredstev ali kak drug podoben banalen vzrok. Manjka morda delavcev, gotovo pa delavnih pogojev za one, ki jih ubija ohlokratizem v naših znanstvenih institucijah.

Za svoje nadaljne publikacije bi storilo vodstvo SEI morda prav, da se ravna po lastni okrožnici, ki jo je izdalo v moji stilizaciji:

»Publikacije naj bodo načelno določene za objavljane rezultatov originalnih studij iz področja gospodarstva, sociologije in tehnike, v oni posebni obliki, kakor nastopajo v naši državi in banovini. Izogiba naj se vsakih kompilativnih ponatisov. Publikacije naj ne bodo namenjene t. zv. popularizaciji vprašanj. Pretveza popularizacije krije pri nas ponavadi le nedopustno nizki miselni nivo člankov ter opravičuje nestrokovno obdelavo snovi. Znanost smo Slovenci itak že tako popularizirali, da med strokovnim znanjenje kompetentnih in laikov ni nobene znatne razlike več.«

Potrebno bo uveljaviti to stališče, ker za našimi plotovi se leto za letom ustanovljajo zavodi, instituti i. t. d. Stvarno pa danes nimamo vsaj za originalno znanstveno delo na tehnično-gospodarskem polju skoro nikogar, ki bi poglobljen v specielno slovensko in jugoslovensko okolje obravnaval probleme s širokim razgledom v svet, njega delavne in miselne struje. Toda »...that's another story«, kakor konča Kipling svojo povest o džungli. *Dr. ing. Črtomir Nagode.*

VINKO MÖDERNDORFER: SLOVENSKA VAS NA DOLENJSKEM. Ljubljana 1938. G. Möderndorfer je bil več let šolski upravitelj v Št. Juriju pod Kumom, središču hribovite soseske z raztresenimi kmetijami na južnozahadni strani Kuma. V teh letih ni izrabil svoje neizčrpne energije in čistih, samoniklih pogledov samo v svojem šolskem delu, kar nam je predočil že svoj čas, temveč je skušal čim bolj prodreti v vse križe in težave tamošnjega kmetijskega prebivalstva, v njegov značaj, v socialno in gospodarsko življenje, pa tudi v smeri njegovega fizičnega razvoja. Premotrivanje šolske mladine, proučevanje gospodarskega in socialnega razvoja ter zbiranje folklornega gradiva, v teh treh smereh se je že doslej gibal Möderndorferjevo delo in te tri sestavine odsevajo tudi iz njegove pričujoče knjige: poleg bogastva podatkov o socialni in gospodarski strukturi, ki jim gre vsekakor prva pozornost, najdemo v knjigi mnogo ugotovitev o fizičnem in psihičnem stanju šolske mladine, pa zbrana tudi ledinska imena in zbirko verovanj. V vsem tem se brž pokaže pisateljeva nenavadna marljivost, pa tudi spretnost za tako zamudno in nevhvaležno delo.

Že v uvodnem poglavju »Krajevni in zgodovinski podatki« pa se pokaže močna subjektivna avtorjeva nota, zlasti pa namen, da ne napiše brezpomembne krajevne kronike v starem stilu, da nadalje ne opeva svoje vasi kot kraj »deviške idile in romantičnega srčnega zadovoljstva«, temveč da poda kruto realno sliko tamošnjega življenja v okviru splošnih prilik. Jedka kritika današnjih razmer odseva tudi iz odstavkov o šoli in občinski upravi. Pri zgodovinskih podatkih pa se obrača načelno sploh do dosedanjih metod zgodovinskega proučevanja pri

nas, po katerem je Št. Jurij pač pristno slovenski kraj »brez zgodovine«, ker tam po starem piscu šolske kronike »... ni nič gradov in graščin, kakor tudi ne kakih drugih spomenikov in znamenitosti.«

V drugem poglavju obravnava Möderndorfer posebnosti v značaju našega kmeta. Že ta odstavek ima veliko prednost, ki jo kažejo vsa naslednja poglavja, da se namreč prvič pravično in brez ugodnih ali neugodnih pretiravanj prikaže socialna in duhovna struktura našega kmeta. Avtor po pravici vrže s prestola idealno podobo trdnega slovenskega gruntarja kot »stebra našega naroda«, kakor jo gojimo v svojih meščanskih predstavah, ter obrača pozornost na življenje srednjih in malih kmetov, ki tvorijo jedro in pravi steber kmetskega ljudstva. Stvarno je prikazan značaj našega kmeta, ki mu je njegov način življenja vtisnil poleg vrlin tudi nesimpatične strani, poleg varčnosti lakomnost, poleg servilnosti oholost, poleg visoke pismenosti in načitanosti tudi neverjetno praznovernost.

V tretjem poglavju je obdelano prebivalstvo občine in sicer najprej njegova sestava po posestnih kategorijah, po starosti, nadalje ljudsko gibanje, ki kaže razmeroma visok prirodni prirastek. Interesantna je proučitev zdravstvenih in prehranjevalnih razmer, ki je prvi poskus te vrste pri nas, zasnovan na podrobnih, s trudom pridobljenih podatkih, ki pa nam brž pokaže zelo malo razveseljivo sliko. Temu primerno je seveda tudi slika o telesnem razvoju otrok vse prej kakor ugodna.

Četrti del knjige je posvečen posestnim razmeram, raznim pridelkom in panogam pridelovanja, s končnim ciljem, da poda splošno stanje in bilanco kmečkega gospodarstva v šentjurski občini. Ta bilanca, preračunana po zelo instruktivnih kalkulacijah, je porazna: letni stroški presegajo vrednost produkcije za 279%! Nujna posledica tega je silna zadolžitev našega kmeta, katere vzroke Möderndorfer podrobno analizira.

Peto poglavje ima naslov »Križa« in za značilen motto besede Leona XIII: »Slovan i bodo Evropo pomladili, ali jo pa uničili«. V njem skuša avtor podati splošen zaključek svojih izvajanj, zavzema svoje stališče do že obstoječe domače literature o teh problemih, ter postavlja tako rekoč svoj socialno-politični program za izboljšanje življenjskih prilik slovenskega kmetskega ljudstva. Ta je predvsem v dvigu cen poljedelskih proizvodov, v racionalizaciji in modernizaciji pridelovanja, ali ne na kapitalistični, temveč na pravi zadružni osnovi, na znižanju dajatev, zlasti posrednih davkov, na vseh ostalih socialnih reformah, vse to nujno v zvezi z uvedbo najčistejše demokracije in svobode ter s popolno, zlasti finančno samoupravo Slovenije. Ta zadnji odstavek je torej povsem načelnega, programatičnega značaja ter v tem oziru logični zaključek vseh prejšnjih poglavij, kjer je imel avtor vedno prav tako v mislih vso Slovenijo in je pogosto tudi primerjal podatke za svojo občino z onimi za vse slovensko področje.

V Möderndorferjevi knjigi se torej stalno vežeta in prepletata dve med seboj dokaj različni komponenti: na eni strani stvarna in kritična, nad vse izčrpna proučitev razmer v Št. Juriju pod Kumom, na drugi strani pa njih primerjava s splošno slovenskimi in izvenslovenskimi prilikami ter iz tega izhajajoči zaključki. Prva plat Möderndorferjevega dela je tudi njegov absolutno najbolj pozitivni del. Tu je zbrano silno mnogo gradiva in sicer takega, ki ga je bilo treba zbrati na licu mesta in z metodami, ki niso vedno prijetne, pa tudi ne zanesljive, tako da je treba nanj vedno gledati s skrajno kritičnostjo in pri njegovem vrednotenju vedno upoštevati najrazličnejše kriterije. To delo je Möderndorfer opravil z zavidanja vredno znanstveno okretnostjo. Ko bo našel naslednike še na drugih

področjih Slovenije, se bo šele pokazalo, koliko dokončne vrednosti ima drugi del njegovih izvajanj, oni splošnega značaja.

V tem smislu je tudi treba vzeti naslov knjige z malo rezervo. Zakaj nedvomno je, da niti zdaleč vsaka slovenska vas ne kaže iste slike in iste socialne strukture kot Št. Jurij pod Kumom. Precej jih je, ki so še na slabšem, dandanes zlasti oni v vinorodnih predelih, kar nam je tako živo postavil pred oči Žgeč za Haloze in Kerenčič za Jeruzalemske gorice. Prav tako jih ni malo, v katerih je socialni in gospodarski položaj neprimerno ugodnejši; pomislimo samo na gorenjske vasi z gozdarstvom in tujskim prometom, ki seveda v Št. Juriju ne prideta v poštev, pa na Savinjsko dolino s hmeljem ter končno na čisto poljedeljske kraje ob Dravi in Muri, kjer je življenjski nivo kmeta kljub vsej agrarni krizi neprimerno ugodnejši od onega, ki nam ga je načrtal Möderndorfer. In vendar so to vse prav tako slovenske vasi, če ne še bolj tipične. Končno Št. Jurij tudi za Dolenjsko ni tipična vas; pretežna večina dolenjskih vasi ima različno, marsikje ugodnejšo strukturo od njega. Značilna poteza za Št. Jurij je tudi, da leži že v gravitacijskem območju rudarskega središča TPD, torej v malo zavidnem okolju, kar se tiče socialne strani. Nikakor ni res, da je to tipično za slovensko vas, kot trdi avtor: velik del slovenskega podeželja je še skoraj nedotaknjen od industrializacije sploh, kaj šele od rudarstva, ki je v ostalem spričo današnjega položaja najneugodnejši med vsemi neagrarnimi vplivi na našo vas; saj je industrija drugih panog kljub vsemu nepravilnemu in nesocialnemu ustroju marsikje vendar prinesla tudi našemu delavnemu ljudstvu neko izboljšanje.

Tako je torej avtorjev splošni pogled v glavnem le zašel v prehitro posplošenje, na kar pa je, treba je pripomniti, opozoril že v uvodnih besedah. Zato je ta pogled nedvomno preveč črnogled, pač ne za Št. Jurij, pač pa za slovensko vas na splošno, ne glede na to, da je nastal v dobi pred l. 1934, ko je bila kriza na višku. Nujno je seveda tudi, da je avtorjevo izvajanje glede na vso Slovenijo pogosto preveč pod vplivom čisto subjektivnega nazora, tu in tam seveda tudi še vse premalo dokumentirano. Često so pač trditve prehitro postavljene. Da n. pr. na ozemlje šentjurijske občine ni raziskovalcev podzemeljskega bogastva, je vendar le bolj verjetno, da ni glavni vzrok v političnih preužitkarjih, ki bi radi pustili te kraje v »deviški nepokvarjenosti«; tudi brezobzirni kapitalist, proti kateremu se avtor v prvi vrsti in po pravici obrača, bi pač za premogom in železom še prehitro našel pot tjakaj. Ali pred seboj imamo že geološko karto, ki daje svoj nemi, žal negativni odgovor, proti čemur je avtorjevo »prepričanje«, da to podzemeljsko bogastvo obstaja, pač preslab razlog. Podobno je s trditvijo, da je slovenska prenaseljenost le posledica nepravilne in zaostale ureditve naših agrarno socialnih problemov in da bi z izboljšanjem teh izseljevanje iz naših krajev ne bo potrebno. To velja pač le do neke mere, saj vemo, da je izseljevanje pri nas pričelo v dobi, ko so bili ti problemi še mnogo manj pereči, ko z agrarno krizo še davno nismo bili tako daleč kot danes in ko nam še niso bila odvzeta tržišča kot Trst itd. Izseljevanje je bilo in je splošen pojav v zvezi s splošnim gospodarskim in socialnim razvojem.

Vse to seveda knjigi ni v škodo, ker je imel Möderndorfer pač namen, da osvetli prilike našega kmetijskega ljudstva tam, kjer so najslabše, in ker je sam v svojem zaključku, žal tako prizadetem po »tiskarskem škratu«, poudaril, da je edina pot k rešitvi v splošni spremembi sistema. Njegova knjiga naj bi torej ne ugotavljala samo dejstev z znanstveno eksaktnostjo, naj bi s tem ne bila »brezbarvna«, kakor pravi v uvodu, temveč naj bi bila tudi vseskozi programatična. In s tega vidika jo je treba ocenjevati. Nobenega dvoma ni, da izpade

tudi ta ocena za avtorja pozitivno, kljub temu, da je še marsikje ostala vrzel med podrobnimi ugotovljenimi dejstvi ter programom.

Občudovanje zbuja silna množina podrobnih statističnih podatkov, zbranih v več kot 20 razpredelnicah. Da bi le imeli na ta način zbrano gradivo še za čim več drugih vasi! Žal so razpredelnice večinoma preobložene in zato težko pregledne. Glede odstotnih števil marsikje ni povsem jasno, vsaj na prvi pogled ne, na kaj se nanašajo. Avtor bi mnogo pripomogel k preglednosti svojega dragocenega gradiva, če bi tabele poenostavil, morda s skrcenjem posestnih kategorij, ter jih v besedilu izčrpeje analiziral.

Svetozar Ilešič

»NAS JADRAN«. PRIRODNE LEPOTE IN UMETNOST. UREDILI FISKOVIĆ CVITO, MAGJER DRAGO, PARAC VJEKOSLAV IN UVODIČ ANGJEO. SPLIT, 1938. Izdal Arhiv za propagando Jadrana izvrš. odbora Jadranske straže. — V »Biblioteki arhiva za propagando Jadrana«, ki ga izdaja Jadranska straža v Splitu, je izšlo poleg hrvatske in srbske (cirilske) izdaje tudi v slovenščini to veliko delo v četverki, ki vsebuje za uvod šest člankov, glavni del izdanja so pa celostranske, v globokem bakrofrisku izdelane reprodukcije pokrajinskih vedut in umetniških del. Predsednik Jadranske straže Ivo Tartaglia je napisal kot uvod patetičen slavospev našemu morju, nato sledi Meštrovičev člančič »Stojimo na straži«, kjer podaja v strnjeni obliki nekaj oznak našega Jadrana in naroda, ki živi ob njem. Zanimiva je Meštrovičeva misel, da so se na obalah tega morja rodile naše najlepše in najzlahotnejše pesmi, pravljice, stavbe, slike in kipi. Kar je najlepšega in najplemenitejšega pri nas (Hrvatih) je tu in od tod: »Kolikor več potov bo vodilo na naš Jadran, toliko bolj se bo spet preko hrvatske zemlje širil tudi krog sredozemske kulture. Za ta cilj torej stojimo na straži brez grožnje komurkoli in brez strahu pred komurkoli, ker se duhovno življenje ne more niti presekati s sabljo, niti ubiti s puško.«

Naslednji trije članki so pa v vzorno pregledni in jasni obliki podana kratka zgodovina umetnosti in kulturnega prizadevanja na tleh našega Primorja. Ravnatelj arheološkega muzeja v Splitu, Mihovil Abramić, Slovencem znan zlasti po raziskovanjih in delih o rimskem Ptujju in Ogleju, je podal izredno nazorno sestavljen kulturno zgodovinski in deloma umetnostni pregled do prihoda Slovanov. Na tesnem prostoru je nanizal vrsto temeljnih ugotovitev, razkril zveze med posameznimi zgodovinskimi dobami in kulturnimi prizadevanji ter uporabil lastne in tuje najnovejše znanstvene izsledke, podprte z rezultati zadnjih izkopavanj in proučevanj, tako da postane bralcu vsa ta davna minulost kakor živa. Abramićev pregled sega do konca VI. veka, ko je okoli leta 615. postala Salona, glavno mesto rimske Dalmacije, plen nomadskih plemen, ki so pridrla preko Balkana prav do Jadranskega morja.

Doba do prihoda Hrvatov v Primorje pa do današnji dni je z umetniškega stališča obdelal v naslednjem članku splitski spomeniški konservator Ljubo Karaman. Tudi njegov članek je prava zakladnica podatkov in dognanj, zbranih iz najrazličnejših, časih tudi zelo težko dostopnih virov. Razvoj umetnosti v naših primorskih deželah je podan z upoštevanjem sočasnih umetnostnih tokov v Italiji in na vzhodu, tako da postane razvoj umetnosti na vzhodnem Jadranu razumljiv in očiten. Zlasti je izčrpno predstavljena beneška doba, kjer pa upravičeno poudarja, da ne gre pretiravati beneškega značaja dalmatinskih mest, kjer

so domača umetniška tradicija in prirodne potrebe rodile čisto svojske oblike in mnogokrat celo prekosile zahodne vzore.

Ravnatelj zagrebške Strossmayerjeve galerije Artur Schneider je prispeval kratek življenjepisni pregled umetnikov, ki so bili doma v Dalmaciji in Hrvatskem Primorju, delovali pa na tujem. Največ poroča o kiparju Franju Vranjaninu (Laurana), slikarju Juriju Čulinoviću, znanem pod imenom Giorgio Schiavone, o kiparju in arhitektu Ivanu Duknoviću (Giovanni Dalmata), slovitem slikarju miniaturni Juliju Gloviću (Giulio Clovio Croata) in najslavnejšem slikarju iz Dalmacije, Andriji Meduliću, nazvanem Andrea Schiavone, ki je uplival celo na mlada Tintoretta. — Za sklep je članek o narodni umetnosti, ki ga je napisal ravnatelj splitske slikarske galerije in narodopisnega muzeja Kamilo Tončić. V članku obravnava primorsko ljudsko umetnost, zlasti vezivo.

Poglavitni del tega zbornika so pa ilustracije, ki jih je 214. Fotografije, ki so služile za predlogo reprodukcijam prirodnih lepot, niso bile vse vredne, da jih uvrste v tako razkošno izdanje, kjer bi morali zbrati res samo najbolj dovršene posnetke. Tako je pa nekaj teh fotografij tako slabih, da vsa retušerjeva umetnost ni mogla pomagati. Tudi bi bilo za tako delo, ki je gotovo mnogo več kot navadna turistična propagandna edicija, treba poiskati predvsem najboljše dela domačih amaterjev, ki jih je dovolj. Že med Slovenci ne bi bilo težko najti pravih umetnin, ki bi morje in življenje ljudstva ob njem podale enako nazorno, pa v mnogo krepkejši in umetnostno bolj dovršeni obliki. Poglejmo tudi fotografije slike tujcev, ki se ne morejo načuditi našemu morju. Sicer pa pokrajinske slike prav pisano podajajo vso obalo od Kvarnera do Albanije.

Reprodukcije umetnostnih del so boljše in tudi skrbneje izbrane. Videti je, da je bilo izvršeno to delo po natančnem načrtu, želel bi pa le, da bi bili izbrani zlasti med reprodukcijami stavbinskih spomenikov po možnosti le domači in še neobjavljeni, res izvorni posnetki, ker so nekatere teh fotografij stare in so bile že nešteto krat objavljene pri nas in zunaj. Predstavlja pa ta zbirka dalmatinskih umetnostnih spomenikov v reprodukcijah doslej pri nas največje delo te vrste in bo premnogim pravo odkritje.

Za konec še besedo o prevodu. Prevajalec ni imenovan — menda se je zavedal svoje revščine. Tako lepo opremljena knjiga ne bi smela iziti v tako pomanjkljivem prevodu. Jezik je neživ, suh, poln slovničnih napak, hrvatizmov ali germanizmov (staroprebivalci, žalibog, z razpolagajočimi, ko se ga omenja, bil rojen po očetu (!), neudržljiv, mnogobrojni itd.). Prevajalec pa mimo slovenščine tudi hrvaščine ne zna, sicer bi hrvaško besedo »gotovo« prevedel s »skoraj«, ne bi je pustil nespremenjene. Tudi bi moral vedeti, da je bil »tangar« Anastasius po poklicu barvar. Primerov je še več. — Motijo tudi tiskovne napake (kot na pr. krajevno ime Diemo, ki je prav za prav Dicmo). Pa naj bo dovolj tega!

Knjiga bo svoj poglavitni namen: širiti in poglobiti zanimanje za naš Jadran, gotovo dosegla, saj je res lepo in bogato izdana, njena vsebina pa tehtna in trajne vrednosti. Prav je, da je to, za naše revne razmere kar razkošno delo izšlo tudi v slovenščini. Tako bo našla njegova vabeča beseda še vnetejše in dovetnejše bralce, naš Jadran pa še mnogo novih, zvestih slovenskih prijateljev in občudovalcev.

K. Dobida

MIŠKO KRANJEC: JUŽNI VETROVI. Knjižna zbirka »Luč«. Unione Editore Goriziana — Gorizia. Tipografia Consorziale — Trieste, Dicembre 1937 XVI. Kranjec stoji tesno ob toku življenja, zajame včasih s korcem iz njega, ogleda si s toplim zanimanjem, kar je zajel, in nam to v prikupnem kramljanju pove. To

pot je zajel dvakrat: prvič več in vendar skoro ne dovolj, drugič manj, a globlje. Prvi zajemek, »Južni vetrovi«, je dobra, realistična, ponekod že kar naturalistična novela; drugi, »Hiša s kanarčki«, je več kakor črtica.

»Južni vetrovi« so zajeti s kalno vodo in blatom vred. »Daleč je majhno mestece s svojim obupnim življenjem, z dolgočasnimi ljudmi, z majhnimi dogodki in z majhnimi razočaranji« (str. 26). Tam je na robu mesteca utesnenih v skromna stanovanja nekaj usod, ki so že bolj ali manj zavožene ali pa še bodo. Dolgčas tega životarjenja se prekine samo, kadar mora katera stranka iz hiše in pride nova pod streho. Ti ljudje živijo ob spominih in načrtih, ki se jim tudi v najhujših škripcih ne odpovedo. Vsi znajo biti po svoje dobri in hudobni, pa ne preveč. V večni borbi za golo življenje so se naučili ceniti denar in kujejo naklepe, pa ne preobširnih, kako bi prišli do njega. Čutijo, da jim bo po ravni poti težko uspeti, zato se pač vijugajo, pa ne prehudo.

Postarna Kata mora prepustiti gostilno židu in se umakniti v skromno sobico. Odtod tiplje v svet, najde petnajstletni varovanki Matildi službo pri odvetniku, uvaja jo v sumljiv moški svet, kjer se dekile »razvija v dobro cipo« (str. 29), končno zabrede z njo v svet in zbira denar za hišico v domačem kraju. Stara Brumenička, doslužena blodnica, spi pri sedemdesetletnem »advokatu« in ko ta umre, pribeži h Kati in obuja z njo svoje pisane, žalostne dogodivščine. Njena modrost je ta: »Od vseh stvari, ki jih misliš doseči v življenju, se ti ne izpolni tretjina. Najvažnejše pa gotovo ne. Pa tudi tako je dobro.« (Str. 55). — Stari Berden živi s sinom v hlevu in se tolaži, da bo že bolje. Sin Matija je razočaran nad Matildo, vozi se z židom po kurjih kupčijah, zagleda se v rosno Margitko, ki jo siloma možijo, začne tudi sam kupčevati, našunta očeta, da ropata židu denar; a Margitka ga zdaj odbije. Oče in sin se izselita. Kdor ostane, pa čaka »nove pomladi, novih južnih vetrov, ki morda dvignejo njegovo ladjo in jo poneso iz te zdolgočasnosti« (86).

Tu se zdi, da je Kranjec prehitro obrnil korec in izlil svoja bitja nazaj v reko življenja. Pripovedovanje začara bralca in ko se mu zdi, da je v dobro zasnovanem romanu, mora prenehati. To razočaranje mu je prihranjeno v »Hiši s kanarčki«, ki bi se tudi lahko imenovala »Aničino umiranje«. Jetična natarakica sanja o ženinu Zavašniku, snubi pa jo malo prismojeni, priletni hrust Tone Germ, ki ji nosi rože in kanarčke in pride ponjo s kočijo in papagaji. Darovi so ukradeni, kočija tudi. Toneta zapro, Anica umre. Razmerje med zapuščeno Anico in Tonetom, ki se ga ona otresa, a se ga v poslednjem obupu tudi želi, je popisano s posebno rahločutnostjo in z umevanjem za neštete malenkosti, s katerimi ljudje drug drugemu življenje sladijo ali grenijo. — Knjiga je bila dotiskana v decembru 1937, izšla pa je v novembru 1938. Knjige imajo svoje usode, posebno tam, kjer je ta izšla.

A. Budal

LAJOVČEVA ČITANKA. Ob 60 letnici Antona Lajovica je izdala Glasbena Matica Lajovčevo čitanko, antologijo del, zbral in uredil L. M. Škerjanc. S to čitanko smo dobili Slovenci po vzgledu Čehov (prim. Smetanova čitanka) v naši glasbeni literaturi docela nove vrste publikacije, ki je urejena vzorno in je vsebinsko neprecenljivega pomena za glasbeno esejistiko in zgodovino. Bistra, jasna in pregledna Škerjančeva eseja o Lajovčevem življenju in o njegovem delu prikazujeta slavljena za glasbene plati, vzorno podana in kritično razmotrivana ideologija (B. Borko) pa s filozofske strani. Glasbena Matica je s tem delom odprla nov način glasbeno-znanstvene obdelave muzikalnih osebnosti, ki ga Slo-

venci, in če se ne motim tudi Jugoslovani, dosedaj nismo poznali. Posebnega pomena so izbrane — zares izbrane — skladbe, ki pregledno kažejo Lajovčevu delo od začetkov do danes. Med njimi so pesmi najstarejšega datuma, a do danes še neobjavljene (Poljub, Zima, Zašlo je žarko solnce), pa tudi vzgledno prirejeni Caprice za klavir dvoročno (prireديل L. M. Škerjanc), ki bo uspešno služil marsikateremu pianistu, dasi se giblje v skrajnih zgornjih mejah pianističnih težav. Natančna in umno sestavljena je bibliografija skladb (sestavil arhivar Gl. Maticе Slavko Koželj). Škerjančevo in Koželjevo delo je potrdilo njun sloves še izza Adamičevega življenjepisa sem, Borkov doprinos pa je pokazal večšo roko znanega esejista in smisel za disciplinirano razmotrivanje. Glasbena Matica ravna prav, da se za taka važna izdanja obrača na priznane, kakovostno visoko stoječe umstvene delavce. Notni tekst žal ni povsod brezhiben in ima nekaj grobih napak — značilno za naše začetniške tiskarske razmere. *Marijan Lipovšek*

DR. MIRKO ČERNIČ, »SLOVAR SLOVENSKEGA JEZIKA« in naše vsakdanje zdravniške potrebe. Zdravniški vestnik 1937. Ponatis iz števil 2, 5, 11, 12. Pričujoči sestavki odpirajo prve možnosti, da pričnemo o slovenski zdravstveni terminologiji resno razpravljati. Zdravstvena terminologija pri nas šele nastaja in je imel avtor le malo vzornikov. K njeni ustvaritvi so poklicani vsi zdravniki in jezikoslovci, narod sam pa si je za vsakdanje boli in težave ustvaril nešteto izrazov.

Avtor zgoraj navedenega članka je občutil veliko pomanjkanje v našem besedišču in nam v štirih preglednih, sintetiziranih člankih podal nekaj smernic in primerov v navodilo, kako nam je priti do razčiščenja in ustalitve našega zdravstvenega besedišča. V uvodu pravi, da nam bo podal: »svoje oznake in izraze kot jih rabim v svoji zdravniški praksi že desetletja in o katerih mislim, da so primerne našemu jeziku in da točno pogode strokovno bistvo.« Torej vse, kar moremo pričakovati in moramo zahtevati od dobrega izraza. Članki ne izpolnijo tega, kar nam avtor v uvodu obljublja.

Razpravo začne avtor z razmotrivanjem uporabe latinskih in grških strokovnih terminov. Pri tem se oslanja na Tominškove članke »Antibarbarus«. Mislimo, da je boljše pustiti latinske in grške besede, če le mogoče in dokler se da neizpremenjene. Basis cranii naj ima genitiv baseos, corpus alienum množino corpora aliena, kajti odkrito povedano, me je, ko sem čital v zadnji številki letnika 1938. Zdravniškega vestnika članek istega avtorja »zmrazilo« ob labiusih minusih. Ne pačimo, ker si sami tega ne želimo. Latinski in grški jezik sta starejša kot vsa naša učenost, preustaljena in prekoncizna, da bi ju silovali. Vprašanje latinskih besed v slovenščini, to je, vprašanje našenja ali pa ohrane v prvotni obliki, in o načinu tega, to je prilika, kjer bi se naši besedarji lahko izkazali. Verjetno je, da bo marsikoga še pri kaki drugi besedi kakor samo pri pleuritis sicca »zmrazilo« in bo moral reči avtor »bogme« tudi kje drugod. Tudi v besedarstvu naj velja stara pravica, da ono, kar je dovoljeno enemu, je dovoljeno tudi drugemu in da ne bo načelo fonetizacije doseglo Igoja ali Geteja v srbščini, pišimo karcinoma kar carcinoma in anemija — anaemia.

Avtor zahteva v začetku članka, naj nam ljudje, ki imajo nalogo, vzgajati naš zdravniški naraščaj, dado in ustvarijo zdravstveno terminologijo. Čemu se potem po nepotrebnem spotika nad tremi prav posrečenimi besedami, ki jih je uvedel profesor Plečnik. Ložesna — uterus, žolčno črevo — duodenum, in žleza predsapnica — glandula thyreoides, so besede, ki žive, narodne in dobre. Lo-

žesna, ki jo »mogočni Triglav Pleteršnik« navaja kot staroslovansko, je še vedno živa v okolici Trsta. Glandula thyreoidea je slovenski edino le žleza predsapnica, ščitulja, ali ščitasta žleza, nikakor pa ne ščitnica, ker to pomeni (vide Pleteršnik) testudo. Če že slovenimo, slovenimo pravilno, ne pa napačno. Tretja beseda, nad katero se avtor žolči, je žolčno črevo. Zakaj ne bi dejali namesto prevedenega dvanajsterca žolčno črevo, če imamo lepo domačo besedo. Kot je avtor tu prenatanečen, je drugod preohlapien. Raje ohranimo tujo besedo, kakor da bi delali jeziku silo. Čemu naj bo greh movere dvanajsterec, ko so vendar sepsa, asepsa in antisepsa, dosti bolj quieta in se bolj uporabljajo. Brezkužba, okužba in razkužba so take skovanke, da se vsakemu ušesu, ki količkaj dobro sliši, upirajo. Če smo odpravili predtelovadca in vodotesno posodo, se ne bomo okuženja (kar je vendar boljše kot okužba) branili z brezkužbo. To ni strah za blagoglasnost, ampak tudi znanstvena terminologija naj se uklone drugod do sledno izvedenim pravilom.

»Zona me je stresla«, ko sem čital, da bo stari Röntgen nekoč rentgen in Pean pen. »Dalmatinec« je vino in ga lahko pijemo tudi za »jurje«, rentgen pa bo ostal Röntgen, dokler bodo ljudje imeli še kaj pietete, ga bodo pisali z veliko začetnico in ö. Ad hoc je Röntgenova slika tista, ki visi na steni in predstavlja starega Röntgena, pacienta pa pregledujemo z Röntgenovim aparatom in mu damo röntgensko sliko, oziroma izvid. (Čemu ne bi tukaj veljalo quieta non move.) Z Röntgenovo sliko si pacient ne bi dosti pomagal!

In ta nesrečna stolica za nemški »Stuhl«! Tudi tu avtor ne najde, čeprav se opravičeno razburja, rešitve. Če rabi Nemec še v tako »fini« družbi Dreck, ne moti to nikogar, pri nas pa ne bi smeli reči urinu scalnica.

Avtor navaja nato več ali manj posrečene besede, ki jih uporablja v praksi. Pripomnil bi pa n. pr.: da je primež ali primož gumb na vratih, katerega primemo; šprica je bziklja in ne brizgalka; obliž ni flajšter, ampak oblepek ali oblog; vitel ni zvitek, ampak tista stvar, na katero navijamo; tumor naj bo le benigni ali maligni, fibroma, lipoma ali atheroma, ker prevodi ne pogode bistva in tudi v slovenščini ničesar ne povedo. Novotvorba diši močno po zraketnem, slovenski pravilno je novina. Na koncu razprave navaja avtor literaturo, zgodovino in doda svoje želje. Če se mu je posrečilo s temi članki premakniti vprašanje zdravstvene terminologije iz mrtvila, mu gre vsa hvala, pa za nič drugega, kajti članek kaže bistvene pomanjkljivosti.

Slovenska zdravstvena terminologija ima začrtano svojo pot, položeni so ji temelji, izdelan načrt in navodilo, kot je le mogoče široko, natančno in utemeljeno v Plečnikovem »Repetitoriju«. Treba nam je le še delavcev s tenkim ušesom in previdno, a obenem odločno roko. Samo na tak način kot je delal in dela Plečnik, bomo prišli do cilja, do zdravstvenega besedišča, ki bo točno, pravilno in narodno, pa ne drugače.

Z. K.

MARJA BORŠTNIK. RAZVOJ IN POMEN AŠKERČEVE SOCIALNE MISELNOSTI IN SOCIALNE PESMI. Inavguralna disertacija. Ljubljana 1938. Jezik je eden najvažnejših socialnih faktorjev in zaradi tega je vsaka umetnina v jeziku socialno dejanje, čeprav ne vključuje neposredno socialnih tendenc. Kolikor višje na lestvici umetniških vrednot v kakem jeziku neko delo stoji, tem večji je njen socialni pomen. Kdor tako pojmuje nalogo, ki jo ima umetnik do svojega časa, skoraj ne bo mogel doživeti take tragične zmote, kakršna je doletela Aškerca, ko je zamenjal smoter in sredstva ter bil pri vsej svoji socialni miselnosti in pesmi končno le nekak liberalen reakcionar.

Marja Borštnik je v svoji disertaciji analizirala Aškerčev razvoj od umetnika do literarnega pisarja in se pri tem bolj ustavlja pri bojih, ki jih je Aškerčevo delo sprožilo, saj je zgoščeno sodbo o Aškerčevih pesmih napisal že dr. Prijatelj v uvodu v Aškerčevo čitanko. Toda Borštnikova kritično gleda na nekatere Prijateljeve trditve in jih popravlja tudi tam, kjer je Prijatelja vodila morda bolj pieteta kakor pa literarna sodba. Aškerc ni prav nič zamotana osebnost in k dokončni sodbi o njem je Borštnikova že mnogo prispevala. Pri vsem delu pa se ji pozna dokaj močan vpliv Prijateljeve literarno zgodovinske metode. Ta metoda ni čisto zgodovinska, saj ne upošteva vseh faktorjev, ki tvorijo zgodovino, niti ni čisto literarna, saj se le mimogrede in bolj na kratko ustavlja pri samem literarnem delu. Velik napor je potreben, da se izbrska iz časopisnih in revijalnih poročil tisto, kar pisec v določenem trenutku in za določeno tezo potrebuje. A časopisi niso najbolj zanesljiv obraz zgodovine, zadostujejo samo za prvo osvetlitev, ki čaka korekture. Vendar pa more pri Aškercu, tem pevcu vsakdanjega političnega dne, baš ta metoda pokazati svoje najboljše uspehe, kajti Borštnikova se je ogledala tudi po rokopisnem gradivu in poiskala nekaj ustnih izjav Aškerčevih mlajših tovarišev, tako da o površnem delu ne more biti govora. Njene trditve o umetniški vrednosti Aškerčeve pesmi so vsekakor sprejemljive.

T. Šifrer

ANTON T. LINHART: IZBRANI SPISI. PRIREDIL PROFESOR ALFONZ GSPAN. CVETJE 14. zvezek 1938. Štirinajsti in doslej najobširnejši zvezek »Cvetja« prinaša v slovenskem prevodu nekoliko strani iz »Poskusa zgodovine kranjske«, odlomke iz »Županove Micke«, celo komedijo »Matiček se ženi« in odlomke 24 pisem, ki jih je pisal Linhart svojemu prijatelju Kuraltu. Linhartovo delo je izbral, prevedel, uredil in opremil z običajnim znanstvenim aparatom prof. Alfonz Gspan. Posrečilo se mu je izbor urediti tako, da stopa Linhart pred nas kot živahen, samozavesten človek, ki se spogleduje s slavo in ga mika dober položaj v življenju, pri tem pa neugnano stremi, da bi ustvaril nekaj trajnega, bodisi da piše nemške pesmi, zgodovino kranjske dežele ali pa prevaja vedre komedije. Ob spominu nanj je Prešeren zapisal mnogopomembno besedo »slovenstvo« in res čutimo iz njegovih prevodov in tudi zgodovine nekaj kakor pristi ni življenjski utrip tega naroda, o katerem često mislimo, da je začel živeti šele z okornimi poskusi izobražencev v 18. stoletju. Gspan je v uvodu in opombah združil znanstveno točnost s posebnim, poučnim načinom pisanja, kakršen je za šolo menda prav primeren; tako se ta zvezek svojevrstno loči od drugega »Cvetja«. Precej časa se je ukvarjal prireditelj z Linhartom, dobro pozna material, ki ga je imel v rokah, in zato se mi zdi škoda, da je dokaj skopo in le z nekaterih strani osvetlil človeško postavo tega zanimivega preoditelja ter tako zamudil ugodno priliko. Zgoščeno pa je orisal Linhartovo dobo; razmerje med francosko predlogo in Matičkom je važna novost. Enako tudi pretres komičnih prijemov, ki se jih je bolj na kratko dotaknil, a vendar ni ničesar bistvenega izpustil. Med opombami sta se mu za 5. str. pod peresom zamenjali Muzi za veseloigro in zgodovino, za stran 85. pa pogrešam opombe k razmerju Schönheim-Tulpenheim.

Uredništvo uvaja v tem zvezku izraz razsvetljenstvo in izpeljanke — za prosvetljenstvo. Če smo sprejeli prerod za preporod, se najbrž tudi razsvetljenstvu in razsvetljencem kljub manjšemu blagoglasju ne bomo upirali.

T. Šifrer

UMBERTO URBANI — ARTURO CRONIA: LETTERATURA E LINGUA SERBO-CROATA — LETTERATURA E LINGUA SLOVENA. Torino, Unione Tip-Editrice Torinese, 1938-XVI. Ta izvleček iz devetega zvezka »Grande Dizionario Enciclopedico« prinaša na enajstih straneh velikega formata v devetnajstih stebrih drobnega tiska zgoščen pregled o obeh južnoslovanskih slovstvih in jezikih. O slovstvu izčrpno poroča Urbani, oba jezika popisuje Cronia, ki zaključuje o slovenščini: »Danes je slovstvena slovenščina že izoblikovan jezik z značajem popolne samostojnosti.« Urbanijev pregled slovenskega slovstva sega prav do danes, omenja n. pr. tudi še Seliškarja, Pogačnika, Kocbeka, Voduška, Reharja, Strnišo i. dr. Pisava priimkov in imen ni dosledna, srečujemo: Jarc in Jarz, Pogacnik in Pogačnik, Aškerz in Askerc, Zankar, Alexandrov, Glaser in Glasser, Novacian, Preghelj, Ciop, Clandek, Svetez, Valjavez, Erjavez, Janesič; krstna imena so zdaj italijanska, zdaj slovenska. *A. Budal*

ANTONIO DE MICHELI: I CROATI E LA CROAZIA IN DANTE. — Udine 1938 XVI. str. 11. — Ta izvleček iz izvestja »R. Istituto Tecnico Commerciale A. Zanon di Udine« izpopolnjuje prejšnje izsledke istega pisatelja, zlasti njegov spis »Dante in Croazia« iz l. 1914, hvali jugoslovanske delavce s tega področja in prinaša zanimive podrobnosti o jugoslovanskih romarjih, kakor jih je v 13. in 14. stoletju v Italiji videval Dante. *A. Budal*

FRANCE BEVK: DESET DNI V BOLGARIJI. Potopisne črtice. 1938. Un. Edit. Gor. — Gorizia. Knjižna zbirka »Luč«. Tipografia Consorziale — Trieste. Ob koncu sodi pisatelj o svojem spisu: »Marsikaj sem si bil drugače ustvaril v svoji domišljiji, a kar sem našel, je daleč prekašalo moje predstave. Ne trdim, da sem videl celo Bolgarijo. Niti, da sem do dna spoznal bolgarsko življenje in kulturo. Nagel potnik, ki je lovil le bežne vtise. V teh zapiskih je morda nekatera površnost. Bodi. Ne trdim nasprotnega. Deželo in ljudi sem hotel bolj občutiti s srcem, kot jih opazovati s svinčnikom v roki. In srce mi je bilo zadovoljno...«

Nagli potnik je prestrog sam s seboj. V desetih dneh je toliko videl, kakor da je vsak dan gledal vseh štiri in dvajset ur. Razgrnil nam je precej celotno sliko današnje Bolgarske. Z veliko ljubeznijo je zajel celo vrsto slik iz bolgarske pokrajine, ki vstaja pred bralcem živa in naravna, z ravninami in gorami, z gozdovi, polji in vodami. Ljudi spoznamo lepo vrsto, od pastirjev do trgovcev, od šolarjev do prvih kulturnih delavcev. »Razen v redkih slučajih sem na celi poti od doma pa do Varne in nazaj govoril slovenski« (93), se s ponosom pohvali pisatelj in dostavlja: »Nekateri je mislil, da le bolj po svoje lomim bolgarščino.« Posnemajmo Bevka zlasti v Zagrebu, Beogradu, Sofiji, Pragi, Varšavi in drugod do skrajne možnosti. Direktnih stikov med Slovani je še zmerom veliko premalo. *Andrej Budal*

Vabilo na naročbo

Prihodnje leto bo minilo šest desetletij, odkar je začel izhajati »Ljubljanski zvon«. Tako dolga doba nepretrganega izhajanja ni osamljen pojav samo pri nas; malo je narodov, ki bi premogli literarno revijo, ki je celih šest desetletij kljubovala neprilikam časa in trajno ohranila položaj, kakor si ga je »Ljubljanski zvon« že od vsega začetka priboril in ga nikoli ni izgubil. Spričo dejstva, da smo Slovenci majhen in reven narod, smo lahko na ta jubilej upravičeno ponosni. V teh šestdesetih letih je stal »Ljubljanski zvon« vedno v središču slovenskega kulturnega življenja in ni bil zmeraj samo glasnik slovenskega literarnega razvoja, temveč je vsa leta budno spremljal in izpovedoval vse slovenske kulturne in narodne težnje in probleme.

Čas, v katerem slavi »Ljubljanski zvon« svoj jubilej, je nemiren in nestanovit, neprijazen kulturnim prizadevanjem nasploh in še zlasti za nas Slovence težak. Utesnjeni zaradi nenehno rastočih gmotnih težav in negotovi jutrišnjega dne se moramo v neprizanesljivi borbi za obstanek in vsakdanji kruh pogostoma preko vse mere omejevati v svojih življenjskih potrebah. Toda med stvarmi, ki se jih moramo na ukaz trde življenjske nuje odreči, bi vendar ne smel biti interes za zadeve in za usodo slovenske kulture, katere glasilo je slovenska revija. Zavedati se je treba, da je v dobi, ki je posebno do malih narodov tako sovražno razpoložena, slovenski reviji naložena veliko važnejša funkcija kakor je samo izpovedovanje kulturnih teženj, da njen pomen daleč presega ožje literarne meje. Skrbeti za slovensko kulturo in s tem tudi za slovensko revijo pomeni današnji, soudeleževati se boja za naš narodni obstoj in za našo prihodnost. Naša revija se te svoje odgovorne naloge jasno zaveda. Treba pa je ugotoviti, da so tudi naročniki »Ljubljanskega zvona« izpričali globoko kulturno zavest ter so kljub vsem nadlogam, ki nas tako tarejo poslednja leta, ostali doslej zvesti svoji reviji, za kar jim pripadata vsa zahvala in priznanje. Naj bi bilo tako tudi ob »Zvonovi« šestdesetletnici! »Ljubljanski zvon« si bo prizadeval, da bo dostojno proslavil ta nadvse častni jubilej ter se bo še nadalje trudil nuditi svojim prijateljem in naročnikom vse, kar mora moderna revija — kakor je sedanji urednik nekoč že omenil — dati slovenskemu mislečemu človeku: z izbranim, pestrim in zanimivim gradivom z vseh področij slovenskega in svetovnega kulturnega življenja »vzbujati v človeku, ki si sam sredi istinitnega življenja ustvarja svobodne nazore in socialno usodo, voljo do življenja in mu kazati smer.«

»Ljubljanski zvon« se naroča pri Tiskovni zadrugi v Ljubljani (Dalmatinova ulica 10 ali Šelenburgova ulica 3) in pri podružnici Tiskovne zadruge v Mariboru (Aleksandrova cesta 13). Celotna naročnina znaša din 120.— (za dijake din 90.—) in se lahko plačuje tudi v polletnih, četrletnih ali mesečnih obrokih.

UPRAVA.

NOVE KNJIGE

(Knjige označene z * so tiskane v cirilici.)

CANKARJEVA DRUŽBA: KOLEDAR ZA LETO 1939. / ROGER MARTIN DUGARD: TAKI SO LJUDJE. / ARTHUR KOESTLER: ŠPANSKI TESTAMENT. / DR. ŽIVKO TOPALOVIC: POMLAD ČLOVEŠTVA.

KOČEVSKI ZBORNIK, Družba sv. Cirila in Metoda v Ljubljani, 1939.

SOCIALNI PROBLEMI SLOVENSKE VASI. / Referati: Franjo Baš, Hrvoj Maister, dr. Ivo Pirc, Filip Uratnik. / Socialno-ekonomski institut, I. II. zv., v Ljubljani.

FRANCE VEBER: NACIONALIZEM IN KRŠČANSTVO. Založil Ivo Peršuh. Misijonska tiskarna v Grobljah.

PREGELJ DR. IV. — TOMŠIČ DR. FRAN: SLOVSTVENA ZGODOVINA SLOVENCEV, HRVATOV IN SRBOV. Založila Jugoslovanska knjigarna.

DR. FRAN TOMŠIČ: NEMŠKO-SLOVENSKI SLOVAR. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani.

FRANCE KIDRIČ: PREŠEREN (II. zvezek). Tiskovna zadruga v Ljubljani 1938.

ŠTANDEKER LOJZE: PREVARA. Samozaložba 1939.

DR. JOS. MAL: PROBLEME AUS DER FRÜHGESCHICHTE DER SLOWENEN. Nova založba 1939.

RAJKO LOŽAR: KIPAR FRANC GORŠE. Bibliofilska založba v Ljubljani.

JOŽE KERENČIČ: ZEMLJIŠKI ODNOSI V JERUZALEMSKIH GORICAH. Maribor 1939. — VJEKOSLAV ZRNC: ZAUSTAVLJENI ČASOVI. — OZREN MILEUSNIČ: PLIME JUTRA. Zagreb 1939.

JAKOB ŠOLAR: KAJ JE Z NAŠO LJUDSKO POVESTJO? Družba sv. Mohorja. Celje 1939.

OTON ŽUPANČIČ: DELA IV. ZV. Akademska založba.

Manufakturna
veletrgovina

A. & E. SKABERNE

L J U B L J A N A

ima sedaj poseben od-
delek za zavese, linolej,
preproge in notranjo
opremo.

Opozarjamo tudi na današnjo
prilogo!